

Backerbosch te Heerl.

Plaat II

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Rapportage
Archeologische
Monumentenzorg

279

Een Romeinse villa onder greens en tees

Een overzicht en interpretatie van het archeologisch onderzoek naar de villa Berg-Backerbosch (gemeente Eijsden-Margraten) tussen 1879 en 2003

Tessa de Groot & Jan-Willem de Kort

Een Romeinse villa onder greens en tees

*Een overzicht en interpretatie van het archeologisch onderzoek
naar de villa Berg-Backerbosch (gemeente Eijsden-Margraten)
tussen 1879 en 2003*

Tessa de Groot & Jan-Willem de Kort

Colofon

Rapportage Archeologische Monumentenzorg 279

Een Romeinse villa onder greens en tees. Een overzicht en interpretatie van het archeologisch onderzoek naar de villa Berg-Backerbosch (gemeente Eijsden-Margraten) tussen 1879 en 2003

Auteurs: T. de Groot & J.W. de Kort

Autorisator: F. Brounen

Datum autorisatie: 24 mei 2023

Datum verschijning rapport: juli 2023

Illustraties: M. Haars (BCL-Archaeological Support), tenzij anders vermeld

Afbeelding omslag: Historisch Centrum Limburg/Tekeningen, prenten en fotocollectie RAL (RALP-0740-002)

Tekstredactie: N. van Beelen

Productie en opmaak: Xerox/Osage

ISBN/EAN 978-90-76046-84-6

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort, 2023

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Postbus 1600

3800 BP Amersfoort

www.cultureelerfgoed.nl

Samenvatting	5	3.6.3 Resultaten	33
1 Inleiding	7	3.6.4 Conclusies	39
1.1 Aanleiding	7	3.7 Archeologische begeleiding door ARON	40
1.2 Opbouw van de rapportage	7	3.8 Nulmeting in het kader van de monitor van archeologische rijksmonumenten	41
1.3 Administratieve gegevens	8		
2 Villa Backerbosch in zijn landschappelijke en archeologische context	9	4 Alle onderzoeken gecombineerd	43
2.1 Inleiding	9	4.1 Inleiding	43
2.2 Algemeen	9	4.2 Werkwijze	43
2.3 Landschappelijke context	10	4.3 Algemene observaties	44
2.4 Onderzoeksgeschiedenis en vondsten	15	4.4 Resultaten	44
2.4.1 Onderzoeksgeschiedenis	15	4.4.1 Gebouw Backerbosch/façade BBB	44
2.4.2 Aanwijzing als archeologisch rijksmonument	15	4.4.2 Kelder U en gebouw AA (puinconcentratie 1)	45
2.4.3 Vondstmeldingen	16	4.4.3 Doemensgraaf (puinconcentratie 2)	46
2.5 Vindplaatsen en vondsten in de ruimere omgeving	16	4.4.4 Pannestuk (puinconcentratie 3)	48
2.6 Cultuurhistorische context	18	4.4.5 Puinconcentratie 4 (of Pannestuk?)	49
		4.5 Conclusies	51
3 Alle onderzoeken op een rij	21	5 Interpretatie en conclusies	53
3.1 Inleiding	21	5.1 De gebouwen	53
3.2 De opgravingen van Habets	21	5.1.1 Inleiding	53
3.2.1 Inleiding	21	5.1.2 Gebouw Backerbosch	53
3.2.2 Gebouw Backerbosch	21	5.1.3 Gebouw Doemensgraaf	55
3.2.3 Vertrek AA en kelder U	22	5.1.4 Gebouw Pannestuk	55
3.2.4 Gebouw Doemensgraaf	22	5.1.5 Nieuw gebouw	56
3.2.5 Gebouw Pannestuk	22	5.2 Omvang en inrichting van de villa	56
3.2.6 Vondsten	22	5.3 Datering en fasering	57
3.3 Kleinschalig onderzoek door het Missiecollege	25	5.4 Fysieke kwaliteit en bescherming	57
3.4 Archeologische inspecties door de ROB	26	5.5 Aanbevelingen	59
3.5 Aanvullende Archeologische Inventarisatie door RAAP	26	Literatuur	61
3.5.1 Inleiding	26	Bijlagen	65
3.5.2 Booronderzoek en oppervlaktekartering	27	Bijlage I Gebruikte kaarten, afbeeldingen en verantwoording/bronverwijzing	67
3.5.3 Geofysisch onderzoek	29	Bijlage II Sporenlijst Onderzoek Habets	68
3.5.4 Conclusies	32	Bijlage III Sporenlijst AMR-onderzoek	70
3.6 Onderzoek in het kader van het AMR-project	32	Bijlage IV Vondstenlijst AMR-onderzoek	78
3.6.1 Doel en vraagstellingen	32	Bijlage V Vondstenlijst depots	80
3.6.2 Methoden	32		

In de jaren 1879 en 1880 groef de priester en rijks-archivaris J. Habets de resten op van een Romeinse villa in Cadier en Keer (gemeente Eijsden-Margraten). De villa kreeg het toponiem mee van het nabijgelegen gehucht en de desbetreffende veldnaam: Berg-Backerbosch. Habets legde de sporen van drie gebouwen bloot: het hoofdgebouw dat hij Backerbosch noemde en twee bijgebouwen, Doemensgraaf en Pannestuk. Zijn onderzoek resulteerde in een uitvoerig verslag met gedetailleerde beschrijving van de sporen en fraaie platen met vondsten. Hierna bleef het lang stil op het terrein, afgezien van een klein onderzoek door studenten van het Missiecollege uit Cadier en Keer in 1966 en enkele visuele inspecties door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB).

In 1973 is de villa aangewezen als archeologisch rijksmonument. De locatie van de door Habets opgegraven gebouwplattegronden was toen alleen nog bij benadering bekend. In de jaren negentig werden plannen ontwikkeld voor de aanleg van een golfterrein. Om de aanleg hiervan goed te kunnen begeleiden en de archeologische resten niet te verstoren, voerde RAAP in 1999 een inventariserend archeologisch onderzoek uit. Doel was om de precieze locatie van de door Habets opgegraven gebouwen vast te stellen en inzicht te krijgen in de totale omvang en fysieke kwaliteit van de vindplaats. Op de locaties waar de gebouwen Backerbosch, Doemensgraaf en Pannestuk verwacht werden, bleek uit de boringen dat de archeologische resten direct onder het oppervlak lagen en vermoedelijk waren aangetast door erosie. Uit het geofysisch onderzoek kwamen twee opties naar voren voor de exacte locatie van gebouw Backerbosch. Een puinconcentratie gaf aanleiding om een tot dan toe onbekend vierde villagebouw te vermoeden. Tot slot bleek de vindplaats op basis van de verspreiding van oppervlaktevondsten groter te zijn dan het rijksmonument. De begrenzing van het monument is daarom iets aangepast.

In 2000-2001 is vervolgens door de ROB een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in het kader van het project 'Actualisering Monumentenregister' (AMR) om beide genoemde opties te toetsen en de aard en kwaliteit van het mogelijke vierde gebouw in kaart te brengen. Hieruit bleek dat beide opties niet klopten. Door het terugvinden van een hoek

van de eerder door Habets opgegraven kelder kon de precieze locatie van gebouw Backerbosch vastgesteld worden. Daarnaast werden nieuwe sporen van het hoofdgebouw blootgelegd. Op de locatie van het mogelijke vierde bijgebouw werden inderdaad sporen van een gebouw aangetroffen.

In 2003 is het golfterrein aangelegd, waarbij de werkzaamheden archeologisch zijn begeleid door het archeologische bedrijf ARON. Hierbij zijn nog enkele sporen van het villaterrein gedocumenteerd.

De bovengenoemde onderzoeken resulteerden in afzonderlijke publicaties en (interne) verslagen, waardoor een totaaloverzicht van de sporen van het villaterrein ontbrak. Toen in 2022 het project 'Een Romeinse idylle. Villa's in Limburg' van start ging, is besloten om alle onderzoeken op een rij te zetten en een nieuwe overzichtskaart van de villa te maken. Dit rapport is het resultaat hiervan. Naast een beschrijving van de archeologische en landschappelijke context van de villa, bevat het rapport samenvattingen van bovengenoemde onderzoeken en een hoofdstuk met nieuwe interpretaties.

De overzichtskaart heeft enkele verrassende inzichten opgeleverd. Zo lijkt gebouw Backerbosch tot de groep grootste bekende hoofdgebouwen te hebben gehoord. Ook blijkt het genoemde vierde bijgebouw geen nieuw gebouw te zijn, maar als gebouw Pannestuk geïdentificeerd te kunnen worden. Habets heeft op zijn overzichtskaart een meetfout van nagenoeg 100 m gemaakt. Op de locatie waar Pannestuk verwacht werd, is wel een nieuwe gebouwplattegrond blootgelegd.

De inrichting van het minimaal 2,5 ha grote villaterrein was planmatig en systematisch. De kern werd gevormd door de gebouwen Backerbosch en Doemensgraaf, die in elkaars verlengde lagen. Vrijwel haaks hierop lag een vleugel van gebouwen, met Pannestuk en het nieuw ontdekte gebouw. Aanwijzingen voor de aanwezigheid van een tweede vleugel van gebouwen ontbreken vooralsnog, maar dit kan niet uitgesloten worden. Op basis van het vondstmateriaal lijkt de villa een start te hebben gehad rond het einde van de eerste of begin van de tweede eeuw. De bewoning zal tot in de derde eeuw hebben doorgelopen.

Tot slot blijkt uit het onderzoek een langzame maar zekere achteruitgang van de fysieke staat

van de sporen en vindplaats door de jaren heen. Ook is er sprake van ruimtelijke verschillen in fysieke kwaliteit binnen de vindplaats. Desondanks wordt verwacht dat het

hedendaagse grondgebruik (golfterrein en boomgaard) niet of nauwelijks risico's oplevert voor de huidige fysieke staat van de vindplaats.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In 2022 is het project 'Een Romeinse idylle. Villa's in Limburg' gestart, een samenwerking tussen het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden, het Limburgs Museum in Venlo, het Thermenmuseum in Heerlen en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Amersfoort. Kort samengevat is het doel van dit project om oude villa-opgravingen digitaal te ontsluiten, beperkt nieuw veldonderzoek te verrichten en de resultaten te presenteren in een tentoonstelling en wetenschappelijke publicatie. In de archieven en depots van de genoemde musea liggen diverse tekeningen en vondsten opgeslagen van onderzoeken naar Limburgse villa's uitgevoerd rond het einde van de negentiende en in de eerste helft van de twintigste eeuw. Veel van deze onderzoeken zijn destijds summier gepubliceerd. Een belangrijke vraag is welke informatie de originele opgravingsdocumentatie en de vondsten kunnen opleveren wanneer ze opnieuw worden bekeken, vanuit de huidige stand van kennis.

Een van de villa's binnen het project is de villa Berg-Backerbosch in Cadier en Keer (gemeente Eijsden-Margraten), onderzocht door priester en rijksarchivaris Joannes Josephus (Jos) Habets in 1879-1880. Hij publiceerde zijn bevindingen in 1895, in een tijd waarin de archeologische wetenschap in Nederland nog in haar kinderschoenen stond. Desondanks zijn zijn beschrijving en interpretatie van de sporen en vondsten al gedetailleerd en gedegen. Naar aanleiding van zijn onderzoek en de toen geconstateerde goede staat van conservering is het terrein waarin de villa lag in 1973 aangewezen als archeologisch rijksmonument.

In de jaren negentig van de vorige eeuw werd een plan ontwikkeld voor de aanleg van een golfterrein op en rond het rijksmonument. In het kader daarvan is in 1999 archeologisch onderzoek uitgevoerd door archeologisch adviesbureau RAAP, waaruit naar voren kwam

dat het villaterrein vermoedelijk groter was dan gedacht. Dit vermoeden werd bevestigd tijdens onderzoek in het kader van het AMR-project in 2000-2001. Dit onderzoek was tot voor kort nog niet gepubliceerd. In 2003 is de aanleg van het golfterrein archeologisch begeleid door het bedrijf ARON.

Tijdens het AMR-onderzoek is de kelder van de villa, als eerste door Habets ontdekt, opnieuw blootgelegd. Door deze ontdekking is het mogelijk geworden om de veldtekeningen van Habets in het Rijksdriehoeksnet vast te leggen en aan te vullen met de resultaten van de latere onderzoeken. Dit levert niet alleen nieuwe inzichten op over de omvang en inrichting van het villaterrein en zijn gebouwen, maar ook over de fysieke toestand van de sporen en vondsten die nog in de bodem aanwezig zijn.

In dit rapport wordt een overzicht gegeven van alle onderzoeken die in de loop van meer dan 120 jaar naar de villa zijn uitgevoerd. Daarnaast worden de sporen van deze onderzoeken samengevoegd tot één overzichtskaart. Op basis hiervan worden nieuwe inzichten en interpretaties van de villa gepresenteerd.

1.2 Opbouw van de rapportage

Na dit eerste hoofdstuk met de inleiding en de administratieve gegevens van de vindplaats, wordt in het tweede hoofdstuk ingegaan op de landschappelijke en archeologische context van de villa Backerbosch. In hoofdstuk 3 worden alle uitgevoerde onderzoeken beschreven en de resultaten samengevat. Hoofdstuk 4 beschrijft de werkwijze en resultaten van het samenvoegen van de sporen uit alle onderzoeken tot één overzichtskaart. In hoofdstuk 5 worden op basis van dit nieuwe overzicht uitspraken gedaan over de aard, omvang, inrichting, datering en fysieke staat van de gebouwen en het villaerf en worden aanbevelingen gedaan voor toekomstig onderzoek.

1.3 Administratieve gegevens

Provincie	Limburg
Gemeente	Eijsden-Margraten
Plaats	Cadier en Keer
Toponiem	Berg-Backerbosch, Akersteenweg
Kaartblad	69B
Kadastrale gegevens	Rijksmonument: Margraten, Sectie F, perceelnummers 176, 177, 180, 261, 180, 406, 458, 460 en 461 AMK-terrein: Margraten, Sectie F, perceelnummers 176, 180, 261, 407, 458, 1043, 1058, 1110, 1111, 1112, 1113 en 4717
Centrumcoördinaten	180.813/316.680
ZW-coördinaat	180.788/316.512
NW-coördinaat	180.643/316.800
NO-coördinaat	180.732/316.512
ZO-coördinaat	180.993/316.682
Projectcode	E1BE23
Rijksmonumentnummer	45803
Archis-Monumentnummer (AMK)	332; 15350
CMA-/AMK-status	Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd (ZHAWB); terrein van zeer hoge archeologische waarde (ZHAW)
Complextype(n)	(Romeinse) villa (BEWV.RV)
Periode	Romeinse tijd
Cultuur	Romeins
Huidig grondgebruik	Boomgaard/kwekerij, bos, weg, weiland, golfterrein
Opdrachtgever	RCE
Contactpersoon	Jos Bazelmans
Beheer en plaats projectdocumentatie	RCE, Amersfoort
Auteurs	Tessa de Groot & Jan-Willem de Kort
Autorisator	Fred Brounen
Datum goedkeuring rapport	24 mei 2023
Datum verschijning rapport	Juli 2023

2 Villa Backerbosch in zijn landschappelijke en archeologische context

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan het huidige en het Romeinse landschap rond de villa en diens onderzoeksgeschiedenis centraal. De afgelopen jaren zijn diverse synthetiserende studies over Romeinse villa's en het toenmalige cultuurlandschap verschenen. Er is dan ook voor gekozen om in dit hoofdstuk een korte samenvatting te geven van de meest relevante informatie over deze aspecten en waar mogelijk te verwijzen naar de desbetreffende studies voor meer uitgebreide informatie.

2.2 Algemeen

De Romeinse villa Backerbosch is gesitueerd in het Limburgse lössgebied (afb. 1). Vanwege de

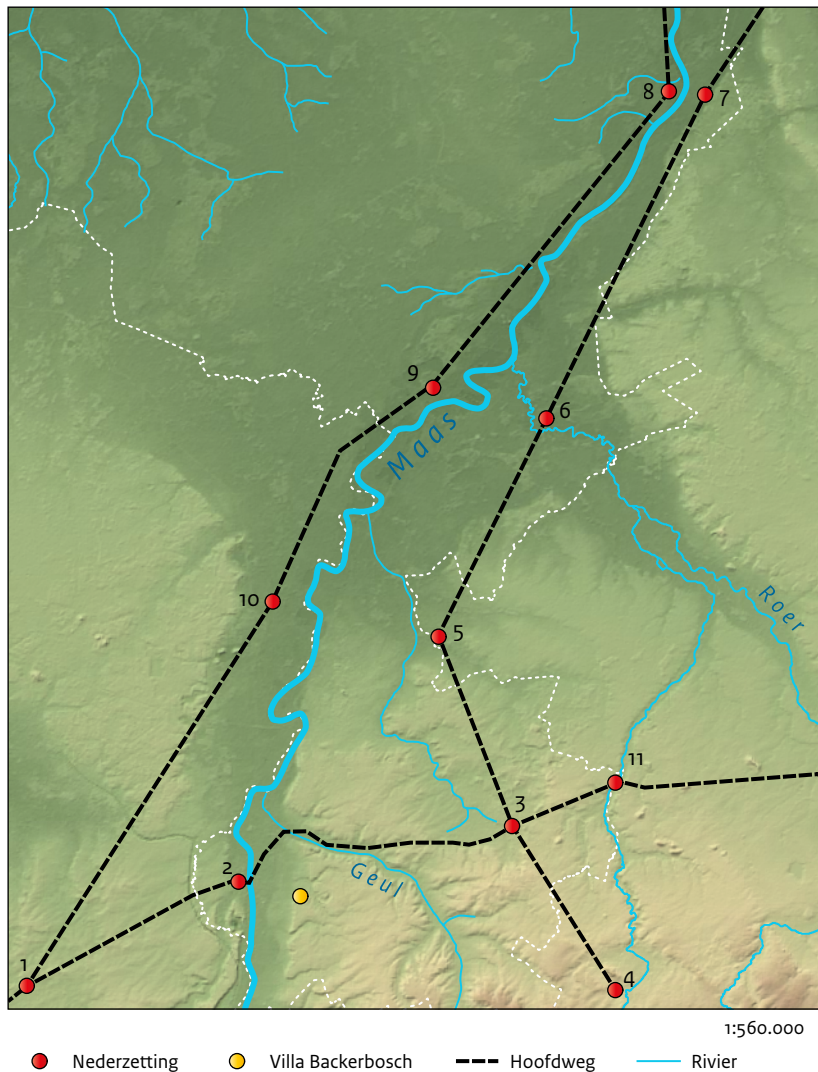
goede mogelijkheden die de löss bood voor akkerbouw, waren in dit gebied in de Romeinse tijd veel agrarische bedrijven gevestigd.¹

Opvallend is het grote aantal nederzettingen waarvan een of meerdere gebouwen (gedeeltelijk) van steen waren gebouwd. Dit type nederzettingen wordt doorgaans met de term 'villa' aangeduid en als (heren)boerderij beschouwd. Bij het gebruik van deze term moet de kanttekening worden gemaakt dat er een grote variatie in omvang en inrichting van dit type bestaat.² Aan het ene eind van het spectrum staan kleine, relatief eenvoudige nederzettingen, bestaande uit een hoofdgebouw dat deels uit steen was opgetrokken en een aantal houten bijgebouwen.³ Vaak lagen deze binnen een begrensd erf, waarbij het hoofdgebouw in een van de hoeken of zijden van het erf stond en de bijgebouwen onregelmatig verspreid over het erf lagen.⁴ Aan het andere eind staan villa's zoals Voerendaal-Ten Hove: grote complexen die planmatig, vaak symmetrisch, ingericht waren.

- ¹ Zie bijvoorbeeld Jeneson 2011, 2013; Kooistra 1996; Roymans & Derks 2011.
- ² Zie voor de kanttekeningen bij het gebruik van deze term: Roymans & Derks 2011, 1-2.
- ³ Roymans & Derks 2011, 2: category b; 23-24.
- ⁴ Heimberg noemt dit *Rand- of Streubebauung* (2002/2003, 77-84).

Afb. 1 Locatie van het rijksmonument van de villa Berg-Backerbosch.

Afb. 2 Zuid-Limburg in de Romeinse tijd. De hoofdwegen, (semi)urbane nederzettingen en de villa Berg-Backerbosch (naar: Jeneson & Vos 2020, fig. 1.3). 1 Tongeren; 2 Maastricht; 3 Heerlen; 4 Aken; 5 Tüddern; 6 Melick; 7 Venlo; 8 Blerick; 9 Heel; 10 Mulheim; 11 Rimburch

⁵ Ook wel axiale villa's genoemd (Heimberg 2002/2003, 84-88; Roymans & Habermehl 2011); zie ook Roymans & Derks 2011, 2: category a; 23-24; voor Voerendaal-Ten Hove, zie Hiddink 2023.

⁶ Bazelmans, Bakels & Kocken 2004.

⁷ Beide laatstgenoemde nederzettingen zijn in Nederland vooralsnog niet archeologisch vastgesteld, maar zullen er getuige de Tabula Peutingeriana wel geweest zijn.

⁸ Een voorbeeld van een dergelijke houtbouwnederzetting is Heerlen-Trilandis (Tichelman 2014).

⁹ Het voert binnen het kader van deze studie te ver om deze aspecten verder te belichten. Hiervoor wordt verwezen naar bijvoorbeeld Roymans & Derks 2011 en Derks 2011.

¹⁰ Demey 2003; Jeneson 2016.

¹¹ Om precies te zijn: 4 km ten zuiden van Maastricht-Mariënwaard, waar de weg tijdens een opgraving is aangetoond (ARCHIS zaakid-nummer 2308276100).

¹² Dolmans & Luys 2016.

¹³ Van Dijk & Dolmans 2016; Janssens 2011.

¹⁴ De Jager 1999, 15-16.

¹⁵ Een graft is een talud of steile wand, evenwijdig aan de helling gelegen, die is ontstaan door een combinatie van landbouwwerkzaamheden en erosie (Meeuwissen 2010, 9).

Deze bestonden uit een hoofdgebouw met een groot aantal kamers, gebouwd met duurzame materialen zoals steen en dakpannen, met diverse verwarmde ruimtes en muurschilderingen; een badhuis en een erf waarop meerdere (stenen) bijgebouwen stonden.⁵ Deze laatste categorie lijkt in onze streken zeldzaam te zijn geweest.

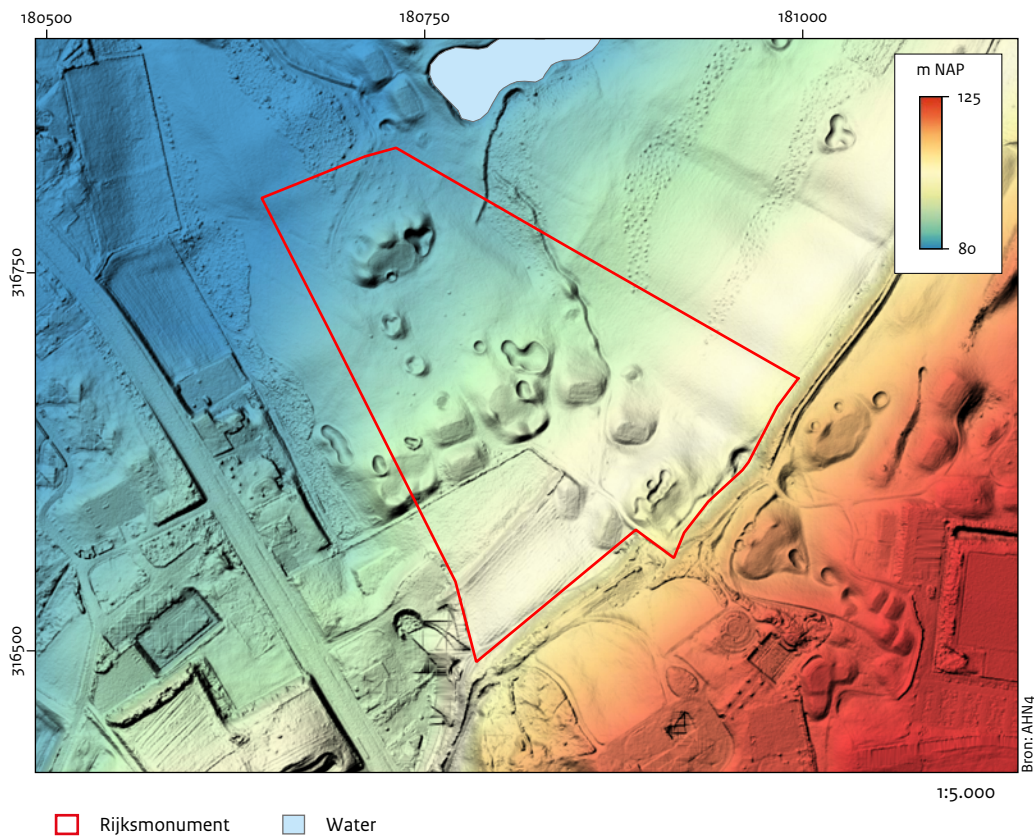
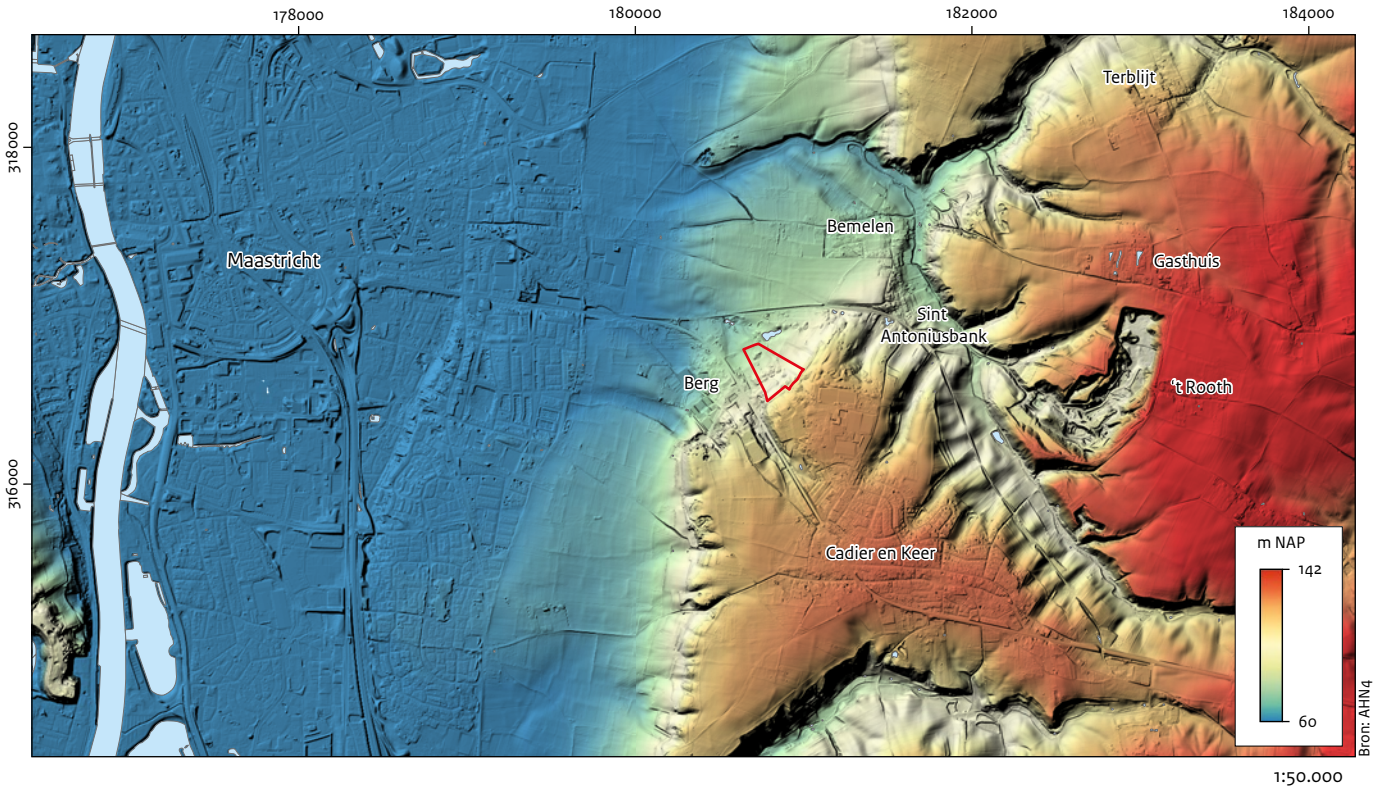
Bovendien zijn er ook nederzettingen geweest die geheel of gedeeltelijk uit steen waren opgetrokken, maar met een andere functie dan de agrarische villa's. Te denken valt aan wachtposten zoals de Goudsberg⁶, stationes (halteplaatsen langs belangrijke wegen) of mansiones (herbergen).⁷ Maar vanwege het beperkte onderzoek dat traditioneel op dit soort vindplaatsen is uitgevoerd, is de precieze functie vaak onbekend. Naast deze steenbouwvindplaatsen waren er ook diverse nederzettingen die geheel uit houten boerderijen hebben bestaan.⁸ Tot slot moeten ook de vici genoemd

worden, nederzettingen die binnen de regio een centrale functie vervulden op het gebied van bijvoorbeeld ambachtelijke productie, religie en als markt. Deze nederzettingenvormen maakten deel uit van een gevarieerd en complex nederzettingensysteem, waarbinnen ook sprake was van hiërarchie en onderlinge afhankelijkheid.⁹ Door het Limburgse lössgebied liep een aantal belangrijke Romeinse hoofdwegen (afb. 2). De weg van Keulen naar Bavay stak bij Rimburch het riviertje de Worm over en liep via de regionale centra van Heerlen en Maastricht richting Tongeren.¹⁰ De villa Backerbosch lag ca. 4 km ten zuiden van deze weg.¹¹ In Heerlen kruiste deze hoofdweg een andere die vanaf Aken via Tüddern, Melick en Swalmen naar Xanten liep.¹² Op dit kruispunt was al in de vroeg-Romeinse tijd een wegdoorp of vicus ontstaan, Coriovallum geheten (Heerlen), dat uitgroeide tot een belangrijke plaats met diverse centrale functies zoals aardewerkproductie en markt. Vanuit Maastricht, de vicus Traiectum, liep tot slot een weg over de westoever van de Maas naar Ulpia Noviomagus (Nijmegen), de hoofdstad van de civitas Batavorum.¹³

2.3 Landschappelijke context

Ligging

De villa Berg-Backerbosch ligt in het Zuid-Limburgse Heuvelland, meer specifiek het Mergelland, ten oosten van Maastricht en ten noordwesten van Cadier en Keer (afb. 1). Het complex is gesitueerd tussen de N278 in het zuidwesten en de Zwarteweg in het noordoosten en ten noorden van het Missiehuis Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes. Een uitsnede van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) toont de markante ligging op de overgang van het Plateau van Margraten naar het Maasdal, op de flank van een naar het noordwesten aflopende helling van het middenteras van de Maas (afb. 3).¹⁴ Vanaf het villaterrein heeft men een wijds uitzicht over het Maasdal gehad. De archeologische resten liggen deels in of onder en deels aan de voet van een klein plateau in de helling, aan de noordwestzijde begrensd door een steile rand of graft.¹⁵ Habets beschrijft in zijn verslag 'een langwerpige, min of meer cirkelvormige terras, begrensd door een steile rand, genaamd Doemensgraaf (gracht van

Afb. 3 Uitsnede uit het Actueel Hoogtebestand Nederland met de locatie van de villa Berg-Backerbosch.

a De bewoners van de villa hadden een wijds uitzicht over het Maasdal; b De greens en tees van de golfbaan en de graft zijn duidelijk zichtbaar.

Doemen), en verder af, eene zachte glooiing tot aan de grootte veldvlakte'.¹⁶ Een deel van de villa (gebouw Doemensgraaf en het vertrek AA, zie paragraaf 3.2) lag op dit terras, een deel aan de voet ervan (gebouwen Backerbosch en Pannestuk).¹⁷

De graft is deels nog steeds aanwezig. Hij is ca. 1,5 m hoog en duidelijk zichtbaar op het AHN. Door het onderzoek van Habets en daaropvolgende onderzoeken en werkzaamheden is de steilrand, met name aan de noordzijde, deels vergraven.¹⁸

Ook goed zichtbaar op het AHN zijn de banen en vijvers van golfbaan Het Rijk van Margraten, die in 2004 op een groot deel van het villaterrein is aangelegd. Deze aanleg heeft het oorspronkelijke reliëf deels verstoord en versluierd.

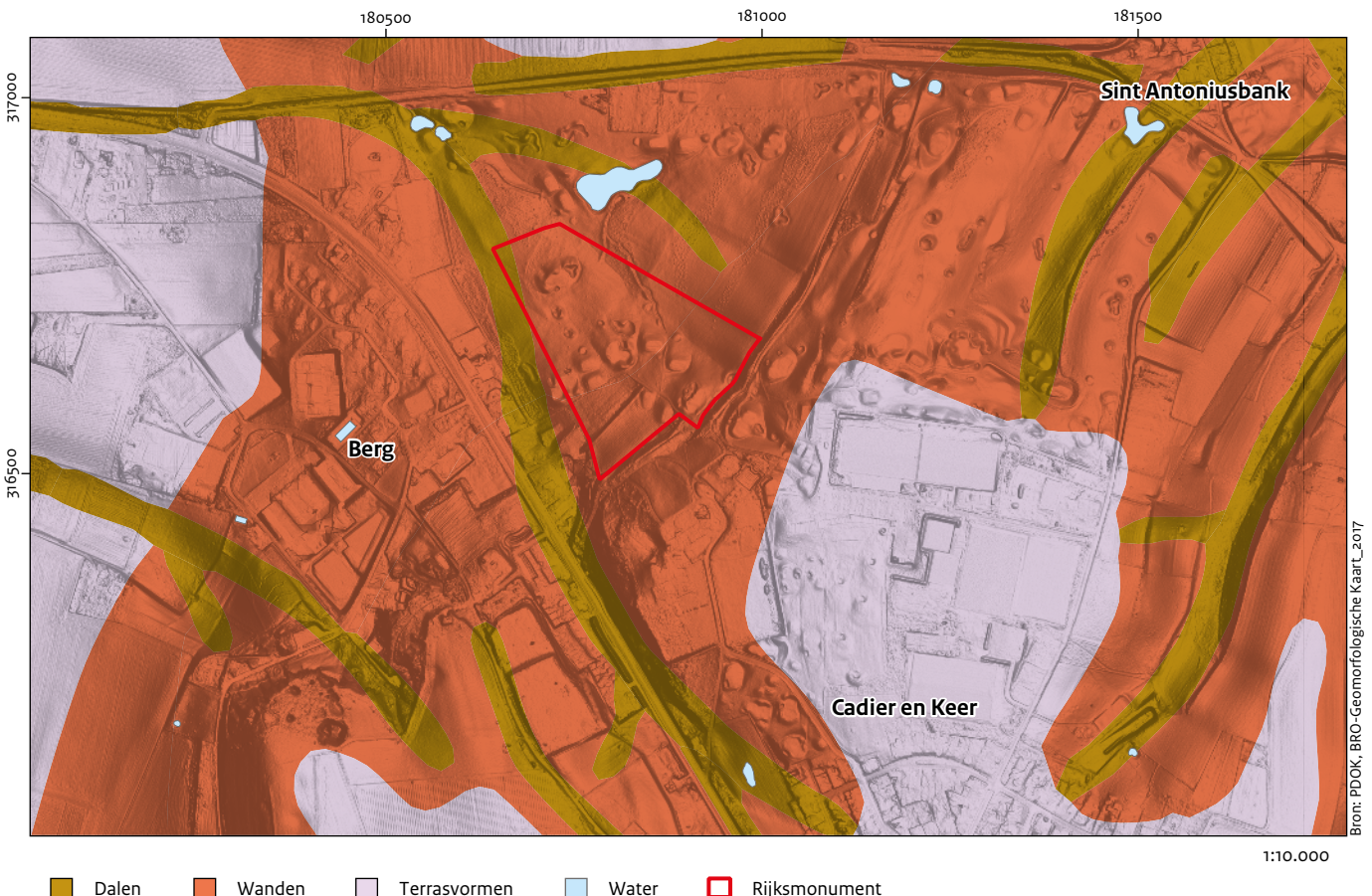
Geomorfologie

De geomorfologische kaart laat zien dat het zuidoostelijke deel van het villaterrein gekarteerd is als afbraakwand (afb. 4, code A41y1). Afbraakwanden zijn primair ontstaan door diepe insnijding van rivieren of beken, waardoor dalen met steile hellingen of terrassen met steile terrasranden zijn gevormd. Ze komen vooral in Zuid-Limburg voor.

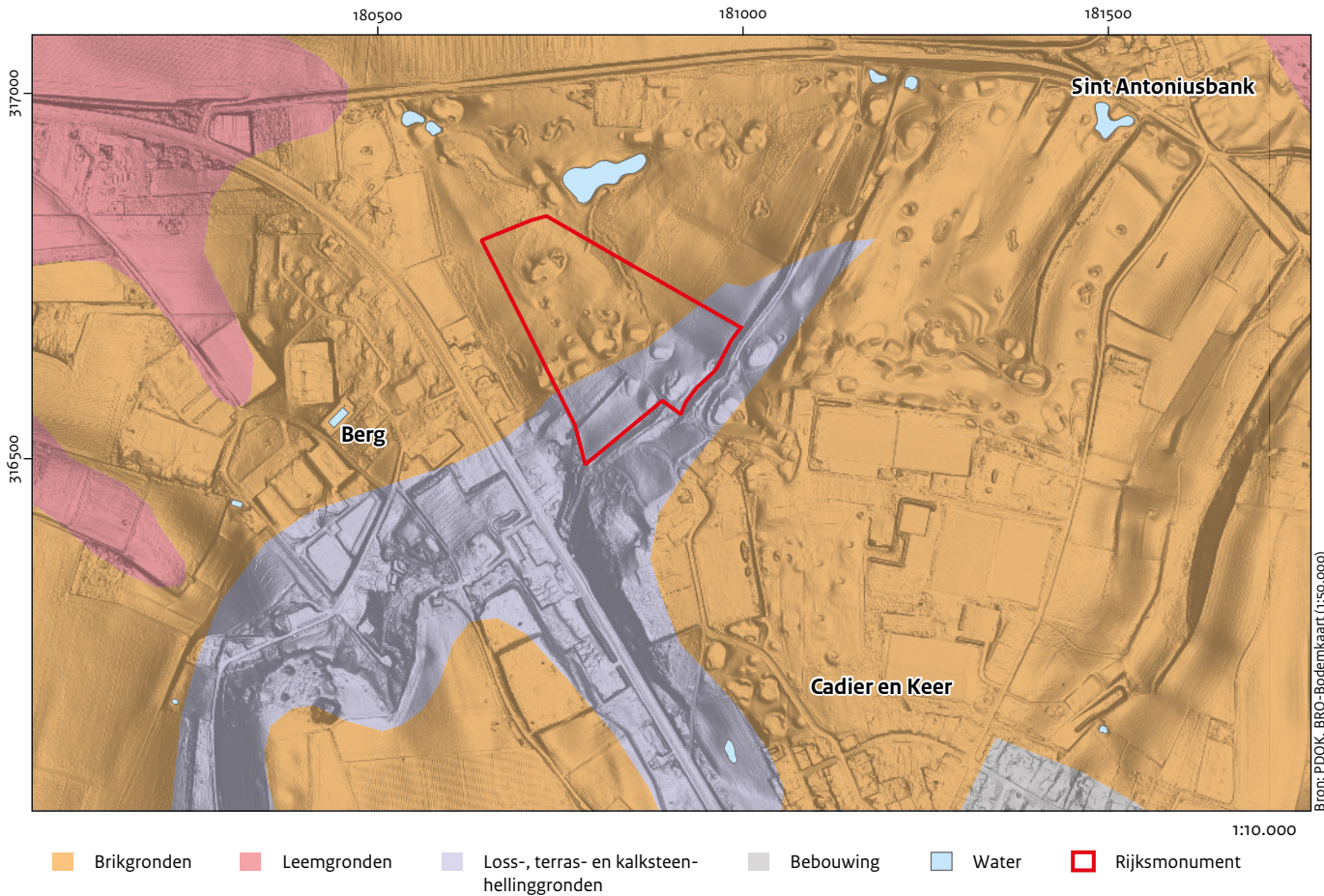
Het noordwestelijke deel van het villaterrein is aangegeven als lösswand (code A51). Een helling (wand) is in de meeste gevallen opgebouwd uit hellingafzettingen liggend op het oorspronkelijke gesteente (substraat). De hellingafzettingen bestaan hier uit verspoelde löss.

Dit blijkt ook uit het booronderzoek dat door RAAP is uitgevoerd op het terrein: ten oosten van de graft is sprake van hellingafzettingen (kleiige grindafzetting) en ten westen is onverspoelde löss, al dan niet afgedekt met een pakket colluvium aangetroffen.¹⁹ Het is de vraag of de graft daarmee ook de insnijdingslocatie

¹⁶ Habets 1895, 267.
¹⁷ Habets 1895, 267-268.
¹⁸ Zie ook De Jager 1999, 27.
¹⁹ De Jager 1999, 23.

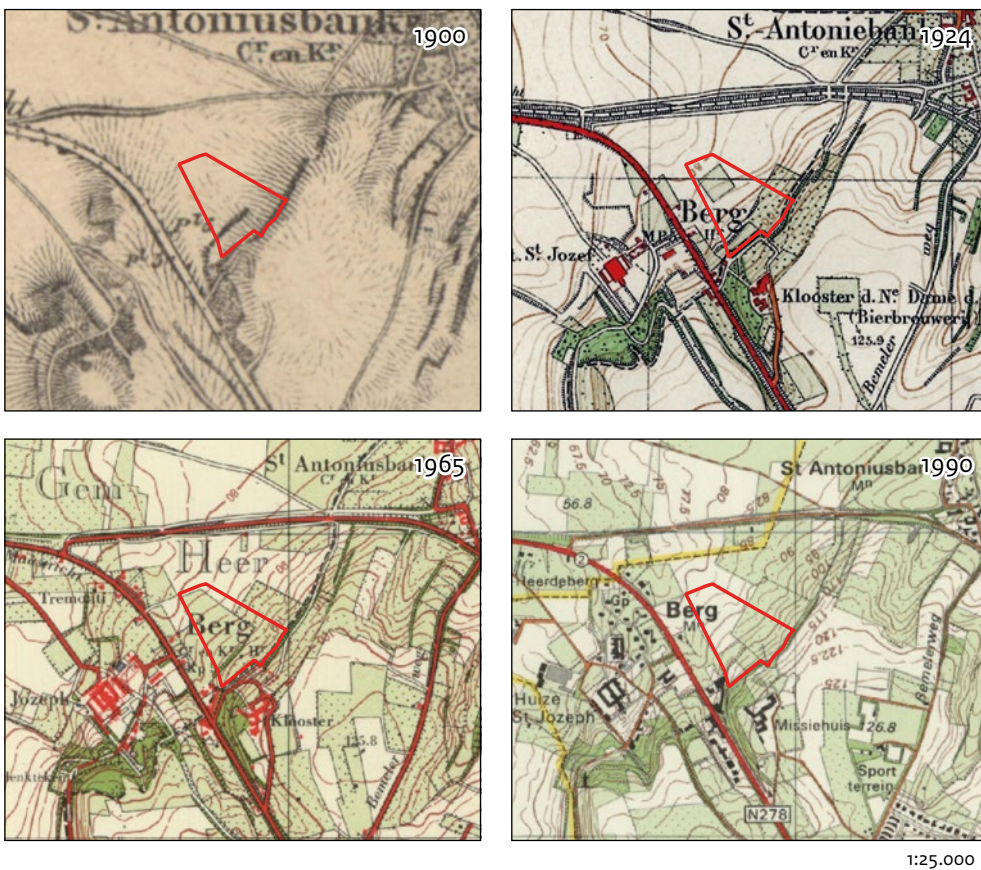

Afb. 4 Uitsnede van de geomorfologische kaart met de locatie van de villa Berg-Backerbosch.

Bron: P.DOK, BRO-Bodemkaart (1:50.000)

Afb. 5 Uitsnede van de bodemkaart met de locatie van de villa Berg-Backerbosch.

Afb. 6 Chromotopografische kaarten uit 1900, 1924, 1965 en 1990 met de locatie van de villa Berg-Backerbosch.

van een terrasrand markeert.²⁰ De graft ligt volgens de Maasterrassenkaart van Van den Berg min of meer op de scheiding tussen het terras van Rothem 2 en het terras van Sint Geertruid 3.²¹ De schaal van deze kaart laat echter een precieze toewijzing niet toe. Het westelijke deel van het terrein ligt in een droogdal (code R21ydl). En ook aan de noordoostzijde is een droogdal aanwezig.²²

Bodem

De bodemkaart geeft aan dat het zuidoostelijk deel van het villaterrein op löss-, terras- en kalksteenheiliggronden (code AHc) ligt (afb. 5). Het noordwestelijke deel ligt in een zone met bergbrikgronden (BLb6). Het grondwater bevindt zich op 10-30 m onder het maaiveld.²³

Grondgebruik

Het grondgebruik van het terrein varieerde in de afgelopen decennia. Het terrein was ten tijde van Habets' onderzoek (gedeeltelijk) in gebruik

als akkerland.²⁴ Chromotopografische kaarten uit 1924 en 1938 laten zien dat het grootste gedeelte destijds in gebruik was als bouwland en de zone rond de graft als boomgaard (afb. 6). Op foto's uit 1966 is te zien dat op het terras boven de graft fruitbomen en struikgewas stonden, maar dat er ook een weide met koeien aanwezig was.²⁵ De rest van het terrein, vanaf de voet van de steilrand, lag onder gras. Tijdens een veldinspectie in 1969 is eveneens geconstateerd dat het hoofdgebouw met de voorgevel in een weiland lag.²⁶ Het oostelijk deel van het hoofdgebouw lag onder een dik pakket colluvium, waarop een boomgaard stond.²⁷ Tijdens archeologisch onderzoek door RAAP in 1999 was het monument in gebruik als akkerland, grasland en boomgaard.²⁸ Sinds 2004 is een groot deel van de vindplaats onderdeel van de golfbaan Het Rijk van Margraten (afb. 7). Het nog resterende deel van de graft ligt in een afgescheiden perceel. Boven op de graft staan wijnranken in het bezit van de

²⁰ De ondergrondmodellen van de Geologische Dienst/TNO DGM en REGIS zijn te grof om dit te bepalen en GeoTOP is (nog) niet beschikbaar voor Zuid-Limburg.
²¹ Van den Berg 1989.
²² De Jager 1999, 15.
²³ De Jager 1999, 15.
²⁴ Habets 1895, 267-296.
²⁵ Foto's in het bezit van M. van Oorschot.
²⁶ Intern verslag veldcontrole ROB van J.H.F. Bloemer, aanwezig in het CMA (Centraal Monumenten Archief).
²⁷ Geconstateerd op basis van een profiel, afgestoken in het oostelijke taludeinde.
²⁸ De Jager 1999.

1:4.000

Rijksmonument met nummer

Afb. 7 Recente luchtfoto met de locatie van de villa Berg-Backerbosch.

Stichting Domaine de la Confrérie des Chevaliers Backerbosch; het veld aan de voet van de steilrand is in gebruik als grasland.²⁹

2.4 Onderzoeksgeschiedenis en vondsten

2.4.1 Onderzoeksgeschiedenis

De villa Backerbosch kent een lange onderzoeksgeschiedenis. Het veld waarin de villa gelegen is, stond in de negentiende eeuw al bekend als ‘het Pannestuk’, vanwege de vele fragmenten van Romeinse dakpannen aan het oppervlak.³⁰ In de jaren 1879 en 1880 heeft Habets grote delen van de villa blootgelegd.³¹ In de aangetroffen fundamenten herkende hij de plattegronden van drie gebouwen, die hij met de namen Backerbosch, Doemensgraaf en Pannestuk aanduidde. Hij publiceerde de resultaten van zijn onderzoek in 1895. Naast een uitvoerige beschrijving van de aangetroffen sporen en vondsten, bevat zijn publicatie ook fraaie tekeningen van de vondsten. Zijn resultaten worden, samen met de overige onderzoeken, verder beschreven in het volgende hoofdstuk.

Na het onderzoek van Habets duurde het tot 1966 voordat op het terrein weer een archeologisch onderzoek plaatsvond. Het betreft een klein veldonderzoek uitgevoerd door leerlingen van het missiecollege Cadier en Keer, naar aanleiding van de vondst van muurwerk in de steilkant van de graft.³²

In 1973 is het villaterrein aangewezen als rijksmonument (zie ook subparagraaf 2.4.2). In de jaren daarna vonden diverse veldinspecties plaats door de toenmalige Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Daarbij werden de toestand en het grondgebruik van het monument beschreven en eventuele oppervlaktevondsten en verstoringen in kaart gebracht.

In 1999 werd een plan voor een golfterrein in het gebied Backerbosch ontwikkeld. Ten behoeve van het behoud in situ en om de aanleg van het golfterrein goed te kunnen begeleiden, is archeologisch adviesbureau RAAP ingeschakeld om een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uit te voeren.³³ Het onderzoek bestond uit een bureau- en

booronderzoek, een oppervlaktekartering en een geofysisch onderzoek (weerstandsmeting). Geprobeerd is om de resultaten van de AAI aan de gegevens van Habets te koppelen om de precieze locatie van Habets’ gebouwen vast te leggen. Dit bleek niet eenvoudig en leverde twee opties op (zie paragraaf 3.5).

In 2000 is vervolgens een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in het kader van het project ‘Actualisering Monumentenregister’ (AMR) van de ROB.³⁴ Een van de doelen van het onderzoek was een antwoord te geven op de vragen die tijdens de bovenbeschreven AAI naar voren waren gekomen. Dit onderzoek resulteerde in een intern verslag.³⁵ In het volgende hoofdstuk worden de resultaten uitvoerig beschreven (zie paragraaf 3.6).

Het meest recente archeologische onderzoek heeft plaatsgevonden in 2003. Archeologisch projectbureau ARON heeft toen een archeologische begeleiding van de werkzaamheden in het kader van de aanleg van de golfbaan uitgevoerd.³⁶ Hierbij zijn enkele sporen van het villaterrein gedocumenteerd.

2.4.2 Aanwijzing als archeologisch rijksmonument

De villa is in 1973 als archeologisch rijksmonument aangewezen (afb. 8). De begrenzing van het beschermde areaal is destijds bepaald aan de hand van de overzichtskaart van Habets’ opgraving en de grenzen van de percelen in 1973 waarbinnen de archeologische resten waren aangetroffen.

Uit de onderzoeken in 1999 en 2000-2001 (zie het volgende hoofdstuk) bleek de begrenzing van het monument niet helemaal overeen te komen met de ruimtelijke verspreiding van de sporen van de villa. Daarom is de begrenzing van het monument in 2008 iets aangepast. Aan de noordoostzijde is een deel van het rijksmonument afgevoerd, omdat het onderzoek uitwees dat hier geen resten van de villa aanwezig zijn. Aan de noordzijde is een strook aan het rijksmonument toegevoegd, omdat de sporen van de vindplaats hier doorlopen. Aan de zuidwestzijde van het rijksmonument is daarnaast een zone als terrein van zeer hoge archeologische waarde (ZHAW; AMK-terrein 15350) toegevoegd, omdat de sporen hier naar verwachting doorlopen.

²⁹ Bron: recente luchtfoto in de Huisatlas van de RCE, geraadpleegd op 02-12-2022.

³⁰ Habets 1865, 226-227.

³¹ Habets 1895, 267-296.

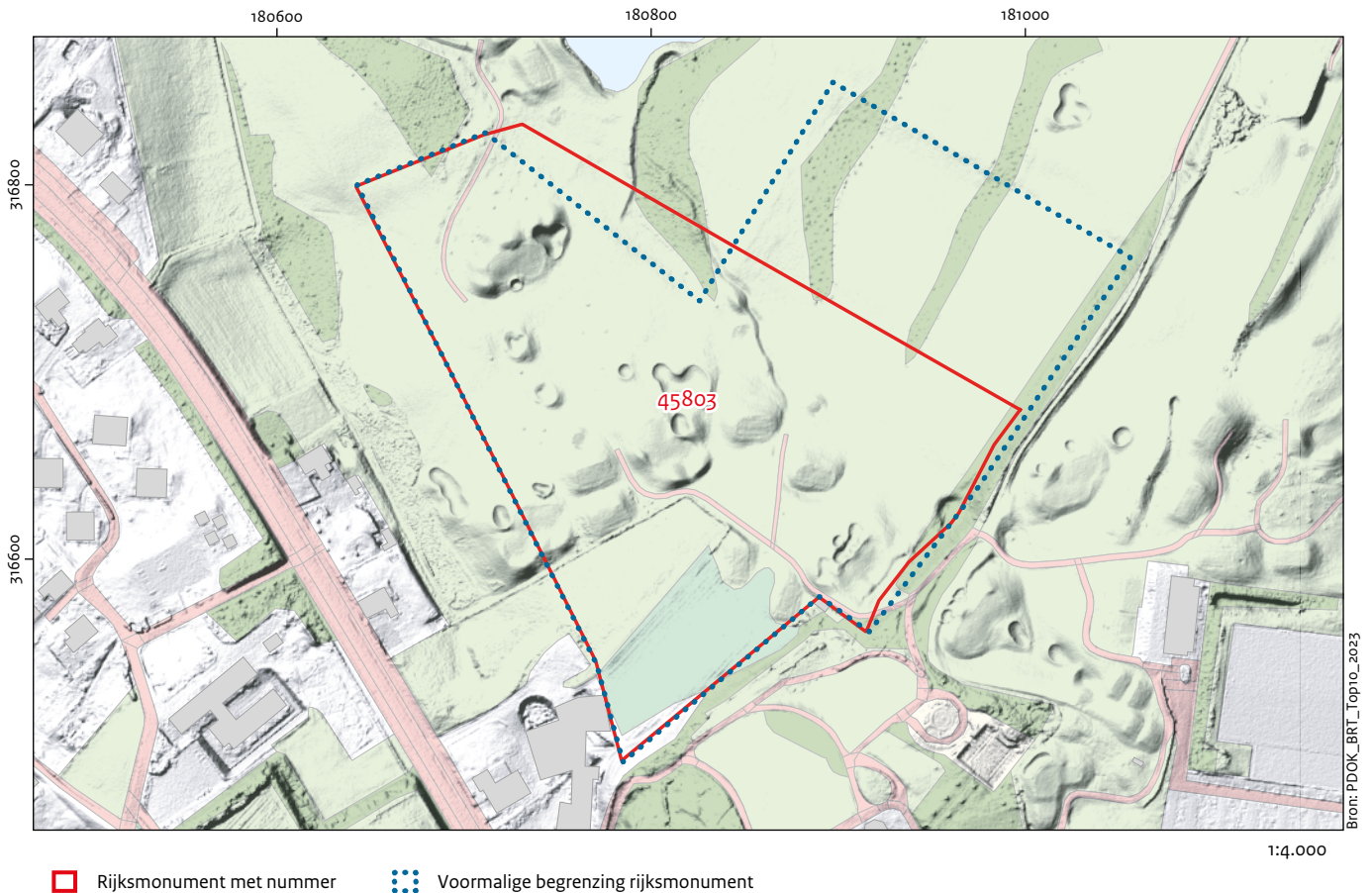
³² Archis-zaakidentificatienr. 3135286100; in het CMA-archief bevindt zich een verslag van het bezoek dat A. Buisman aan dit onderzoek bracht.

³³ De Jager 1999.

³⁴ De Boer & Hallewas 2006.

³⁵ De Haan 2001.

³⁶ Driesen 2004.

Afb. 8 De voormalige en huidige begrenzing van het rijksmonument van de villa Berg-Backerbosch.

2.4.3 Vondstmeldingen

Van het villatterrein zijn ook enkele individuele vondsten bekend die zich in particuliere collecties zullen bevinden. Een aantal Romeinse metaalvondsten, afkomstig van het villatterrein, is vermeld in het tijdschrift *Archeologie in Limburg*.³⁷ De verwervingswijze wordt niet genoemd, maar het betreft waarschijnlijk metaaldetectie. Het zijn een bronzen zelfspatel, een bronzen ornament in de vorm van een eikel, en drie munten: een as uit de eerste helft van de eerste eeuw, een niet nader te determineren as of dupondius en een dupondius van Titus Caesar uit 77-78 n.Chr. Twee andere metaaldetectievondsten zijn een koperen as uit de Augusteïsche tijd uit het noordoostelijke deel van het rijksmonument³⁸ en een denarius van Faustina, meer centraal binnen het monument gevonden.³⁹ Daarnaast heeft M. Spronck-Beijers uit Cadier en Keer gedurende enkele jaren

oppervlaktevondsten ter hoogte van het villatterrein verzameld.⁴⁰ Het materiaal bestaat hoofdzakelijk uit fragmenten van Romeinse dakpannen en aardewerk, waaronder terra sigillata, geveerd, gladwandig en ruwwandig aardewerk en dolia en amforen. Dit materiaal wordt gedetermineerd in het kader van het project 'Een Romeinse idylle. Villa's in Limburg' (zie subparagraaf 3.2.6).

2.5 Vindplaatsen en vondsten in de bredere omgeving

Voor het onderhavige onderzoek is in Archis gekeken naar Romeinse vindplaatsen en vondsten uit de Romeinse tijd binnen 1 km afstand gelegen van de villa Backerbosch (afb. 9). Het gebied rond de villa Backerbosch blijkt in deze periode relatief dicht bewoond te zijn geweest.⁴¹ Ongeveer 850 m ten noordwesten van Backerbosch en ten noorden van de N278 zijn door Habets resten van een tweede

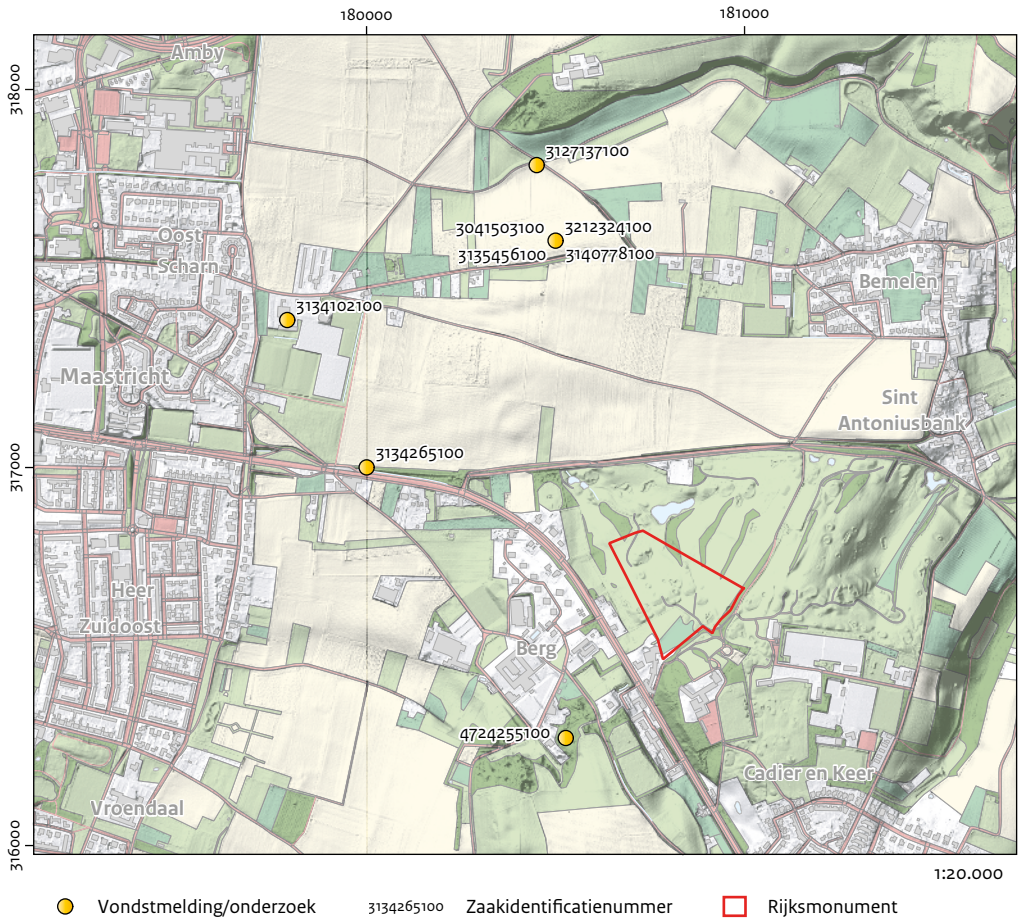
³⁷ Van Hontem 1990; Archis-zaakidentificatienr. 2791117100.

³⁸ Archis-zaakidentificatienr. 2791109100. Verwervingswijze is niet-archeologisch.

³⁹ Archis-zaakidentificatienr. 3213053100. Deze is met de metaaldetector gevonden.

⁴⁰ Dit materiaal is op 21 juli 2021 aan de auteurs overgedragen door H. Spronck, de zoon van M. Spronck-Beijers. Het zal na afronding van het onderzoek aan het provinciaal depot voor bodemvondsten worden aangeboden.

⁴¹ Zie ook Jeneson 2013, afb. 5.19 en 5.20.

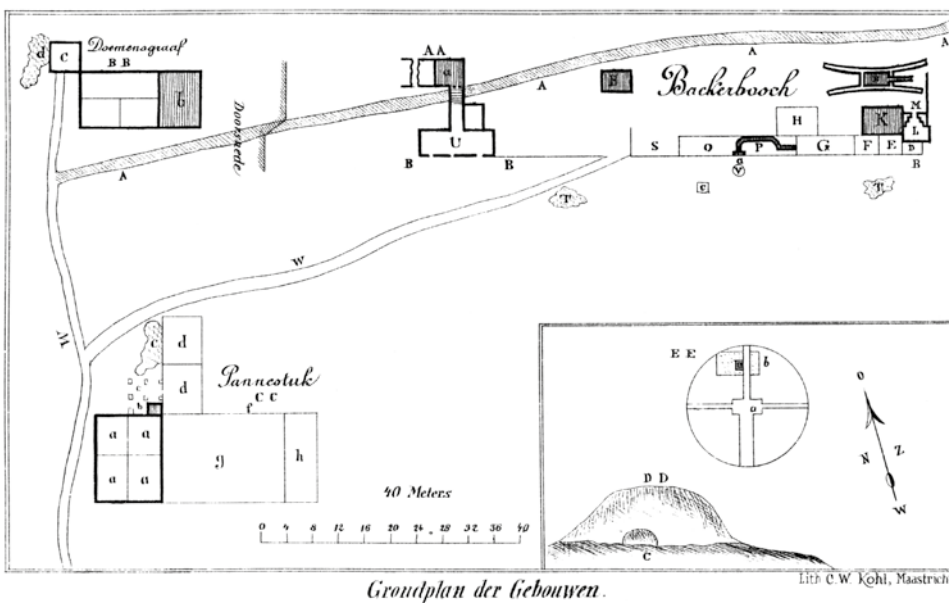

Afb. 9 In Archis geregistreerde vondstmeldingen en onderzoeken in de directe omgeving van de villa Berg-Backerbosch.

Romeinse steenbouwlocatie ontdekt.⁴² Op deze locatie heeft hij muurresten, dakpanfragmenten en aardewerk aangetroffen. De precieze aard van deze vindplaats is niet bekend. Ca. 400 m noordelijker heeft een Romeinse grafheuvel gelegen.⁴³ Deze is in 1880-1881 door Habets onderzocht, maar bleek al volledig leeggeroofd (afb. 10, rechtsonder).⁴⁴ Habets ging er,

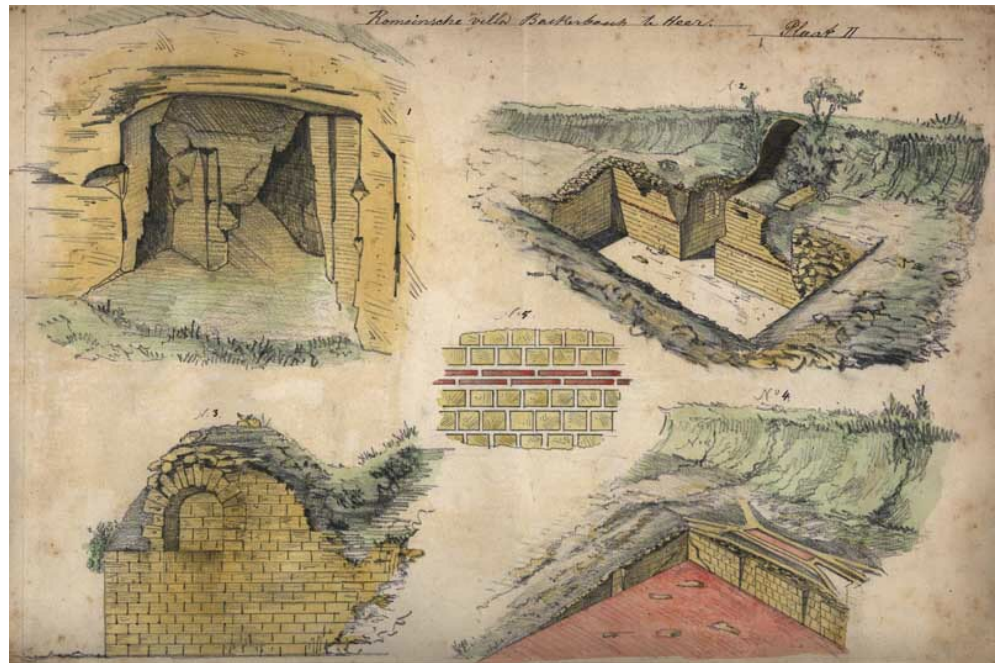
ondanks de relatief grote onderlinge afstand van ca. 1200 m, vanuit dat deze zogeheten tumulus van Scharn 'in innig verband gestaan heeft met de villa ter Backerbosch'.⁴⁵ De tumulus is inmiddels geheel overbouwd. Op de Tranchotkaart uit 1803-1813 wordt de zone rondom de locatie van de tumulus aangegeven als 'Tomberveld'.

Plaat II Romeinse villa Backerbosch te Heer.

Afb. 10 Villa Berg-Backerbosch. De overzichtsplattegrond van de opgravingen van Habets in 1879-1880. Rechtsonder: de tumulus van Scharn (Habets 1895, Plaat II).

⁴² Archis-zaakidentificatienr. 3134265100; Habets 1881, 291.
⁴³ CMA-nr. 69B-001; Archis-zaakidentificatienr. 3134102100.
⁴⁴ Habets 1895, 280-284.
⁴⁵ Habets 1895, 284.

Afb. 11 Villa Berg-Backerbosch. Impressie van (met de klok mee) de mergelgroeve, de kelder, de badkamer (vertrek N) en de kelderwand met nis, zoals opgetekend door Habets in 1879-1880 (bron: Historisch Centrum Limburg/ Tekeningen, prenten en fotocollectie RAL (RALP-0740-002)).

Ca. 1 km ten noorden van Backerbosch, op een perceel ten noorden van de Bemelerweg, zijn diverse vondsten uit met name de midden-Romeinse tijd gedaan, waaronder natuursteen, aardewerk en dakpanfragmenten.⁴⁶ In 2000 is hier een uit mergelstenen⁴⁷ opgebouwde Romeinse kelder opgegraven, die bij de aanleg van een waterleiding tevoorschijn was gekomen.⁴⁸ Bijzonder is dat hierin ook een deel van een schubbenpantser (*lorica squamata*), diverse fragmenten van een borstsierplaat en twee fragmenten van de beschermand van een schild zijn gevonden.⁴⁹ De kelder is na het onderzoek weer opgevuld en door het omleiden van de waterleiding behouden gebleven. Het is niet duidelijk hoe het gebouw waar de kelder onderdeel van uitmaakte eruit heeft gezien en wat de aard en omvang van de vindplaats is. Ongeveer 300 m ten noorden van deze locatie ligt het grafveld Scharnderkuilen/Op 't Hetje.⁵⁰ Dit grafveld, bestaande uit diverse brandgraven, is in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw waarschijnlijk grotendeels opgegraven. Habets vermeldt de route van een Romeinse weg vanaf de brug over de Maas te Maastricht, via onder meer Scharn, Bemelen en Gasthuis naar Aken.⁵¹ Deze weg, die ongeveer ter hoogte van de huidige Bemelerweg zou liggen, wordt in geen van de historische bronnen genoemd. Waar hij deze route op baseert, maakt hij niet duidelijk. Maar gezien de ligging van bovengenoemde vindplaatsen, is de aanwezigheid van een oost-west georiënteerde (secundaire) Romeinse

weg hier aannemelijk.

Op de Tranchotkaart staat overigens wel een 'Grand Route' tussen Maastricht en Aken vermeld. Deze lag iets zuidelijker en liep van Cadier en Keer, via Margraten, Gulpen en Bocholtz naar Aken.

Op een akker 800 m ten zuidwesten van de villa Backerbosch heeft een amateurarcheoloog diverse Romeinse vondsten gedaan.⁵² Het gaat onder andere om enkele munten, fibulae, fragmenten gedraaid aardewerk en bouw-materiaal. Twee geofysische onderzoeken hebben een nadere informatie over de mogelijke vindplaats opgeleverd.⁵³

2.6 Cultuurhistorische context

De villa heeft zijn plaatsnaam gekregen door de ligging vlak bij Berg, een buurtschap van Cadier en Keer. Het is niet duidelijk geworden waar de toponiem Backerbosch vandaan komt. Deze wordt al door Habets gebruikt. Op de Kadastrale kaart uit 1811-1832 staat de term Bakkerbosch genoemd bij een aantal percelen ten oosten van de graft.⁵⁴ Op latere topografische kaarten komt deze naam niet meer terug. De naam Cadier ontleent mogelijk zijn oorsprong aan het Latijnse *Calidarium*, dat 'plaats voor warme baden' betekent.⁵⁵ Een andere mogelijke verklaring is dat Cadier teruggaat op het Keltische woord *kadeir*, dat 'hoogte' of 'heuvel' betekent.

⁴⁶ Archis-zaakidentificatienrs 3041503100; 3135456100; 3140778100 en 3212324100; Dijkman 2000, 29.

⁴⁷ In de in dit rapport aangehaalde publicaties worden termen als kalksteen, mergel en Kunradersteen door elkaar gebruikt. Er zijn geen petrologische determinaties gedaan. De Limburgse 'mergel' bevat eigenlijk te weinig klei om als mergel te kunnen worden aangeduid en is feitelijk een zachte kalksteen (Van der Meulen *et al.* 2002/2003). In dit rapport is ervoor gekozen om de in de publicaties genoemde termen over te nemen.

⁴⁸ Dijkman 2000.

⁴⁹ Van Daele 2002.

⁵⁰ Archis-zaakidentificatienr. 3127137100; Nijst 1933, 71.

⁵¹ Habets 1895, 261.

⁵² Archis-zaakidentificatienr. 4724255100; Orbons 2019, paragraaf 2.3 en bijlage 1.

⁵³ Orbons 1998; 2019.

⁵⁴ Geraadpleegd via de Huisatlas van de RCE.

⁵⁵ Bron: Wikipedia.

Afb. 12 De locatie van de Bakkersboschgroeve ten opzichte van de villa Berg-Backerbosch (bron: kaart Stevenhagen 1991 op www.pierresw.com).

De binnen het rijksmonument aanwezige graf werd door Habets de Doemensgraaf genoemd; deze naam komt in andere bronnen niet meer terug. Op de Topografisch Militaire Kaart (TMK) uit 1850 is de graf al ingetekend. De precieze ouderdom is onbekend. Habets vermoedde dat deze 'na afloop van de middeleeuwen' aangelegd is door 'naar onze gissing, een zekere Doemen, toenmaals pachter van het hellend terrein'.⁵⁶ Op de oorspronkelijk aanwijzende tafel bij de Kadastrale Minuut uit 1830 komt de naam Doemen of Doumen niet voor. Op deze kaart blijken de toenmalige perceelsgrenzen ter hoogte van de graf te liggen. Uit onderzoek is bekend dat de oudste grafen rond 1300 zijn aangelegd.⁵⁷ Habets meldt de aanwezigheid van een

'schilderachtige spelonk', ca. 25 m ten zuidoosten van de villa (afb. 11, linksboven).⁵⁸ Deze lag verscholen in hakhout en braamstruiken. Zijn publicatie bevat ook een gedetailleerde tekening van deze spelonk, waarin 'men mergelbrokken heeft uitgebroken'.⁵⁹ Naar zijn mening was dit als bouw materiaal voor de villa gebruikt. De precieze locatie van deze spelonk is helaas niet meer bekend. En de interpretatie als Romeinse groeve is niet zeker.⁶⁰ Ook onder de tuin van het Missiehuis ligt een groeve, de Bakkersboschgroeve (afb. 12).⁶¹ Vanuit het Missiehuis loopt een gang richting de schachten, waarin tot enkele jaren geleden de wijnkelder van Caves Cadier gevestigd was.

⁵⁶ Habets 1895, 269

⁵⁷ Meeuwissen 2010, 10.

⁵⁸ Habets 1895, 270.

⁵⁹ Habets 1895, 270 en Plaat II, nr. 1.

⁶⁰ Schriftelijke mededeling J. Orbons (voorzitter van de Stichting Ir. D.C. van Schaik) d.d. 25-11-2022: 'De groeve zoals Habets die getekend heeft, is veel meer een middeleeuwse groeve zoals we er 300 in het mergelland hebben. Mijn voorzichtige mening, niet onderbouwd met harde onderzoeksresultaten, is dat de Romeinse steengroeven voornamelijk bovengronds geweest zijn, dus de dagzomende kalksteen is ontgonnen.'

⁶¹ Walschot 2002, 68.

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de onderzoeken die op het villaterrein zijn uitgevoerd op een rijtje gezet. De onderzoeksmethoden worden beschreven en de resultaten, zowel de sporen, vondsten als de oorspronkelijke interpretaties, samengevat. Het betreft achtereenvolgens het onderzoek van Habets in 1879-1880, een klein onderzoek door het Missiecollege in 1966, de archeologische inspecties van de ROB, de aanvullende archeologische inventarisatie door RAAP in 1999, het proefsleuvenonderzoek in het kader van het AMR-project in 2000-2001 en de archeologische begeleiding door ARON in 2003.

3.2 De opgravingen van Habets

3.2.1 Inleiding

In 1879 en 1880 voerde Habets opgravingen uit op het villaterrein. Zijn veldwerkstrategie bestond uit het gedeeltelijk blootleggen van muren en vloeren om deze vervolgens met sonderingen verder te volgen. Na twee korte berichten in 1879 en 1881 publiceerde hij in 1895 een uitgebreid verslag van het onderzoek.⁶² Habets beschrijft de aangetroffen resten nauwkeurig. Daarnaast bevat zijn publicatie gedetailleerde tekeningen van de vondsten en van de kelder en vertrek N (zie hierna).

In de aangetroffen fundamenten herkende hij de plattegronden van minimaal drie gebouwen, die hij Backerbosch, Doemensgraaf en Pannestuk noemde (afb. 10). Maar Habets' interpretatie is niet altijd duidelijk. Hij bespreekt bijvoorbeeld de verschillende vertrekken van gebouw Backerbosch, het vermoedelijke hoofdgebouw, ook meermaals als een rij van gebouwen. De andere twee gebouwen zag hij respectievelijk als een tweede, kleinere woning en de woning van een villicus (beheerder of rentmeester) met stal- en schuurgedeelte. Bij alle bouwplattegronden zijn sporen van brand geconstateerd. Op basis van een vrijwel gave munt van Septimius Severus (regeerperiode 193-211 n.Chr.) dateerde hij het einde van de bewoning aan het einde van de tweede of het begin van de derde eeuw.

Ter herinnering aan zijn onderzoek plaatste hij naast de ingang van de kelder een steen in de vorm van een Romeins altaar met het inschrift 'Romeinsche villa, opgegraven 1879-1880'.

Deze is inmiddels verdwenen.⁶³

Hieronder zal een korte samenvatting van zijn bevindingen worden gegeven. De informatie die hij over de specifieke vertrekken heeft genoteerd, is ook opgenomen in bijlage 2.

3.2.2 Gebouw Backerbosch

Het hoofdgebouw, Backerbosch, werd gedeeltelijk door Habets blootgelegd. De gevel ('façade') van het gebouw (afb. 10 en bijlage 2, BBB) lag aan de voet van de steilrand, pal onder het maaiveld, en was in totaal 87,2 m lang. De fundamenten van de gevel en de kamers van het hoofdgebouw bestonden deels uit kiezellagen, deels uit mergelsteen ('Krouberger steen')⁶⁴ met kalk dat in klein verband was gemetseld. Het oorspronkelijk bovengrondse metselwerk was deels bewaard gebleven en was bepleisterd en beschilderd. De wanden van gebouw Backerbosch waren vermoedelijk uit hout- of vlechtwerk opgebouwd geweest. De locatie van het gebouw lag daarnaast bezaaid met fragmenten van dakpannen (tegulae en imbrices). Fragmenten van verwarmingsbuizen wezen op de aanwezigheid van hypocausta (vloerverwarming).

De vertrekken waren over het algemeen relatief klein met een lengte en breedte van ca. 3,5 m en een eenvoudige vloer van tras met kiezelstenen (bijlage 2). Deze kleinere ruimtes interpreteerde Habets als slaapkamers. Een aantal ruimtes onderscheidde zich. Ruimte H (keuken?) had een omvang van ca. 5 x 6 m en was gelegen naast de langerekte ruimte G (eetzaal of triclinium?) waarop een 'rook- en verwarmingsbuis' uitkwam. Het 'prachtige' vertrek K was 4,6 x 4,5 m groot en bevatte een geheel intacte vloer van testa contusa (kalk en fragmenten keramisch bouwmetaal). De oostelijke wand was met 'rooskleurig' pleisterwerk afgewerkt.⁶⁵ Habets zag dit vertrek als mogelijk tablinum of winterzaal. Aan de oostzijde werd dit vertrek begrensd door een aarden wal van 0,75 m hoogte, waarop zich vertrek N, 'het badkamertje', bevond (afb. 11, rechtsonder). Dit rechthoekige vertrek had muren van mergel die in elke hoek uitliepen in een 'arm'. Habets interpreteerde elk paar armen als dragers

⁶² Deze paragraaf is geheel gebaseerd op dit uitgebreide verslag (Habets 1895, 267-296). De twee korte berichten (Habets 1879; 1881) waren niet beschikbaar.

⁶³ De Jager 1999, 27.

⁶⁴ 'Krouberger steen' (ook wel 'Crauberger steen') is een van de op lokale herkomst (winplaatsen) gebaseerde namen voor wat tegenwoordig met de overkoepelende term Kunradersteen wordt aangeduid (o.a. Felder 1977, 163). Het toponiem Krouberg is ons onbekend. Mogelijk betreft het een telkens overgenomen verschrijving van Craubeker/Craubeeker steen, genoemd naar het gehucht Craubeek (Klimmen, gem. Voerendaal), waar een vijftal groeven van Kunradersteen werden geëxploiteerd. Er wordt wel verondersteld dat de Romeinen hier Kunradersteen hebben gewonnen (Willems 1987, 49).

⁶⁵ Helaas zijn de vloer en het pleisterwerk verloren gegaan, doordat Habets' opgravingsput in de winter van 1879/1880 open bleef liggen (Habets 1895, 273).

van een badkuip, die respectievelijk aan de noord- en zuidzijde van het vertrek geplaatst waren. Tussen de twee zuidelijke armen was een afvoerkanaal aanwezig. Vertrek M bevatte tot slot een stookplaats om kamers K en N van warmte te voorzien.

Habets ging ervan uit dat de hierboven beschreven kamers aan een binnenhof of impluvium lagen, dat aan de oostzijde, heuvelopwaarts, door nog een reeks van vertrekken begrensd werd. De resten hiervan achtte hij óf verspoeld óf zo diep liggend dat ze niet door het sondeerijzer ontdekt konden worden. Vertrek R zag hij als een apart gebouwtje op het binnenhof, mogelijk de portierswoning.⁶⁶

3.2.3 Vertrek AA en kelder U

Het noordelijke deel van Habets' façade BBB werd gevormd door een vertrek (AA) met een kelder (afb. 10). De kelder (U) lag onderaan de steilrand en had een omvang van 12 x 3,45 m (afb. 11, links onder en rechts boven). De muren waren nog tot op een hoogte van 1,79 m bewaard gebleven. De kelder was opgevuld met veel fragmenten van aardewerk, keramisch bouwmetaal, beschilderd pleisterwerk, 'ijzerwerk', verkoold hout en houtskool. Een smalle gang van ruim 4 m lang, met aan weerszijden een nis in de muur, leidde van hieruit naar een trap die uit zeven treden heeft bestaan. De trap kwam uit in ruimte a. Dit vertrek van 4,47 x 4,47 m lag boven de steilrand en op 2 m diepte onder het maaiveld. Aan de noordzijde van a sloot nog een kamer aan, die niet helemaal onderzocht kon worden.

3.2.4 Gebouw Doemensgraaf

Ca. 32 m ten noorden van de kelder lag een gebouw dat, gezien de ligging boven op de Doemensgraaf, deze naam meekreeg (afb. 10). Het lag op het terras, maar volgens Habets minder diep dan AA, waardoor het onderzoek makkelijker verliep. Een meer precieze diepte wordt door Habets niet gegeven. Doemensgraaf had een omtrek van 20 x 9 m, waarbinnen zich vier kamers (BB,b) bevonden en een aparte ruimte (c) tegen de oosthoek hiervan. Vertrek b was ca. 5,5 x 5,5 m en had een vloer van testa

contusa. De buitenmuren van het gebouw bestonden uit driehoekige mergelsteentjes in klein verband. De fundamenteën van de binnenmuren waren uit kiezel opgebouwd. Op grond van het vondstmateriaal concludeerde Habets dat het gebouw een woonfunctie had.

3.2.5 Gebouw Pannestuk

Ten westen van Doemensgraaf werden de resten van, naar Habets' mening, het huis van de villicus⁶⁷ aangetroffen. Het gebouw heeft de naam gekregen van het terrein waar het op lag: Pannestuk (afb. 10). De sporen van dit gebouw lagen 'slechts een voet' onder het maaiveld. Het gebouw bestond uit de woonvertrekken van de villicus (aaaa), veestallen (dd en h), een open hof (f) en een graanschuur (g). De woonvertrekken van de villicus waren elk 7 m lang en 5 m breed en hadden gemetselde fundamenteën. De overige vertrekken hadden een fundament dat bestond uit een kiezelbed. De westelijke gevel van het gebouw had een lengte van 34 m, hetzelfde geldt voor de oost-west doorsnede van het gebouw (ruimtes g en dd).

In de hoek tussen het woongedeelte en de veestallen werd een bakoven (b) opgegraven. Deze werd omgeven door zeven opgemetselde pilaren van 0,5 m in doorsnede en met een onderlinge afstand van 3 m (c). Deze zag Habets als poeren voor dragende palen van een afdak ('bergplaats'). Tot slot werd ten noorden van de veestallen een mestkuil (C) gevonden. Bij het gebouw is veel gereedschap (o.a. hamer, handmolens en beitels) en dierlijk botmateriaal (van o.a. runderen, kippen en varkens) gevonden, die Habets met een landbouwkundige functie in verband bracht. Opvallend is dat in de fundamenteën van Pannestuk bouwmetaal, zoals stukken dakpannen, plavuizen, marmer en mergel, (her)gebruikt was.

3.2.6 Vondsten

Habets heeft in zijn verslag de vondsten op hoofdlijnen beschreven. De belangrijkste vondsten zijn op platen afgebeeld. Het vondstmateriaal omvat een relatief compleet spectrum: aardewerk, metaal, glas, keramisch

⁶⁶ In Habets' tekst heeft dit vertrek de letter R meegekregen. Op Pl. II staat deze met de letter B aangeduid.

⁶⁷ De villicus had de dagelijkse leiding over de villa bij afwezigheid van de eigenaar.

Afb. 13 Villa Berg-Backerbosch. Een selectie van metaalvondsten opgegraven door Habets in 1879-1880, waaronder de bronzen beker op driehoet (rechtsonder) (bron: Historisch Centrum Limburg/Tekeningen, prenten en fotocollectie RAL (RALP-0740-003)).

bouwmateriaal (inclusief beschilderd pleisterwerk), natuursteen en bewerkt bot. De meest in het oog springende vondst is een bronzen beker op driehoet, die nu deel uitmaakt van de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden (RMO) (afb. 13).⁶⁸ Destijds was de kennis van de aard en datering van de verschillende Romeinse materiaalcategorieën nog beperkt; overzichtspublicaties waren nog niet of nauwelijks voorhanden.⁶⁹ Habets vergelijkt de vondsten hoofdzakelijk met andere vondsten van Romeinse vindplaatsen in Limburg. Een aantal vondstcategorieën is in een recent verleden onder de loep genomen. De

glasvondsten zijn in 1984 nader gedetermineerd door Van Lith.⁷⁰ Het glasspectrum bestaat onder meer uit fragmenten van enkele cilindrische flessen van kleurloos glas, een ribkom, vierkante flessen en vensterglas. Het beschilderd pleisterwerk is in 1982 beschreven door Moormann.⁷¹ Het betreft fragmenten van een decoratie bestaande uit witte panelen met zwarte kaders en delen van een bloemenmotief (afb. 14). Een deel van een pijpaarden beeldje is in 1987 door Van Boekel geïdentificeerd als moedergodin in Ubische kledingdracht.⁷² Een groot deel van de vondsten is rond 1882 in de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden

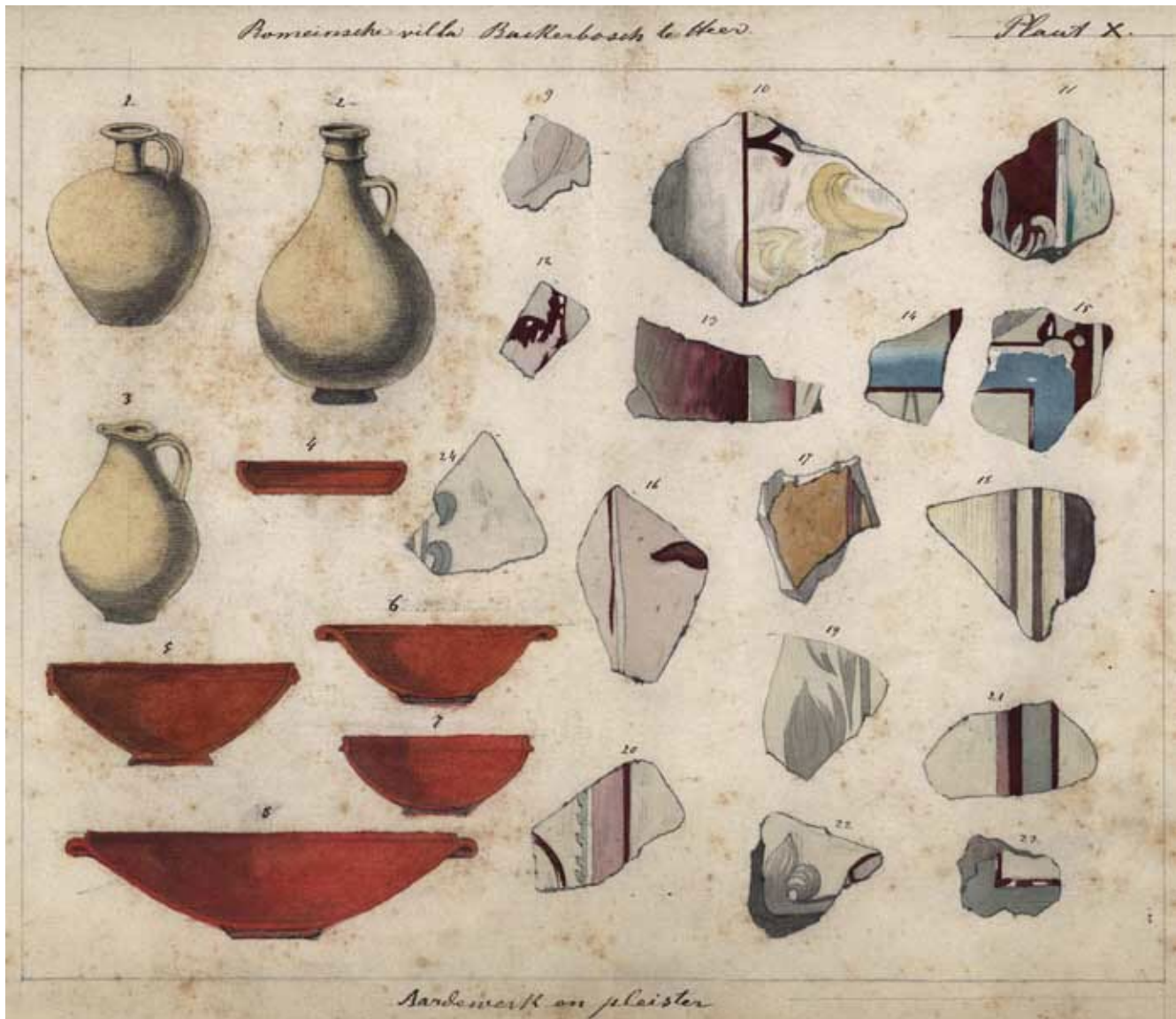
⁶⁸ Inventarisnummers Hh 263 en 264.

⁶⁹ Het standaardwerk bijvoorbeeld van Dragendorff over terra sigillata stamt uit 1895, het jaar waarin ook Habets zijn bevindingen publiceerde.

⁷⁰ Van Lith 1984, 271-274.

⁷¹ Moormann 1982, 175, nr. 23.

⁷² Van Boekel 1987, cat. nr. 68, 126-127.

Afb. 14 Villa Berg-Backerbosch. Een selectie van aardewerk en beschilderd pleisterwerk opgegraven door Habets in 1879-1880 (bron: Historisch Centrum Limburg/Tekeningen, prenten en fotocollectie RAL (RALP-0740-010)).

opgenomen.⁷³ In het kader van het project 'Een Romeinse idylle. Villa's in Limburg' zijn deze vondsten (opnieuw) bekeken en gedetermineerd. De bevindingen worden gepubliceerd in de PALMA-reeks van het RMO. Hieronder zal een korte samenvatting worden gegeven.

Aardewerk en keramisch bouw materiaal

Het aardewerk in de collectie is bekeken door R. Geerts. Het bestaat naast een klein deel handgevoemd aardewerk uit de late ijzertijd/vroeg-Romeinse tijd, vooral uit gedraaid aardewerk uit de Romeinse tijd. Het betreft zowel tafel-, gebruiks- als opslagaardewerk. Het gaat om terra sigillata, geverfd aardewerk, gladwandig en ruwwandig aardewerk en fragmenten van wrijfschalen, amforen en een dolium. Ook zijn twee fragmenten van aardewerken olielampen gevonden en maakt het bovenbeschreven

pijpaarden beeldje deel uit van de collectie. Veel van het aardewerk kan op type worden gedetermineerd en daarmee redelijk nauwkeurig worden gedateerd. Het aardewerk dateert grotendeels uit de tweede eeuw, met een aantal types die zeker in de derde eeuw doorlopen, waaronder de terra sigillata wrijfschaal Dragendorff 45 en een geverfd jachtbeker van het type Niederbieber 32. Alleen de terra sigillata kom Curle 11 wordt uitsluitend in de eerste eeuw gedateerd. Vierde-eeuws aardewerk is niet gezien. Twee potten, een knikwandpot en een pot met radstempelversiering, dateren uit de vroege middeleeuwen. Hetzelfde geldt voor een fragment handgevoemd aardewerk. Onder de bouwkeraamiek in de collectie bevinden zich tegulae, tegels waaronder een bessalis, en tubuli.

⁷³ Verhart, in voorbereiding.

Metaal

De metaalvondsten zijn gedetermineerd door L. van der Feist. Verreweg het grootste deel van de collectie bestaat uit metaalvondsten. Veel van deze vondsten zijn van ijzer, waaronder gereedschap (beitels, bijlen, boren), sleutels, spijkers, klampen en krammen. Een kleinere groep vondsten uit een koperlegering omvat onder andere fibulae, munten, siernagels, haarnaalden, de eerdergenoemde bronzen beker op driehoek en een kleine kandelaar. Deze zijn voor een deel nauwkeurig te dateren. De munten zijn van de keizers Vespasianus, Domitianus, Traianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius en Geta. Onder de fibulae is een exemplaar dat in de late ijzertijd gedateerd kan worden (150-70 v. Chr.) en twee exemplaren uit de late ijzertijd/vroeg-Romeinse tijd. De overige fibulae dateren vanaf de Flavische tijd tot in de tweede of derde eeuw. Ook de overige vondsten dateren uit de tweede en derde eeuw. Een uitzondering is een dribladige hanger die uitsluitend in de eerste eeuw te dateren is.

Natuursteen

Het natuursteen is gedetermineerd door R. Dreesen.⁷⁴ Het betreft onder andere drie boogstukken van mergel, een aantal (vloer?)platen van kalksteen ('Pierre de Meuse') en Belgisch marmer (Gris des Ardennes, Rouge Royale), een fragment van een kalkstenen beeld van mogelijk Kunrader kalksteen en Romeins beton.

Overig

Naast het hierboven beschreven glas zijn, bevat de collectie van het RMO ook een meloenkraal, een vensterglas en een aantal glazen speelstenen. Tot slot zijn ook diverse benen artefacten aanwezig, waaronder een aantal scharnieren en een haarnaald.

3.3 Kleinschalig onderzoek door het Missiecollege

In 1966 is een klein veldonderzoek uitgevoerd door leerlingen van het missiecollege Cadier en Keer (afb. 15).⁷⁵ Aanleiding voor het onderzoek was de vondst van Romeins muurwerk in de steilkant van de graft door de heer M. van Oorschot, leerling van het Missiecollege. Doel van het onderzoek was om na te gaan of dit

a

b

c

Afb. 15 Foto's van het onderzoek van het Missiecollege in 1966. Op foto c bestuderen pater Huiskamp, de studenten F. Haverkort, H. Wilbrink en M. van Oorschot en (op de rug gezien) een medewerker van de ROB het profiel (bron: M. van Oorschot).

muurwerk destijds al door Habets opgegraven was. De ROB bracht een bezoek aan het onderzoek en stelde een verslag op.⁷⁶ Er werd een fundering van 'ruwe natuursteen' met, direct ertegenaan, een goot aangetroffen. De fundering was 0,6 m breed, de goot 0,4 m. Evenwijdig aan de muur lagen drie rechthoekige zandsteenblokken op een onderlinge afstand van ca. 2,5 m. Deze zijn als steunen van een houten zuilengalerij geïnterpreteerd. Tussen het muurwerk werden veel fragmenten van dakpannen, houtskool en een gedeeltelijk verbrande, houten staander gevonden. Het uiteinde van deze laatste lag tegen een van de zandsteenblokken aan. De dakpanfragmenten lagen op een dusdanige manier dat ze 'doen veronderstellen dat de villa een schuin dak heeft bezeten en dat bij de vernieling de dakbedekking hierlangs naar beneden is gestort'. Uit een aangelegd profiel bleek dat Habets deze sporen destijds niet had blootgelegd. De locatie van het muurwerk is ingemeten door de ROB.

⁷⁴ Ook dit materiaal is in het kader van het project 'Een Romeinse idylle. Villa's in Limburg' bekeken en gedetermineerd.

⁷⁵ Waarnemingsnr. 38619.

⁷⁶ In het CMA-archief van de Rijksdienst bevindt zich een verslag van het bezoek dat A. Buisman aan dit onderzoek bracht.

a

b

Afb. 16 Foto's van de inspectie in 1969 (bron: Centraal Monumenten Archief, RCE). a Het noordoostelijke deel van de steilrand met een concentratie (recent?) puin, waarvan geen melding wordt gemaakt in de documentatie; b Het zuidwestelijke deel van de steilrand.

Onlangs zijn foto's en aanvullende informatie verkregen van de heer Van Oorschot (afb. 15).⁷⁷ Het onderzoek had een oppervlak van ca. 40 m² en betrof de toenmalige boomgaard ten westen van de grafkapel. Uitgangspunt was de door Habets geplaatste gedenksteen (subparagraaf 3.2.1). Het onderzoek leverde een relatief grote hoeveelheid vondstmateriaal op (dakpannen en aardewerk), dat in augustus 1966 in het gemeentehuis van Cadier en Keer is tentoongesteld.⁷⁸

3.4 Archeologische inspecties door de ROB

In 1969 werd het terrein bezocht door J.H.F. Bloemers van de ROB om vast te stellen wat er

nog van de villa traceerbaar was (afb. 16).⁷⁹ Hij constateerde dat de overblijfselen van de villa zich uitstrekten over een oppervlakte ca. 340 x 340 m (afb. 17). Bloemers meldde dat het hoofgebouw met de voorgevel in een weiland lag (afb. 17, nr. 1). Ca. 10 m ten noorden van het hoofgebouw werd een profiel 'in het taludeinde' afgestoken. Het profiel toonde een vuile laag met Romeins aardewerk, afgedekt door 1,4 m 'schone löss'. Tussen de locaties van het hoofgebouw en bijgebouw Doemensgraaf (afb. 17, nr. 2) trof hij daarnaast een brede strook met puin, waaronder tegulae en imbrices. Tevens ontdekte hij 60 m ten noordwesten van de locatie van Habets' gebouw Pannestuk (afb. 17, nr. 3) een grote concentratie rood puin (afb. 17, 'Vondsten concentratie'). In 1995 is een tweede inspectie uitgevoerd.⁸⁰ Het terrein waarop zich oppervlaktevondsten bevonden, had een omvang van 150 x 75 m. Naast veel dakpanfragmenten bevonden zich hiertussen ook meerdere (niet nader gespecificeerde) vuurstenen artefacten en fragmenten van ijzertijd-aardewerk. Het monument was deels als weiland in gebruik en deels als akkerland en fruitplantage. Er werd weinig verstoring geconstateerd, alleen op het akkerdeelte kon wat grond door erosie wegspoelen. In 2000 vond een derde inspectie plaats. Met een aantal boringen is geconstateerd dat de archeologische resten op de noordwestelijke helft van het perceel op 15 cm diepte lagen.⁸¹

3.5 Aanvullende Archeologische Inventarisatie door RAAP

3.5.1 Inleiding

In 1999 werd een plan voor een golfterrein in het gebied Backerbosch ontwikkeld. De aanleg van dit terrein zou het rijksmonument en eventuele andere archeologische sporen schade kunnen toebrengen.⁸² Binnen het rijksmonument waren vier greens⁸³ en drie tees⁸⁴ gepland. Hiervoor zou een laag grond van ca. 25 cm afgeschoven moeten worden. Daarnaast waren op vier plaatsen buiten het beschermd gebied bodemingrepen gepland. Teneinde de aanleg van het golfterrein goed te kunnen begeleiden, is archeologisch adviesbureau RAAP ingeschakeld

⁷⁷ De foto's en een kort verslag van M. van Oorschot zijn op 18-04-2021 ontvangen.

⁷⁸ Het is onduidelijk waar dit materiaal is gebleven. Het is niet opgenomen in een archeologisch depot.

⁷⁹ Waarnemingsnr. 38620. Een intern verslag is aanwezig in het CMA-archief van de RCE.

⁸⁰ Intern verslag A.J.A. Hornbach, aanwezig in het CMA-archief van de RCE.

⁸¹ Uitgevoerd door A.J.A. Hornbach, verslag aanwezig in het CMA-archief.

⁸² Waarnemingsnummer 138553.

⁸³ Een green is een kort gemaaid stuk gras aan het einde van iedere hole.

⁸⁴ Een tee is een afslagplaats, de startplaats van een hole.

om een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uit te voeren.⁸⁵

De doelstellingen van de AAI luiden als volgt:

- Het vaststellen of de omvang van het wettelijk beschermde archeologische monument toereikend was voor langdurig behoud in situ.
- Het bepalen van de precieze locatie van de door Habets opgegraven sporen van de villa.
- Het in kaart brengen van eventueel aanwezige archeologische resten buiten het rijksmonument.
- Het bepalen van de waarde van de aanwezige resten.

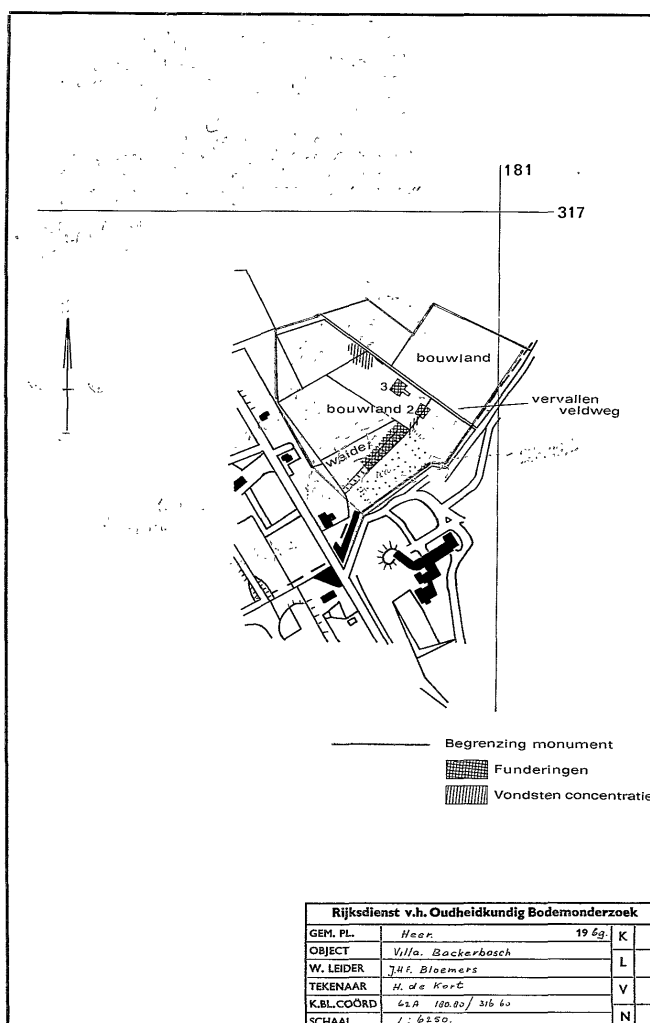
Het onderzoek bestond uit vier delen: bureauonderzoek, booronderzoek, oppervlaktekartering en geofysisch onderzoek. De resultaten van de laatste drie worden hieronder kort samengevat.⁸⁶ De resultaten van het bureauonderzoek zijn, waar relevant, in de voorgaande paragrafen verwerkt.

3.5.2 Booronderzoek en oppervlaktekartering

Het booronderzoek bestond uit een verkennende en een karterende fase (afb. 18). De verkennende fase diende om inzicht te krijgen in de bodemopbouw en de aan- of afwezigheid van colluvium. Het karterend booronderzoek is vervolgens uitgevoerd op de locatie waar het hoofdgebouw werd verwacht, zowel boven op als aan de voet van de steilrand.

Op basis van het booronderzoek is geconcludeerd dat de Romeinse muurresten zich alleen aan de voet van en langs de terrasrand bevonden. De laag colluvium die aan de bovenkant van de steilrand de sporen afdekte, was ca. 1,2 m dik. De dikte nam in oostelijke richting sterk af. Aan de voet van de rand en op het terrein ten noordwesten daarvan, lagen de resten direct onder het maaiveld en werden die als zeer erosiegevoelig aangeduid.

De veldkartering is uitgevoerd in een gebied met een omvang van ca. 11 hectare, zowel binnen als direct buiten het rijksmonument. Hieruit bleek ten eerste dat het noordelijke deel van de steilrand vergraven moet zijn. Deze was teruggebracht van een oorspronkelijke lengte van ca. 140 m tot 100 m. Als mogelijke verklaring wordt de aanleg van de boomgaard genoemd, maar

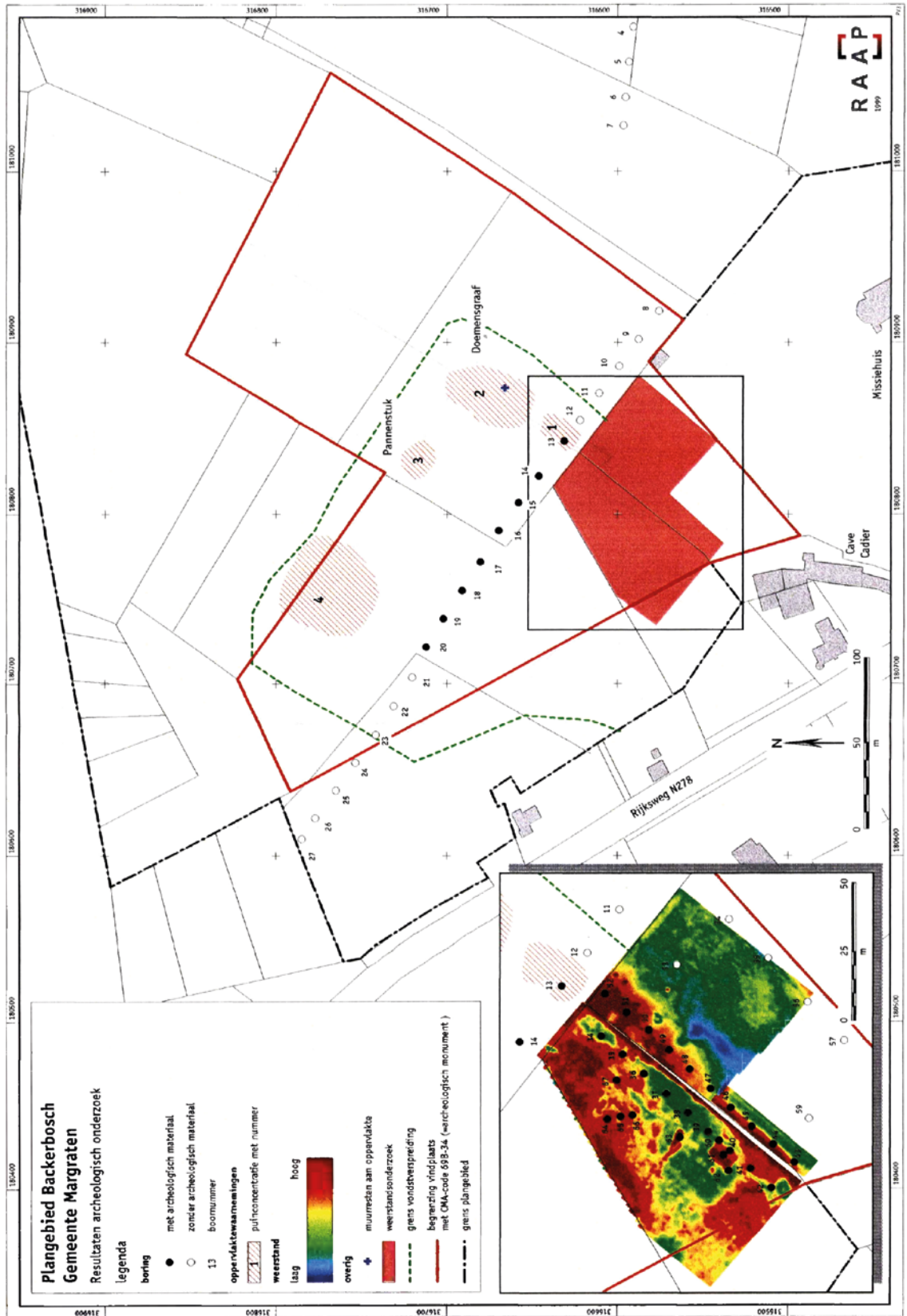

Afb. 17 Kaartje met de locatie van de tijdens de veldinspectie in 1969 waargenomen concentraties met Romeins puin (bron: Centraal Monumenten Archief, RCE).

het kan ook niet uitgesloten worden dat de egalisatie verband houdt met Habets' opgravingen en het onderzoek van het Missiecollege. Ten tweede zijn vier concentraties van Romeins bouwpuin aangetroffen, waarvan de eerste drie met respectievelijk het hoofdgebouw en de gebouwen Doemensgraaf en Pannestuk in verband gebracht zijn (afb. 18). De vierde en grootste concentratie, met een omvang van ca. 50 x 50 m, lag ten noordwesten van de verwachte locatie van gebouw Pannestuk. De concentraties kwamen overeen met de waarnemingen van Bloemers in 1969 (zie paragraaf 3.4). Op de vermoedelijke locatie van het gebouw Doemensgraaf is een rij stenen van ca. 1,5 m lang en 0,30 m breed, met een oriëntatie van noordwest-zuidoost, aan het oppervlak aangetroffen. Het is onduidelijk of deze na het onderzoek van Habets nooit is afgedekt of dat de stenen bijvoorbeeld zijn blootgespoeld. Dit was mogelijk een deel van het fundament van het gebouw.

⁸⁵ De Jager 1999.

⁸⁶ De volgende paragrafen zijn geheel gebaseerd op De Jager 1999.

Afb. 18 Het onderzoek van RAAP in 1999: de locatie van de boringen, het weerstandsonderzoek en de puinconcentraties (bron: De Jager 1999, fig. 7).

De totale vondstverspreiding besloeg een terrein van ca. 6 ha en lag deels buiten de grenzen van het rijksmonument (afb. 18). De verspreiding van de vondsten nam aan de oostzijde, de vermoedelijke achterkant van het hoofdgebouw, snel af. Aan de west- en noordoostzijde lijkt de begrenzing van de zone met vondsten samen te hangen met de daar aanwezige droogdalen. Het verzamelde vondstmateriaal bestond uit fragmenten keramisch bouw materiaal, Romeins aardewerk (hoewel beperkt in aantal), vuursteenafslagen en aardewerk uit de Karolingische en latere periodes.

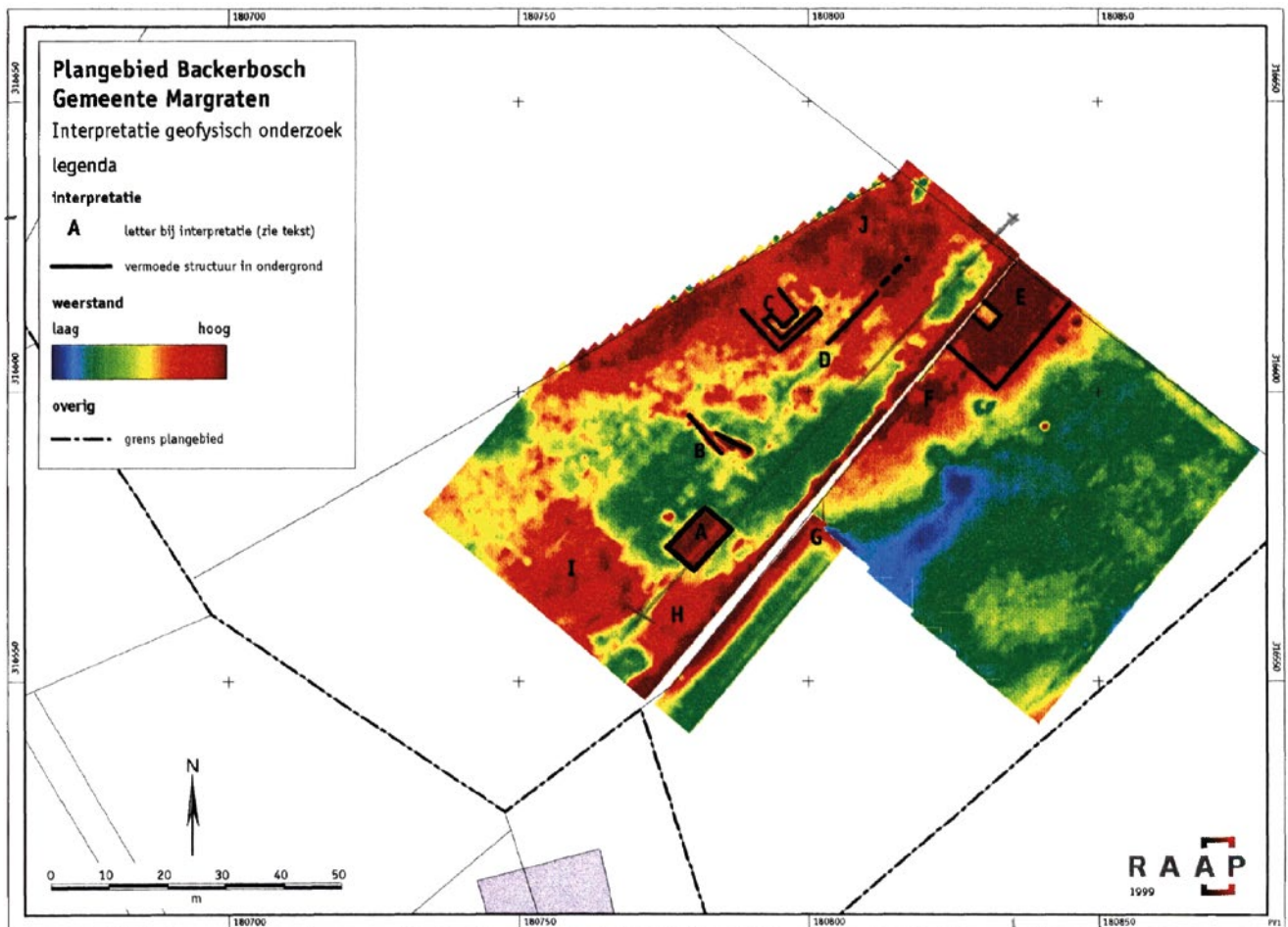
3.5.3 Geofysisch onderzoek

Het geofysisch onderzoek bestond uit weerstandsmetingen op de vermoedelijke locatie van het hoofdgebouw, waar ook het karterend

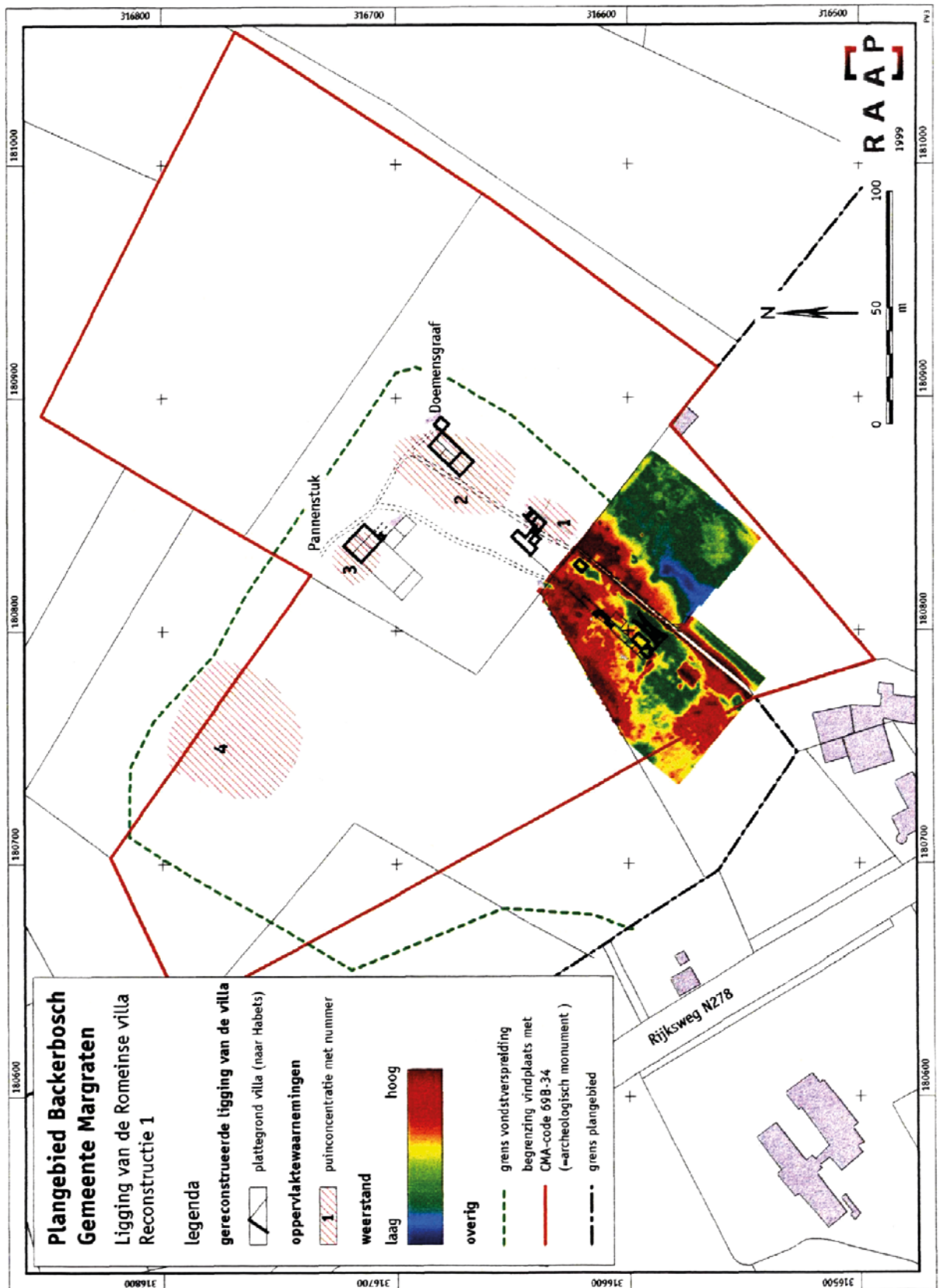
booronderzoek is uitgevoerd. De onderzochte zone had een omvang van 0,8 ha (afb. 18).

Het onderzoek leverde een aantal mogelijke anomalieën op: in de eerste plaats de mogelijke structuren A t/m E en ten tweede de zones met hoge weerstand F t/m J (afb. 19). Voor de laatstgenoemde zones waren onvoldoende gegevens beschikbaar om ze als mogelijke fundament- of muurrest te interpreteren.

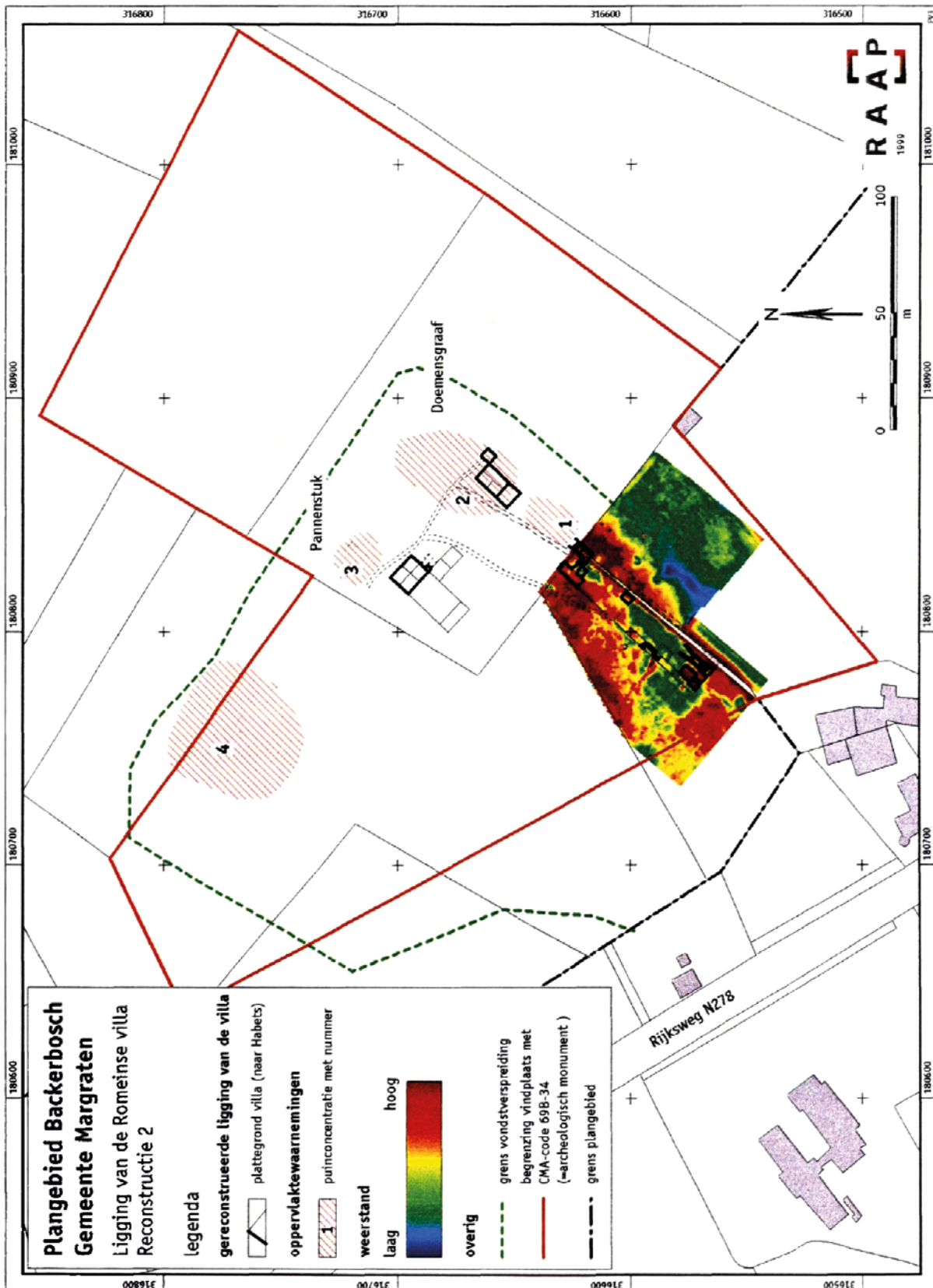
Vervolgens is geprobeerd om op basis van de resultaten van het AAI de precieze locatie van Habets' gebouwen te bepalen. Dit leverde twee mogelijke varianten op, waarbij als uitgangspunt werd gehanteerd dat de bij het geofysisch onderzoek aangetroffen 12 m lange structuur D de façade van het hoofdgebouw betrof. De eerste mogelijkheid was dat de tijdens de veldkartering aangetroffen concentraties 2 en 3 de locaties van de gebouwen Doemensgraaf en Pannestuk aangaven (afb. 20). De locaties van kelder U en vertrek a kwamen dan overeen met

Afb. 19 Interpretatie van het geofysisch onderzoek van RAAP in 1999 (bron: De Jager 1999, fig. 9).

Afb. 20 Reconstructie van de ligging van gebouw Backerbosch op basis van het weerstandsonderzoek van RAAP in 1999, mogelijkheid 1 (bron: De Jager, fig. 10).

Afb. 21 Reconstructie van de ligging van gebouw Backerbosch op basis van het weerstandsonderzoek van RAAP in 1999, mogelijkheid 2 (bron: De Jager 1999, fig. 11).

vondstconcentratie 1. De met de weerstandsmetingen gekarteerde structuur A zou dan een niet eerder opgegraven deel van het hoofdgebouw zijn.

De tweede mogelijkheid was dat structuur A uit de weerstandsmetingen overeenkwam met de zuidwesthoek van het hoofdgebouw (afb. 21). Structuur E zou in dit geval samenvallen met Habets' ruimte a. Bij deze variant lagen de aangetroffen vondstconcentraties niet exact op de verwachte locaties van de gebouwen Doemensgraaf en Pannestuk. Structuren B en C zouden in beide varianten niet eerder opgegraven fundamenteen zijn.

3.5.4 Conclusies

Op basis van de resultaten is geconcludeerd dat de wettelijk beschermde status van het terrein gerechtvaardigd was. Ten eerste was gebleken dat bij de opgravingen van Habets slechts een gedeelte van het villaterrein en het hoofdgebouw was blootgelegd. Ten tweede was, op grond van de vondstconcentraties, de locatie van een mogelijk nieuw bijgebouw ontdekt.

Op de locaties waar de gebouwen Backerbosch (gedeelte aan de voet van de steilrand), Doemensgraaf en Pannestuk verwacht werden, lagen de archeologische resten direct onder het oppervlak en leken die te zijn aangetast door erosie. Het mogelijke nieuwe gebouw werd nog wel door colluvium afgedekt.

Op de locaties waar bodemingrepen gepland waren ten behoeve van het golfterrein, waren geen directe aanwijzingen voor archeologische sporen aangetroffen, maar kon niet uitgesloten worden dat deze locaties tot het totale grondgebied van de villa behoord hebben.

Op grond van de vondstverspreiding bleek de vindplaats vermoedelijk groter te zijn dan het rijksmonument. Daarom is na dit onderzoek de begrenzing van het monument aangepast (paragraaf 2.4).

Tot slot zijn aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan, waaronder proefsleuvenonderzoek om de hypothesen uit het geofysisch onderzoek te toetsen.

3.6 Onderzoek in het kader van het AMR-project

3.6.1 Doel en vraagstellingen

In het kader van het project 'Actualisering Monumentenregister'⁸⁷ (AMR) van de ROB heeft in 2000 en 2001 een proefsleuvenonderzoek binnen het rijksmonument plaatsgevonden. Dit onderzoek is uitgevoerd door archeologen van ADC ArcheoProjecten en de ROB. Dit heeft geresulteerd in een ongepubliceerd, intern verslag.⁸⁸ Daarom worden in de volgende subparagrafen de methoden en resultaten van het onderzoek uitvoerig beschreven.

Doel van het onderzoek was een antwoord te geven op de problemen en hypothesen die tijdens de bovenbeschreven AAI (paragraaf 3.5) naar voren waren gekomen en onopgelost waren gebleven. De vraagstellingen waren:

- Welke van de twee door RAAP beschreven opties met betrekking tot de ligging van Habets' gebouwen is de juiste?
- Wat is de aard, omvang en kwaliteit van het veronderstelde gebouw op de locatie van concentratie 4?
- Wat resteert nog van de gebouwen Doemensgraaf en Pannestuk en het noordoostelijke uiteinde van het hoofdgebouw?
- Door RAAP werd vastgesteld dat zich in het noordoostelijke deel van het monument waarschijnlijk geen sporen bevinden. Klopt dit?

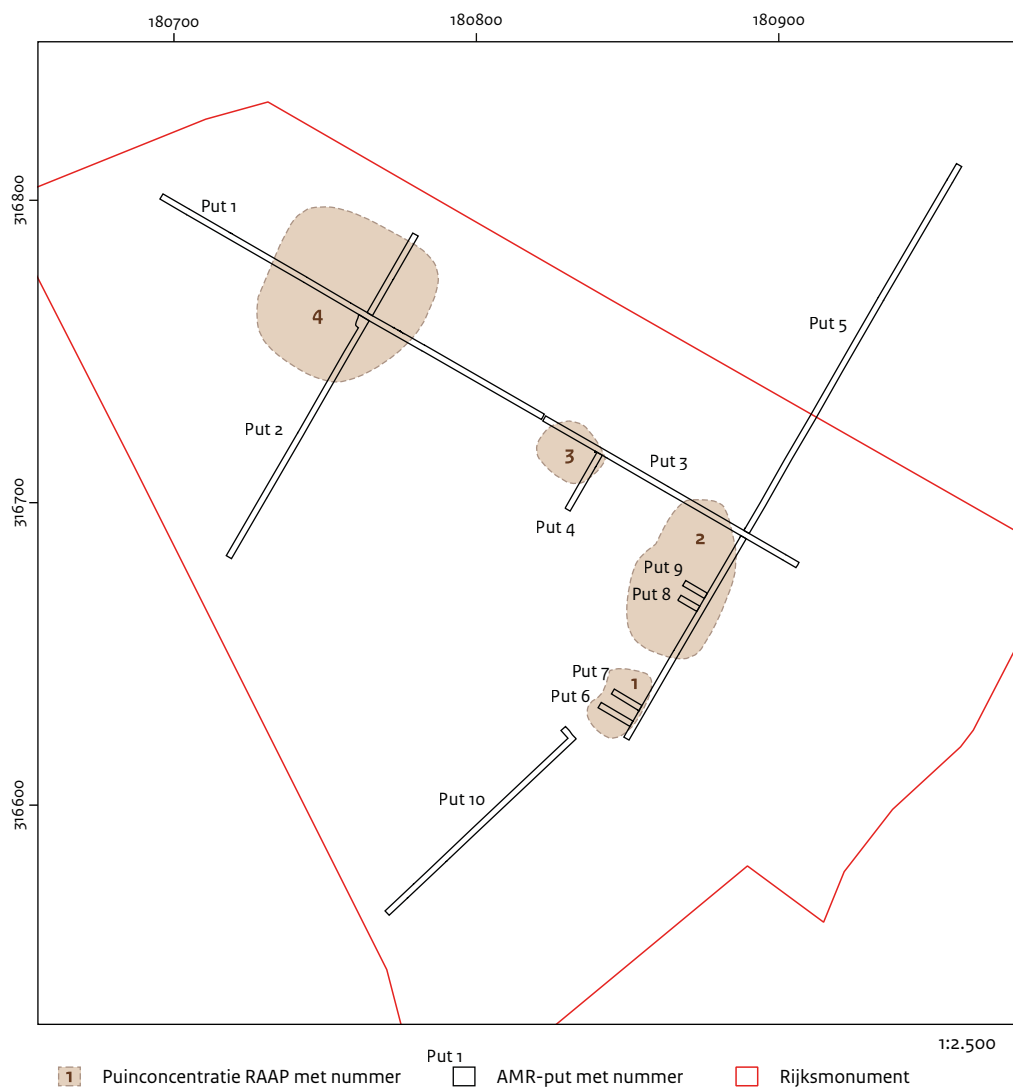
3.6.2 Methodes

Het onderzoek naar rijksmonument Backerbosch is opgedeeld in twee campagnes. De strategie bestond uit het trekken van putten van 2 m breed en de aanleg van één vlak direct onder de bouwvoor. De aangetroffen sporen zijn per put genummerd en getekend. Er zijn geen coupes gezet; soms is de diepte van een spoor met de guts bepaald. Daardoor is de aard van de sporen niet altijd duidelijk. Vondsten zijn alleen verzameld als ze tijdens de aanleg van het vlak tevoorschijn kwamen. Er zijn geen profielen gedocumenteerd.

Tijdens de eerste campagne, van 6 tot en met

⁸⁷ De Boer & Hallewas 2006.

⁸⁸ De Haan 2001.

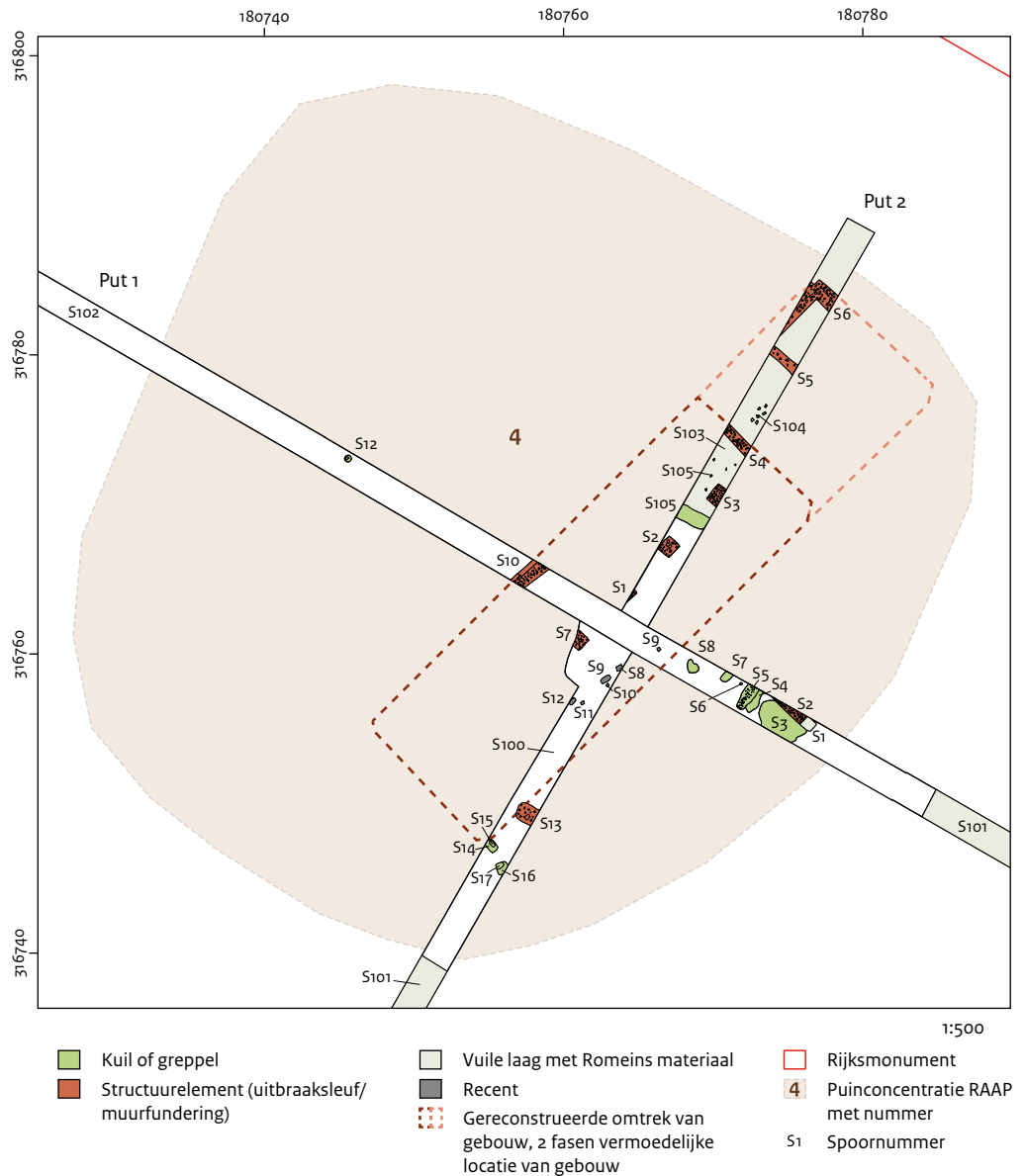
Afb. 22 Locatie van de proefsleuven aangelegd in het kader van het AMR-project ten opzichte van de in 1999 door RAAP gedocumenteerde puinconcentraties.

14 december 2000, was de locatie waar het grootste deel van de plattegrond van gebouw Backerbosch werd verwacht, ontoegankelijk voor onderzoek. Er zijn tijdens dit onderzoek negen sleuven aangelegd (afb. 22). De eerste sleuf is in zuidoostelijke richting over de concentraties 4, 3 en 2 getrokken (proefsleuf 1 en 3). Ter hoogte van concentratie 2 is een sleuf richting de noordoostelijke begrenzing van het monument aangelegd en vervolgens doorgetrokken in tegenovergestelde richting over puinconcentratie 1 (proefsleuf 5). Op plaatsen in deze putten waar sporen opgemerkt of verwacht werden, is een aantal dwarssleuven gezet (proefsleuven 2, 4 en 6 t/m 9). Tijdens de tweede campagne van 19 tot en met

21 februari 2001 kon de locatie van gebouw Backerbosch wel onderzocht worden. Proefsleuf 10 is evenwijdig en op 12,5 m afstand van de steilrand aangelegd, op de locatie waar de plattegrond van het hoofdgebouw verwacht werd (afb. 22).

3.6.3 Resultaten

Hieronder worden de resultaten van de eerste campagne per genoemde puinconcentratie en verwachte gebouwplattegrond besproken. Hiervoor is gebruikgemaakt van het veldverslag van Arnold de Haan (ROB), waar nodig aangevuld

Afb. 23 Resultaten van het AMR-onderzoek in proefsleuven 1 en 2 ter hoogte van vondstconcentratie 4.

met informatie van de veldtekeningen.⁸⁹

De sporenlijst is opgesteld op basis van de veldtekeningen en als bijlage 3 opgenomen. Hierin zijn ook spoornummers (vanaf 100) uitgedeeld aan dagzomende lagen in het vlak, die op de veldtekeningen wel beschreven zijn, maar geen spoornummers hadden gekregen. Deze nummers zijn ook in het sporenoverzicht opgenomen.

De vondstenlijst staat in bijlage 4.⁹⁰ Het aardewerk is destijds gedetermineerd door Coriene Wiepking (ADC), het natuursteen door Eva Kars (ADC) en de munt door Bouke van der Meer (Koninklijk Penningenkabinet). De foto's van het veldwerk zijn niet in het archief teruggevonden.

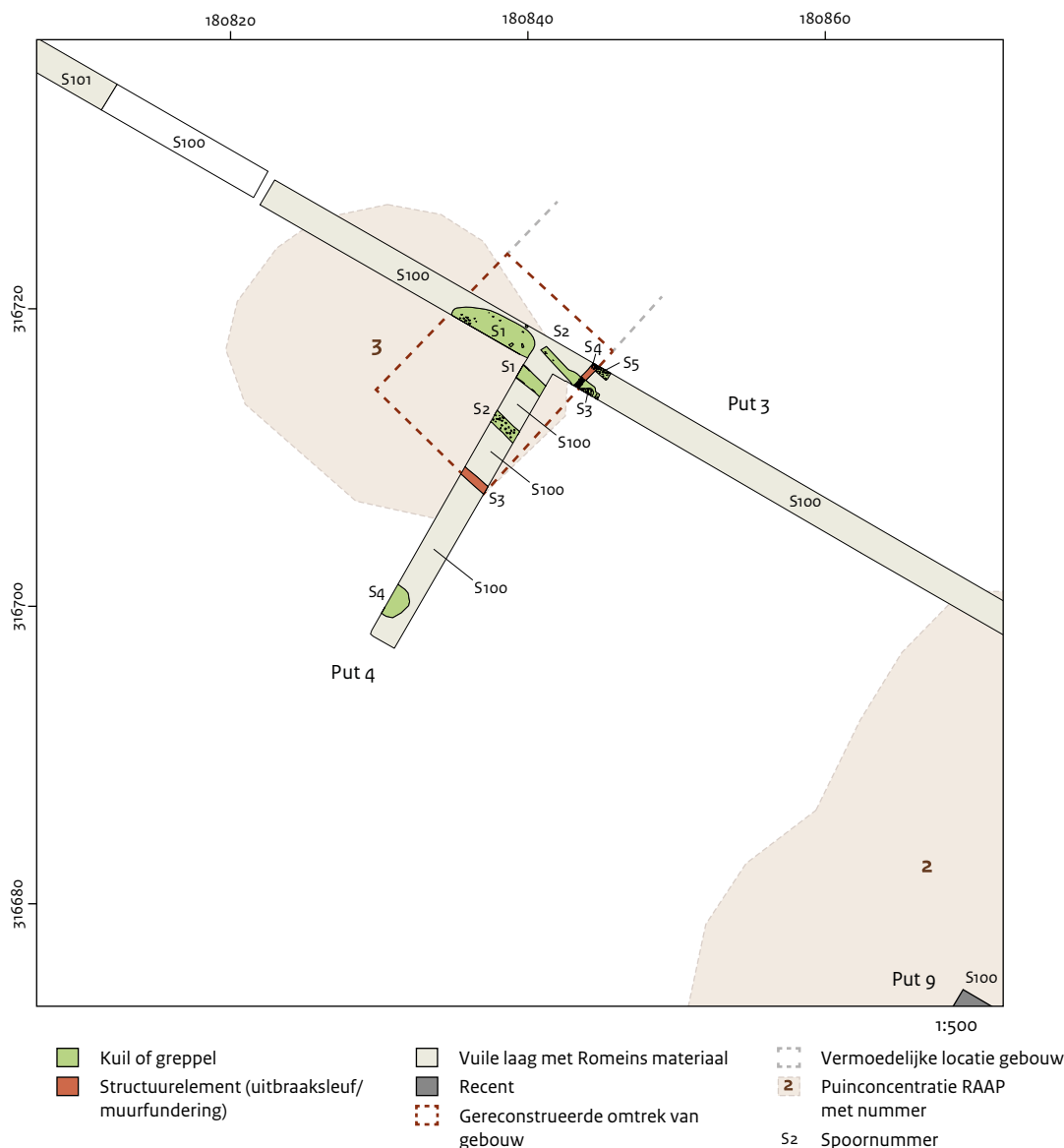
Puinconcentratie 4 (afb. 23)

Bij de aanleg van de eerste proefsleuf kwamen op de locatie van vondstconcentratie 4 enkele vage sporen van vermoedelijke muurfunderingen aan het licht (sporen 1, 2, 5 en 10). Deze sporen waren nog enkele centimeters diep en

bevatten fragmenten keramisch bouw materiaal, kiezel en kalksteen. Op deze locatie is een dwarsleuf (proefsleuf 2) getrokken, waarin een deel van een gebouwplattgrond is blootgelegd. Het gebouw had een omvang van ca. 10 m bij minimaal 30 m. Van de muren of wanden resteerde nog een maximaal 10 cm diepe sleuf met onder meer vuursteenknollen en kalksteenfragmenten aan de noord- en westzijde (sporen 4 en 10 in respectievelijk proefsleuf 2 en 1). Van de zuid- en westwand werden geen sporen meer aangetroffen. In de lengteas is een rij kuilen aangetroffen, met een onderlinge afstand van ca. 4,6 m (sporen 1, 2, 3 en 7). De kuilen waren ca. 1 x 1 m, hadden een nog ca. 50 cm diepe vulling van keien (waaronder vuursteenknollen) en van grind, en zijn als stiepen geïnterpreteerd. Aan de noordzijde van proefsleuf 2 en in het verlengde van de hier beschreven plattgrond lagen funderingssleuven van wat in het veld als een ouder gebouw geïnterpreteerd is (sporen 5 en 6). De funderingssleuven hadden weliswaar dezelfde oriëntatie als spoor 4, maar waren

⁸⁹ De Haan 2001.

⁹⁰ Dit is de vondstenlijst aanwezig in het AMR-archief, d.d. februari 2001.

Afb. 24 Resultaten van het AMR-onderzoek in proefsleuven 3 en 4 ter hoogte van vondstconcentratie 3.

aanzienlijk dieper, deels gelegen in losse löss (spoor 103) en leken een andere vulling te hebben (geen vuursteenknoollen, wel mergelbrokjes).⁹¹

In het deel van proefsleuf 2 richting de zuidwestelijke grens van het monument zijn nog enkele grondsporen aangetroffen (sporen 13 t/m 17), die als kuil of greppel zijn geïnterpreteerd. In het uiteinde van deze proefsleuf werden eventuele sporen door een meer dan een meter dikke laag colluvium (spoor 101) aan het zicht onttrokken.⁹² De vuile laag ten oosten van het gebouw in put 1 (spoor 101) is geïnterpreteerd als een mogelijk Romeins oppervlak en heeft een resterende dikte van maximaal 15 cm.

Uit proefsleuf 1 kwam een fragment Romeins ruwwandig aardewerk uit spoor 3 (vnr 1). Daarnaast zijn vier fragmenten van een kruik Stuart 129 en zeven fragmenten van een amfoor Dressel 20 van het vlak verzameld (vnr 2). Uit proefsleuf 2 zijn een fragment van een dolium Stuart 147 en een wrijfschaal (vnr 3) en een prop lood (vnr 5) afkomstig. Dit zijn alle vlakvondsten. Uit de funderingssleuf (spoor 5) kwamen een

fragment onbepaalde natuursteen en een niet nader determineerbare scherf aardewerk (vnr 4).

Puinconcentratie 3 (afb. 24)

Proefsleuf 3 lag in het verlengde van proefsleuf 1 en doorkruiste puinconcentratie 3. Hierin kwamen enkele sporen met een vulling met dakpan- en natuursteenfragmenten tevoorschijn (sporen 1, 2 en 5). Sporen 3 en 4 bestonden volgens de veldtekening uit één laag van kalkstenen en werden afgedekt door een 35-45 cm dikke laag colluvium (spoor 100). Ze worden in het verslag niet beschreven, maar zouden het restant van een fundering kunnen vormen. Een groot deel van de put bestaat verder uit 'vuile löss', die is geïnterpreteerd als colluvium, waardoor het onduidelijk is of zich ter hoogte van deze put nog meer Romeinse sporen onder dit pakket bevinden.

In proefsleuf 4, die ter hoogte van deze sporen haaks op proefsleuf 3 en in zuidwestelijke richting werd aangelegd, kwamen drie evenwijdig lopende grondsporen tevoorschijn

⁹¹ Mogelijk betreft het (deels) teruggeworpen grond van Habets (zie verder subparagraaf 4.4.4).

⁹² Op de veldtekening en in de sporenlijst wordt spoor 101 niet als colluvium geïnterpreteerd. De beschrijving doet echter wel vermoeden dat het om colluvium gaat. De dikte van het pakket is bepaald door middel van gutsboringen.

(sporen 1, 2 en 3). Ze hadden een noordwest-zuidoostelijke oriëntatie. Spoor 1 (40 cm diep) is een vermoedelijke greppel met een relatief schone vulling en wat houtskool. De vulling vertoonde aan de noordwestzijde 'uitgloeingsverschijnselen'. Langs de randen van de greppel werden hier en daar enkele verticaal geplaatste dakpannen aangetroffen. Dit suggereert een functie als goot. Spoor 2 (25 cm diep) zou een uitbraaksleuf kunnen zijn, maar een interpretatie van greppel met een puinrijke vulling is ook mogelijk. Spoor 3 (5 cm diep) was waarschijnlijk een funderingssleuf, waarvan alleen de onderste grindlaag resteerde.

De sleuf was richting het zuidwesten verder leeg, met uitzondering van een mogelijke kuil (spoor 4). Het vlak buiten de sporen is geïnterpreteerd als colluvium (spoor 100).

Ook het deel van sleuf 3 richting het zuidoosten was leeg, op enkele mogelijk recente sporen na. Spoor 9 is op de veldtekening aangeduid als mogelijk restant van een opgravingsput van Habets. Een korte zone op het kruispunt van putten 3 en 5 is aangegeven als onverstoorde löss (spoor 101). Ten oosten daarvan is weer sprake van een pakket colluvium (spoor 100) met een dikte tot bijna 1 m.

Uit proefsleuf 3 zijn enkele vlakvondsten verzameld: een niet nader determineerbare koperen munt uit de Romeinse tijd (vnr 6), een prop lood (vnr 7) en een vuurstenen afslag (vnr 8).

In proefsleuf 4 zijn een fragment onbepaalde natuursteen en zes scherven handgevormd aardewerk met potgruismagering (vnr 10) van het vlak verzameld.

Puinconcentratie 2 (afb. 25)

Proefsleuf 3 is doorgetrokken tot over puinconcentratie 2, maar er zijn geen duidelijke sporen van gebouwen aangetroffen. Op de locatie van een noordwest-zuidoost georiënteerd spoor (mogelijke kuil/greppel spoor 10) is proefsleuf 5 aangelegd. Deze lag haaks op proefsleuf 3 en doorkruiste puinconcentraties 1 en 2. In het deel van sleuf 5 ten noordoosten van proefsleuf 3 is, op enkele recente sporen en een mogelijke greppel (spoor 104⁹³, niet in afb. 25 weergegeven) met houtskoolvulling na, niets aangetroffen.

In het zuidelijke deel van sleuf 5, iets ten zuiden van proefsleuf 3, werden twee vrijwel haaks op

elkaar liggende sporen aangetroffen (sporen 8 en 9). Deze waren nog respectievelijk 25 en 12 cm diep. Dit kunnen zeer ondiepe uitbraaksleuven van een gebouw zijn. Om deze hypothese te testen, zijn twee kleine sleuven hellingafwaarts getrokken (proefsleuven 8 en 9). Hierin is het geëgaliseerde deel van de graft blootgelegd (spoor 1 en 2) en colluvium (spoor 100). Oudere sporen zijn hier niet waargenomen.

In het deel van proefsleuf 5 ten zuidwesten van proefsleuven 8 en 9 kwamen enkele kuilen of greppels met houtskool- en baksteenrijke vullingen tevoorschijn: sporen 10, 11, 12, 17 en 18. Een grote kuil (spoor 14) bevatte daarnaast kalksteen/mergel en (ijzer?)slakken. Uit dit spoor is ook een fragment van een ruwwandige pot Stuart 201a afkomstig (vnr 9).

In het uiterste zuidwestelijke deel van proefsleuf 5 werden de sporen ontdekt van wat aanvankelijk in het veld als het noordoostelijke uiteinde van het hoofdgebouw is geïnterpreteerd. Een funderingssleuf (spoor 16) met een zuidwest-noordoostelijke oriëntatie en een haakse hoek richting het noordwesten, bevatte keien afgedekt door verschillende lagen *testa contusa*, waarin plaatselijk ook dakpanfragmenten waren verwerkt. Daarbinnen was nog een vloerniveau bestaande uit *testa contusa* en dakpan aanwezig. Dit niveau was 5 cm dik. Een deel van de vloer was aangesmeerd en afgedekt met as en bouwpuin. Dit deel was dus nog niet eerder blootgelegd.

Rondom de funderingssleuf was een vondstlaag aanwezig met houtskool, baksteen, *testa contusa*, kalksteen/mergel en ijzerslakken (spoor 15).

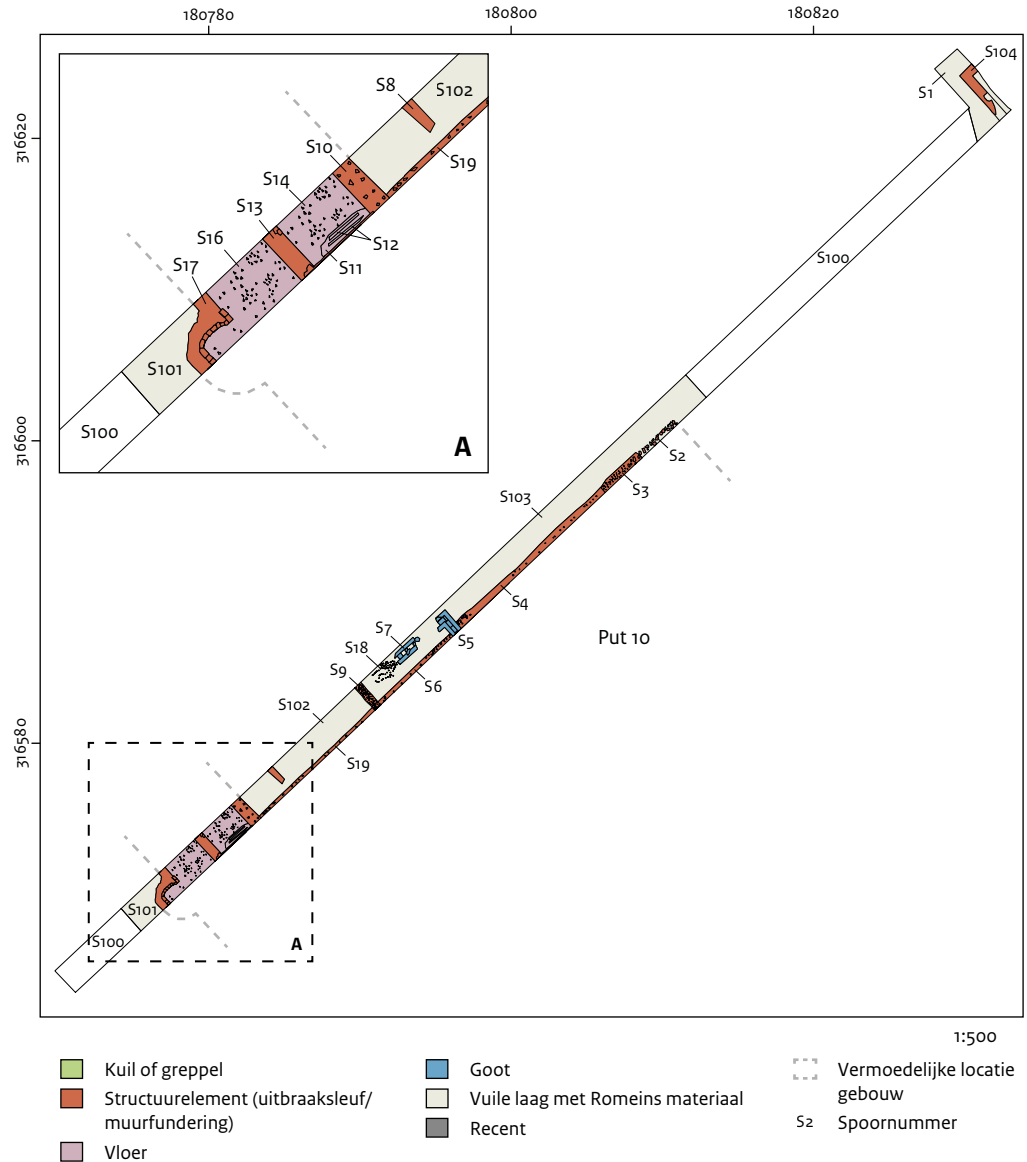
Ter hoogte van de funderingssleuf werden twee korte proefsleuven hellingafwaarts getrokken (proefsleuven 6 en 7). Hierin was de voortzetting van bovengenoemd spoor 16 te zien. Ook was een deel van de oorspronkelijke vloer bewaard gebleven (sleuf 6, spoor 1). In proefsleuf 7 werd nog het mogelijke restant van een uitbraaksleuf gezien (spoor 1), met eenzelfde oriëntatie als bovengenoemde funderingssleuf. In het westelijke deel van beide sleuven kwam het restant van de geëgaliseerde graft weer tevoorschijn (spoor 2 en 3) en ten westen hiervan een dik pakket colluvium (spoor 100).⁹⁴

⁹³ Omdat dit spoor ook spoornummer 17 had gekregen op de veldtekening, is hier een nieuw nummer uitgedeeld.

⁹⁴ In het colluvium is geboord tot 1 m beneden het maaiveld, maar de onverstoorde löss is daarbij niet bereikt.

Afb. 25 Resultaten van het AMR-onderzoek in proefsleuven 3, 5, 6, 7, 8 en 9 ter hoogte van vondstconcentraties 1 en 2.

Afb. 26 Resultaten van het AMR-onderzoek in proefsleuf 10 ter hoogte van vondstconcentratie 1.

Puinconcentratie 1 (afb. 26)

De tweede campagne was erop gericht om vast te stellen of er nog sporen van het hoofdgebouw aanwezig waren en om een beter inzicht te krijgen in de resultaten van de door RAAP uitgevoerde weerstandsmetingen. Er is één proefsleuf aangelegd vanuit het zuidwesten richting het noordoosten (proefsleuf 10).

Tegen de zuidoostelijke wand van de proefsleuf werd nog net het fundament van een lange muur aangesneden (sporen 2, 3, 4, 6, 19 en 20). Het fundament bestond uit een laag grind die plaatselijk vermengd was met kalksteenbrokken. Er zijn geen dieptes van deze sporen op de veldtekening genoteerd. Maar uit het gegeven dat

op sommige plekken het spoor al niet meer zichtbaar was, blijkt dat er weinig meer van over was. De muur werd over een lengte van ca. 38 m gedocumenteerd.

In het zuidwestelijke deel van de put kwam een halfrond fundament aan het licht (spoor 17). Deze was aan de buitenzijde onregelmatig afgewerkt, in tegenstelling tot de binnenmuur, die netjes glad was afgewerkt (zichtwerk). De grove afwerking kan erop wijzen dat dit deel van de buitenmuur oorspronkelijk onder het Romeinse maaiveld lag. Van het muurwerk reesterde op de meeste plaatsen nog één laag, bestaande uit rechthoekig gekapte stukken kalksteen. Aan de noordoostzijde waren plaatse-

lijk nog twee lagen bewaard gebleven.

Dit fundament is het restant van de buitenmuur van een vleugel, die door een muur/fundament (spoor 13) werd onderverdeeld in twee ruimtes van ca. 5,5 m breed. Beide vertrekken hebben een vloer van kalk en testa contusa gehad, waarvan het onderste gedeelte bewaard was gebleven (spoor 11, 12, 14 en 16). De basis van de vloer bestond uit een laag 'min of meer fijn geklopte, mergel' met daarop een laagje grind. Het noord-oostelijke vertrek werd afgesloten door een muur (spoor 10), die haaks op bovengenoemde lange muur lag en waarvan alleen nog een uitbraaksleuf resteerde.

Ongeveer 5 m noordoostelijker en evenwijdig aan sporen 10 en 13 lag nog een fundament van mergel en Kunrader kalksteen (spoor 8). Waarschijnlijk is dit de scheidingsmuur van een derde kamer geweest. Deze sloot echter niet aan op de lange muur.

Acht meter noordoostelijker werd een vierde noordwest-zuidoost georiënteerd fundament gedocumenteerd (spoor 9). Dit bestond uit kiezel en lijkt wel te hebben aangesloten op de lange muur. Direct ten noordoosten hiervan is een goot aangetroffen, opgebouwd uit een 'horizontale stapel dakpannen, opgevuld met brokken dakpan' (sporen 5 en 7). Deze liep over een afstand van minimaal 4 m evenwijdig aan de lange muur en verdween vervolgens door de muur heen. Delen van de goot lijken te zijn weggebroken, waardoor op enkele locaties alleen een funderingslaag van kiezel over was (spoor 18). Het noordoostelijke deel van de proefsleuf, waar een verstoring aanwezig was, werd aan een handmatig onderzoek onderworpen. De verstoring bleek het gevolg te zijn van het onderzoek van Habets naar de kelder, waarbij de muren tot onder het aangelegde vlak waren uitgebroken. Op een dieper niveau bleken ze nog wel aanwezig te zijn (spoor 104⁹⁵). Met een dwarsleuf werd de noordwestelijke hoek van de kelder blootgelegd, waardoor een directe koppeling met de plattegrond van Habets mogelijk is. In de zuidwestelijke wand werd nog een gedeelte van een lambris waargenomen. In de zone tussen de kelder en het hoofdgebouw zijn geen sporen meer aangetroffen.

Uit de vuile laag (spoor 15) die in de proefsleuf aanwezig was, zijn meerdere vondsten verzameld (vnr 11): Romeinse mortel, twee spijkers, een fragment van een kruik of amfoor en een fragment van ruwwandig aardewerk.

3.6.4 Conclusies

Met de resultaten van het onderzoek kunnen de onderzoeksvragen als volgt beantwoord worden:

Welke van de twee door RAAP beschreven opties met betrekking tot de ligging van Habets' gebouwen is de juiste?

Het onderzoek maakte duidelijk dat geen van de hypothesen uit de AAI juist was. In de proefsleuven werd muurwerk aangetroffen op locaties waar op basis van het weerstandsonderzoek niets verwacht werd en andersom. Doordat de hoek van de kelder opnieuw gelokaliseerd is, kunnen de resultaten van het AMR-onderzoek aan die van Habets gekoppeld worden. Dit is onderwerp van het volgende hoofdstuk. Daaruit blijkt dat in optie 1 uit het RAAP-onderzoek de plattegrond van gebouw Backerbosch te noordoostelijk is geprojecteerd. Bij optie 2 is de plattegrond 10 m te zuidwestelijk geplaatst.

Bij nadere bestudering van de resultaten van het weerstandsonderzoek, blijkt de zone waarin Habets gebouw Backerbosch heeft opgegraven een lage weerstand te hebben. De locatie van de halfronde uitbouw met vertrekken in AMR-sleuf 10 komt uit de weerstandsmetingen duidelijk naar voren als een zone met hoge weerstand.

Wat is de aard, omvang en kwaliteit van het veronderstelde gebouw op de locatie van concentratie 4?

Op deze locatie zijn inderdaad de sporen van een gebouw aangetroffen. Dit gebouw had een minimale omvang van 10 x 20 m en had een rij van stiepen op de mogelijke lengtes. Van de wanden waren nog funderingssleuven van maximaal 10 cm diep aan de noord- en westzijde bewaard gebleven. De sleuven aan de oost- en zuidzijde waren waarschijnlijk al verdwenen. De funderingssleuven die direct ten noorden van deze plattegrond zijn gevonden, hebben op grond van hun diepte en vulling waarschijnlijk tot een ouder gebouw of een eerdere fase behoord.

Wat resteert nog van de gebouwen Doemensgraaf en Pannestuk en het noordoostelijke uiteinde van het hoofdgebouw?

Ter hoogte van zowel vondstconcentratie 2 als 3 zijn sporen van gebouwen blootgelegd. Deze

⁹⁵ Omdat dit spoor eveneens spoornummer 18 had gekregen op de veldtekening, is hier een nieuw nummer uitgedeeld.

konden tijdens het veldwerk niet direct met de sporen van Habets' gebouwen Doemensgraaf en Pannestuk in verband worden gebracht. Dit zal verder in het volgende hoofdstuk worden besproken.

Door RAAP werd vastgesteld dat zich in het noordoostelijke deel van het monument waarschijnlijk geen sporen bevinden. Klopt dit?

In het noordoostelijke deel van proefsleuf 5 zijn inderdaad niet of nauwelijks sporen aangetroffen. Op basis van de resultaten van het onderzoek is daarom het noordoostelijke deel van het monument verkleind en is aan de noordzijde een kleine strook bij beschermd.

3.7 Archeologische begeleiding door ARON

Eind 2003 heeft archeologisch projectbureau ARON een archeologische begeleiding van de werkzaamheden in het kader van de aanleg van de golfbaan uitgevoerd.⁹⁶ De begeleiding betrof de aanleg van vier greens en drie tees binnen de zuidelijke helft van het beschermd monument, ter hoogte van vondstconcentraties 1, 2 en 4. Buiten het monument zijn nog eens vier greens, één tee en een vijver aangelegd. De vijver is tot een diepte van 2,5 m uitgegraven; voor de aanleg van de greens en tees is de bovenste 20 tot 25 cm van de bouwvoor afgeschoven.⁹⁷ De werkzaamheden rond de greens en tees zijn archeologisch begeleid, de vijver zou worden opgegraven. Bij aanvang bleek de bouwvoor ter hoogte van een aantal greens en ter hoogte van de vijver al verwijderd, waardoor het vlak niet meer leesbaar was.⁹⁸ Ook de vijver is grotendeels zonder archeologisch onderzoek uitgegraven.⁹⁹ Tijdens de begeleiding zijn op twee locaties binnen het monument archeologische resten van de villa gedocumenteerd. Deze zijn voor zover mogelijk in het volgende hoofdstuk in de overzichtsplattegrond opgenomen.¹⁰⁰ In green 15, ca. 40 m ten noordwesten van het hoofdgebouw en concentratie 1, zijn tien sporen gedocumenteerd. Het betreft o.a. een noordwest-zuidoost georiënteerde uitbraaksleuf (spoor 1), met een vulling van vuursteenknollen, keramisch bouw materiaal, mergelbrokken en keien. In een latere fase is deze fundering verstoord door het graven van een kuil (spoor 2),

die op grond van een fragment steengoed in de late middeleeuwen B is gedateerd. Iets ten noorden hiervan zijn restanten aangetroffen van een vierkante waterput, opgebouwd uit mergelbrokken (spoor 5 en 6). Het vermoeden bestaat dat deze waterput door een ouder exemplaar voorafgegaan is (spoor 7 en 8), die eveneens uit mergelblokken was opgebouwd. Een grote kuil (spoor 9), die mogelijk gegraven is om de restanten van deze waterput te verzamelen en/of als afvalkuil dienst deed, verstoort de restanten van de oorspronkelijke waterput. In tee 16, ter hoogte van concentratie 2, zijn zeven sporen aangetroffen. Deze bevonden zich direct onder het maaiveld. Het gaat onder andere om de sporen van een muur of fundering (spoor 1), opgebouwd uit 'onregelmatige Maastrichtersteen- en natuursteenbrokken gevat in opus caementicum', met een noordwest-zuidoostelijke oriëntatie en een lengte van nog ca. 1,2 m. Het spoor maakte een hoek van 90 graden en was over een afstand van 1,9 m in zuidwestelijke richting te volgen. Dit spoor is niet op het sporenoverzicht van ARON weergegeven en ontbreekt daarom in de overzichtstekening in het volgende hoofdstuk. Parallel daaraan lag een 30-35 cm brede funderingsgreppel van ca. 13 m met een vulling van vuursteenknollen, mergel- en natuursteenbrokken, keramisch bouw materiaal en opus signinum (spoor 2). Tussen de fragmenten keramisch bouw materiaal lagen ook stukken van hypocausttegels. Beide sporen vormen een rechthoekig noordoost-zuidwest georiënteerd vertrek van ca. 13 x 10,5 m.

Binnen het monument zijn verder op verschillende plekken vondsten verzameld. Het merendeel betreft aardewerk uit de Romeinse tijd, late middeleeuwen en nieuwe tijd en vuurstenen artefacten, die in het rapport niet specifiek gedateerd zijn dan paleolithicum tot nieuwe tijd C. Bijzonder is de vondst van een mozaïeksteentje in green 13. Deze is in het rapport niet nader beschreven of afgebeeld. Op de locatie van vondstconcentratie 4 kwamen geen vondsten tevoorschijn.

Buiten het monument en ter hoogte van de vijver is tot slot een aantal sporen gedocumenteerd, die vanwege bovengenoemde problemen lastig te lezen waren. Eén spoor betreft mogelijk een uitbraakspoor van een fundering (spoor 4).

⁹⁶ Driesen 2004.

⁹⁷ Hier is een vergunning door de rijksdienst voor afgegeven, ondanks dat het AMR-onderzoek heeft aangetoond dat de archeologische resten zich grotendeels zeer dicht onder het maaiveld bevinden.

⁹⁸ Dit was een overtreding van de vergunningsvoorwaarden.

⁹⁹ Ter hoogte van de vijver zijn wel enkele mogelijke sporen gedocumenteerd en Romeinse vondsten verzameld. Omdat de leesbaarheid van het vlak door omstandigheden hier slecht was, konden de sporen niet of nauwelijks geduid worden. Daarom worden ze hier verder buiten beschouwing gelaten.

¹⁰⁰ In het rapport uit 2004 ontbreekt een overzichtstekening waarop alle sporen zijn ingetekend. Enkele sporen zijn weergegeven in afb. 10 en 11 en zijn voor onderhavige studie gedigitaliseerd en in hoofdstuk 4 opgenomen.

3.8 Nulmeting in het kader van de monitor van archeologische rijksmonumenten

In het kader van het Programma Instandhouding Archeologische Rijksmonumenten van de RCE is onlangs een nulmeting uitgevoerd op de archeologische rijksmonumenten.¹⁰¹ Het doel van de

nulmeting is om inzicht te krijgen in de actuele staat van het erfgoed met het oog op een beter beheer en behoud ervan. Op het rijksmonument van de villa Berg-Backerbosch is een visuele inspectie uitgevoerd. Hierbij zijn geen recente verstoringen geconstateerd. De boomgaard is als mogelijk risico voor de fysieke kwaliteit van het monument benoemd. Hiervoor zijn enkele aanbevelingen voor beheersmaatregelen gedaan.

¹⁰¹ Bouwmeester et al. 2022.

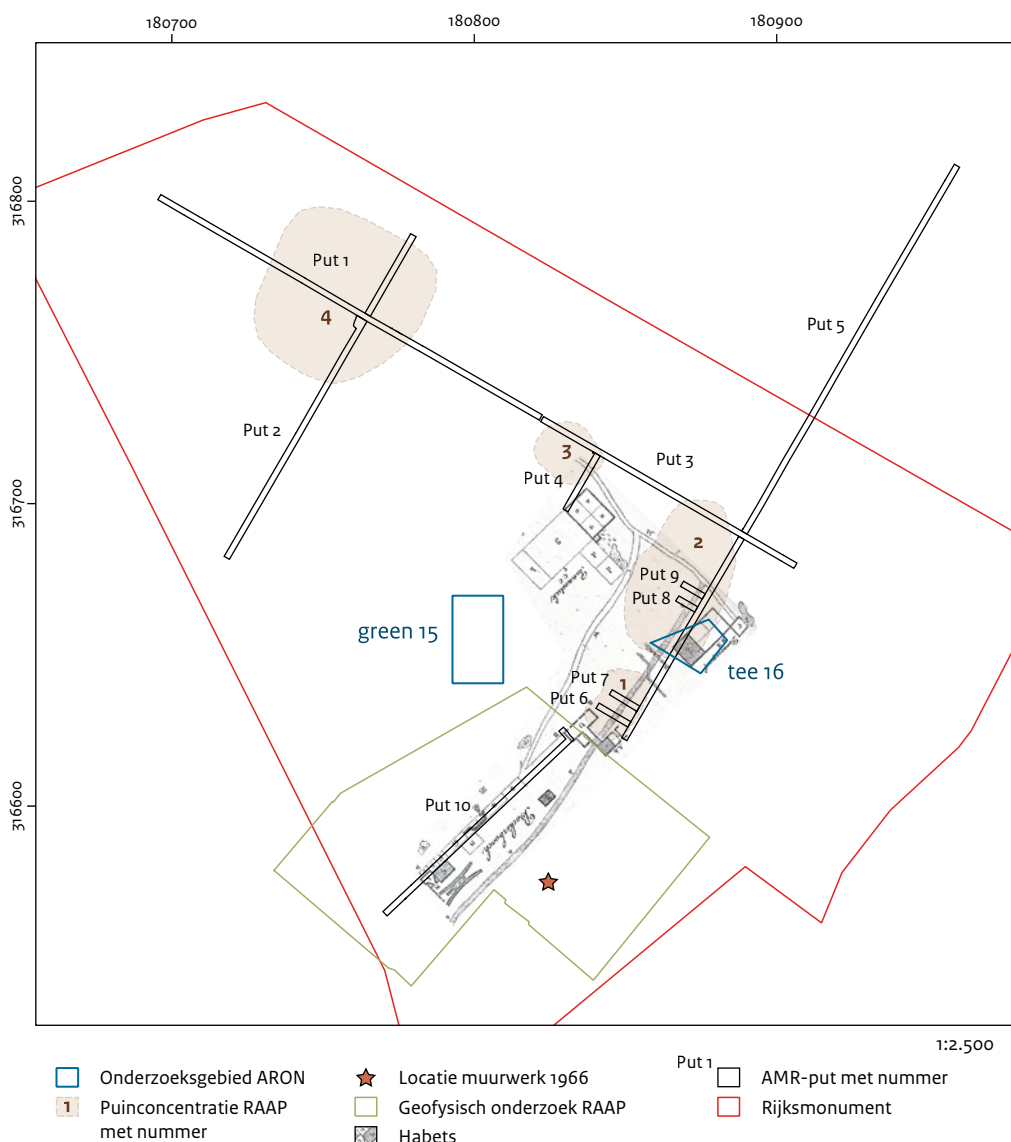
4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt geprobeerd om de aange- troffen sporen van de uitgevoerde en in het vorige hoofdstuk beschreven onderzoeken naar de villa Berg-Backerbosch te combineren en één sporenoverzicht te maken. Na een verantwoor- ding van de werkwijze worden eerst enkele algemene observaties gedaan. Vervolgens worden de resultaten in detail besproken aan de hand van de door Habets onderscheiden gebouwplattegronden en de geassocieerde

puinconcentraties, ingemeten door RAAP. Tot slot wordt op basis van de bevindingen een definitief sporenoverzicht gepresenteerd.

4.2 Werkwijze

Om de sporen van alle onderzoeken te kunnen combineren, is de overzichtsplattegrond van Habets gescand en gedigitaliseerd, waarbij de schaalbalk bij Habets' plattegrond is gebruikt voor de maatvoering. Vervolgens zijn de gedigita- liseerde proefsleuven van het AMR-project over

Afb. 27 Overzichtskartaal met de locatie van alle uitgevoerde onderzoeken, puinconcentraties en de positionering van Habets' gebouwplattegronden (op basis van de hoek van de kelder).

de overzichtsplattegrond van Habets geprojecteerd. Tijdens het AMR-onderzoek is één spoor aangetroffen dat met zekerheid aan een structuur van Habets gekoppeld kan worden: spoor 104 in proefsleuf 10 is de zuidwesthoek van Habets' kelder U. Deze hoek is bij de projectie als draaipunt gebruikt. Daarnaast is de richting van de lange muur in AMR-proefsleuf 10 (sporen 2, 3, 4, 6, 19 en 20) gebruikt om de oriëntatie van Habets' plattegrond te bepalen.

De coördinaten van het muurwerk aangetroffen in 1966, die in het interne verslag van de ROB worden genoemd, zijn op het overzicht geplot. Vervolgens zijn ook de sporen van het ARON-onderzoek (voor zover gedocumenteerd) en de omtrek van de puinconcentraties uit het RAAP-onderzoek aan het overzicht toegevoegd. De sporen van ARON zijn gedigitaliseerd op basis van het in het rapport weergegeven sporenoverzicht (schaal 1:2000), omdat de digitale meetgegevens niet beschikbaar waren. Van het RAAP-onderzoek zijn wel de digitale meetgegevens gebruikt. Dit heeft geresulteerd in een overzichtskaart (afb. 27) en enkele detailkaarten (afb. 28 t/m 33).

4.3 Algemene observaties

Afb. 27 toont het resultaat van de in de vorige paragraaf beschreven werkwijze. De volgende waarnemingen vallen op:

- AMR-sleuf 10 is vanaf de hoek van de kelder over de lengteas van Habets' gebouw Backerbosch getrokken;
- het uiterste zuidwestelijke deel van AMR-sleuf 5 en sleuven 6 en 7 liggen ter hoogte van het op AA aansluitende vertrek van Habets;
- de door ARON in tee aangetroffen sporen en AMR-sleuf 5 liggen ter hoogte van gebouw Doemensgraaf;
- puinconcentratie 2 beslaat een groter oppervlak dan gebouw Doemensgraaf en strekt zich met name ten noorden daarvan uit;
- puinconcentratie 3 ligt iets noordelijker dan de op basis van Habets' overzichtsplattegrond veronderstelde locatie van gebouw Pannestuk, waardoor AMR-sleuven 3 en 4 ook iets ten noorden daarvan zijn aangelegd. De puinconcentratie is ook kleiner dan de omtrek van het gebouw;
- puinconcentratie 4 en green 15 liggen in zones die niet door Habets onderzocht zijn;

- de coördinaten van het onderzoek uit 1966 liggen ca. 50 m ten zuidoosten van de huidige steilrand en kloppen niet.¹⁰²

In de volgende paragraaf wordt op basis van detailtekeningen bekeken in hoeverre deze observaties daadwerkelijk kloppen en welke conclusies er kunnen worden getrokken.

4.4 Resultaten

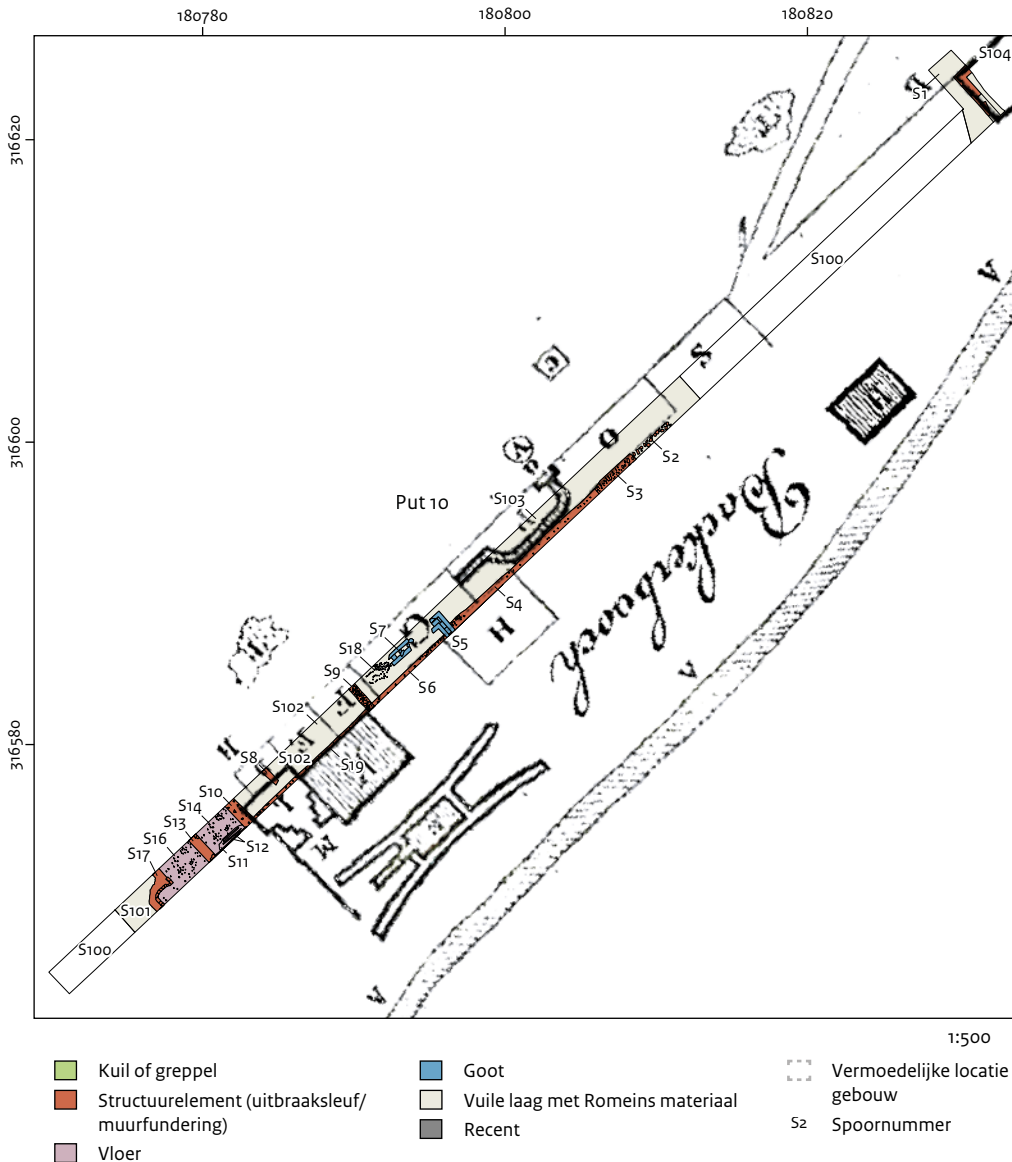
4.4.1 Gebouw Backerbosch/façade BBB

AMR-proefsleuf 10 is aangelegd binnen Habets' gebouw Backerbosch, waarschijnlijk net achter zijn façade BBB (afb. 28). AMR-sporen 2, 3, 4, 6, 19 en 20 zijn, als de projectie juist is, het restant van de achtermuur van Habets' vertrekken D, E, F, G, P en O. Habets beschrijft dat de grondvesten van de façade en de overige gebouwen gedeeltelijk uit kiezellagen en gedeeltelijk uit mergelsteen met kalk bestonden. Van de muur resteerde in 2001 niet veel meer dan een laag grind, plaatselijk gemengd met kalksteenbrokken. Op sommige plekken was de onderlaag helemaal verdwenen. Van de vloeren van de genoemde vertrekken, die volgens Habets uit tras met kiezelstenen bestonden, is in 2001 niets meer teruggevonden.

De tijdens het AMR-onderzoek aangetroffen goot opgebouwd uit dakpannen (spoor 5, 7 en 18), ligt binnen Habets' vertrek G. Deze goot is niet door Habets opgetekend en zou uit zijn vertrek H (keuken?) komen. De locatie en het voorkomen van de goot wijken af van Habets' structuur P, die hij als rook- en verwarmingsbuis interpreteerde. Deze buis was opgemetseld uit grote bakstenen en de wanden waren met roet bedekt. Van P is in 2001 geen spoor (meer) aangetroffen. Hetzelfde geldt voor de scheidingswanden of -muren van vertrekken S, O, G, en E. Ook de 'knik' in de muur tussen vertrekken D en E is hier niet waargenomen.

Een nieuwe ontdekking is de halfronde uitbouw of zijvleugel met twee vertrekken en een vloer bestaande uit een mengsel van kalk en testa contusa (AMR-sporen 10 t/m 14, 16 en 17). Deze uitbouw is niet door Habets gezien. Dat is opvallend, omdat de sporen van dit gebouw destijds al vlak onder het maaiveld zullen hebben gelegen en met de prikstok relatief

¹⁰² Dit wordt bevestigd door de foto's van Van Oorschot (paragraaf 3.3). Hieruit blijkt dat een deel van de steilrand is afgegraven, maar het betreft enkele meters vanaf de rand en geen 50 m. Uit het profiel bleek destijds dat het muurgedeelte niet door Habets was blootgelegd.

Afb. 28 Detail van Habets' plattegrond van gebouw Backerbosch, geprojecteerd op AMR-proefsleuf 10.

makkelijk op te sporen waren. De uitbouw hoort bij een badinrichting. Deze zal in het volgende hoofdstuk verder worden besproken. Het deel van de badinrichting dat zich ten zuidoosten van proefsleuf 10 moet bevinden, zal zich nog ongezien in de bodem bevinden.

Het enige spoor dat niet goed in de voorgestelde reconstructie past, is AMR-spoor 8. Dit fundament ligt centraal in Habets' kamer D.

4.4.2 Kelder U en gebouw AA (puinconcentratie 1)

In het noordoostelijke uiteinde van proefsleuf 10 is de hoek van Habets' kelder U aangetroffen (spoor 104), waardoor de koppeling tussen zijn sporen en die van het AMR-onderzoek gemaakt kan worden (afb. 29). De muren bleken in 2001

deels uitgebroken, maar op een dieper niveau nog wel aanwezig. In de zuidwestelijke kelderwand is nog een gedeelte van de lampnis aanwezig, die ook door Habets is opgetekend. De muren/uitbraaksleuven in het zuidelijke deel van AMR-proefsleuf 5 (sporen 16 en 103) en in de dwarsseuven 6 en 7 (spoor 1) liggen in het verlengde van de muren van vertrek a binnen gebouw AA, maar lijnen daar niet precies op uit. Spoor 16 vormt de noordoosthoek van het gebouw of een vertrek. Binnen deze muren is in proefsleuf 6 het restant van een vloer van testa contusa (spoor 1) aangetroffen, waarop nog een laag asresten en bouwpuin ligt. Dit geeft aan dat Habets deze vloer niet heeft blootgelegd. Habets vermeldt voor vertrek a ook een vloer van testa contusa. De muren bestonden uit metselwerk van mergel in klein verband. AMR-spoor 16 is beschreven als funderingsleuf bestaande uit keien, afgedekt door verschillende lagen testa

Afb. 29 Detail van Habets' plattegrond van de kelder en gebouw AA (puinconcentratie 1), ter hoogte van AMR-proefsleuven 5, 6, 7 en 10.

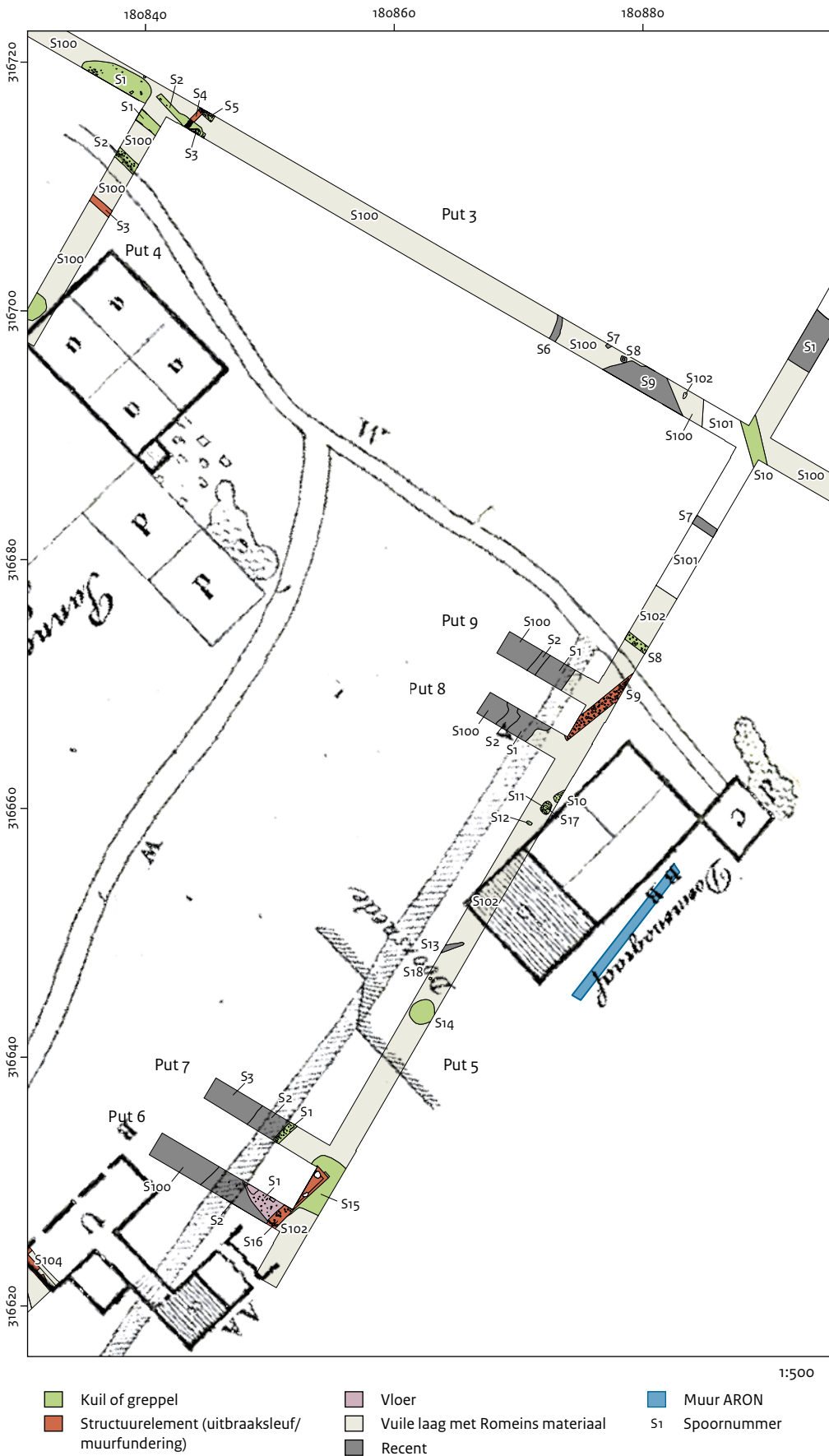
contusa met fragmenten dakpan. Het gegeven dat bovengenoemde muren niet precies in elkaars verlengde liggen, zou verklaard kunnen worden door het verstrijken van een jaar tijd tussen Habets' documentatie van de sporen van de kelder aan de voet van de terrasrand en de sporen van AA in het terras, 2 m onder het maaiveld. Hierdoor zou er een kleine onnauwkeurigheid in zijn tekening geslopen kunnen zijn. Daarentegen liggen de restanten van de geëgaliseerde graft (spoor 2 in proefsleuven 6 en 7) in lijn met de door Habets opgetekende steilrand. De conclusie is daarom dat het tijdens het AMR-onderzoek aangetroffen muurwerk vermoedelijk hoort bij het vertrek dat op vertrek aansloot en waarvan Habets de muren niet verder kon volgen. De sporen liggen, door het afgraven van de graft, inmiddels direct onder het maaiveld. Het gebouw lijkt zich door het ontbreken van verdere sporen in sleuf 5 niet

verder naar het noordoosten te hebben uitgestrekt.

De puinconcentratie is iets groter dan de verspreiding van de sporen. Dit zou kunnen samenhangen met de egalisatie van de graft, waarbij vondsten verspreid zijn geraakt.

4.4.3 Doemensgraaf (puinconcentratie 2)

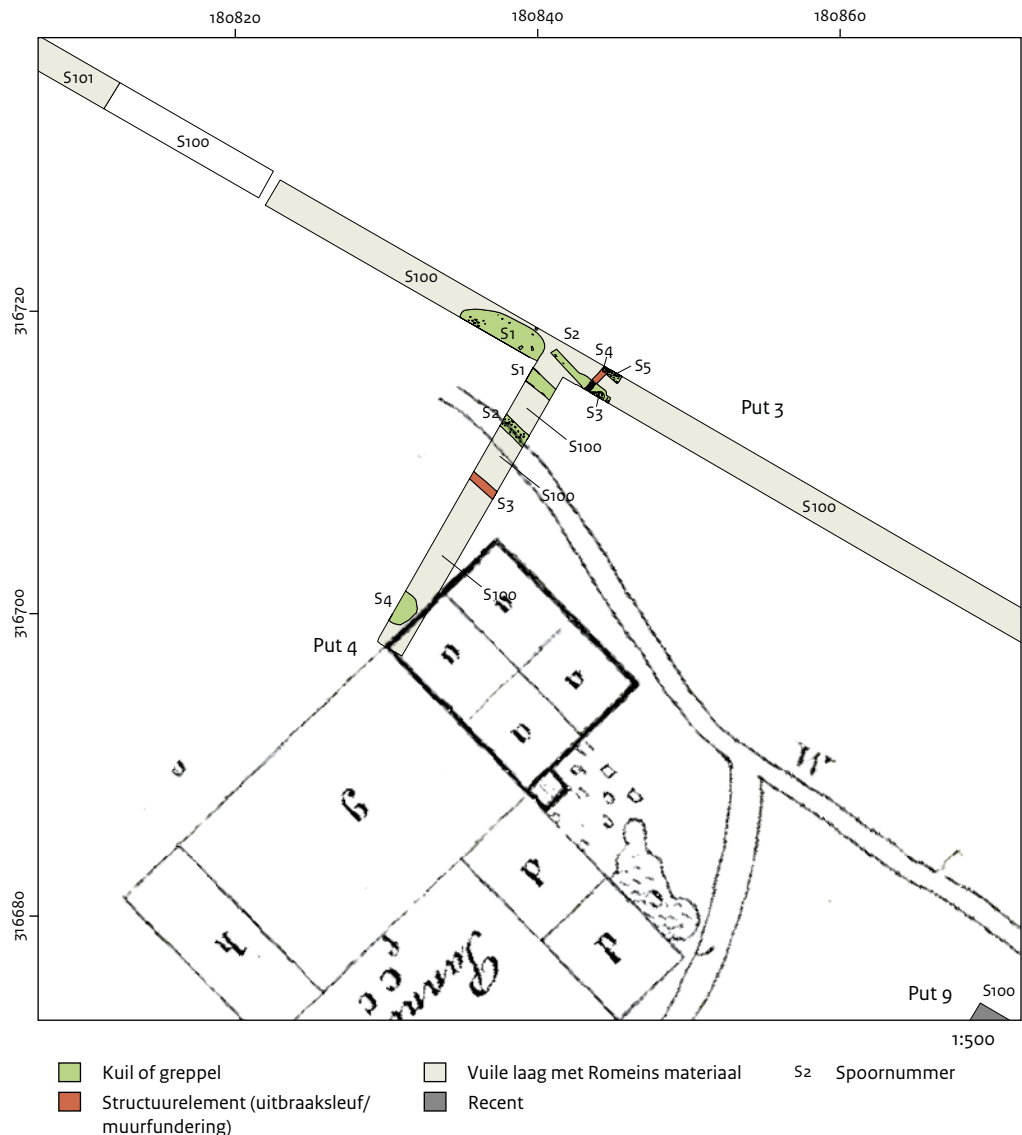
Ter hoogte van de op basis van de puinconcentratie verwachte locatie van gebouw Doemensgraaf zijn in AMR-sleuf 5 twee, min of meer haaks op elkaar gelegen greppels aangetroffen, die als uitbraaksleuven zijn geïnterpreteerd (sporen 8 en 9) (afb. 30). Deze waren nog respectievelijk 12 en 25 cm diep en gevuld met houtskool, dakpanfragmenten, kalksteen en mergel. Ze liggen iets ten noordwesten van de

Afb. 30 Detail van Habets' plattegrond van gebouw Doemensgraaf (puinconcentratie 2) en de muur van ARON, ter hoogte van AMR-proefsleuven 5, 8 en 9.

plek waar volgens afb. 27 de muren van Habets' gebouw Doemensgraaf zouden moeten liggen. Habets beschreef buitenmuren met een regelmatig metselwerk van mergelsteentjes en binnenmuren met een kiezelfundering.

De funderingsgreppel en silixfundering van een muur (spoor 2) uit het onderzoek van ARON liggen in deze projectie pal ten zuidoosten van de oostelijke buitenmuur van Doemensgraaf. De oriëntatie wijkt iets af van de AMR-sporen.

Afb. 31 Detail van Habets' plattegrond van gebouw Pannestuk (puinconcentratie 3), ter hoogte van AMR-proefsleuven 3 en 4.

ARON heeft daarnaast op deze locatie een restant van een tweede muur van onregelmatige natuursteenbrokken in opus caementicum ('buitenmuur', spoor 1) waargenomen, maar deze is niet ingemeten.

De voormalige steilrand (spoor 1 en 2) ligt op dezelfde locatie als de door Habets ingetekende terrasrand.

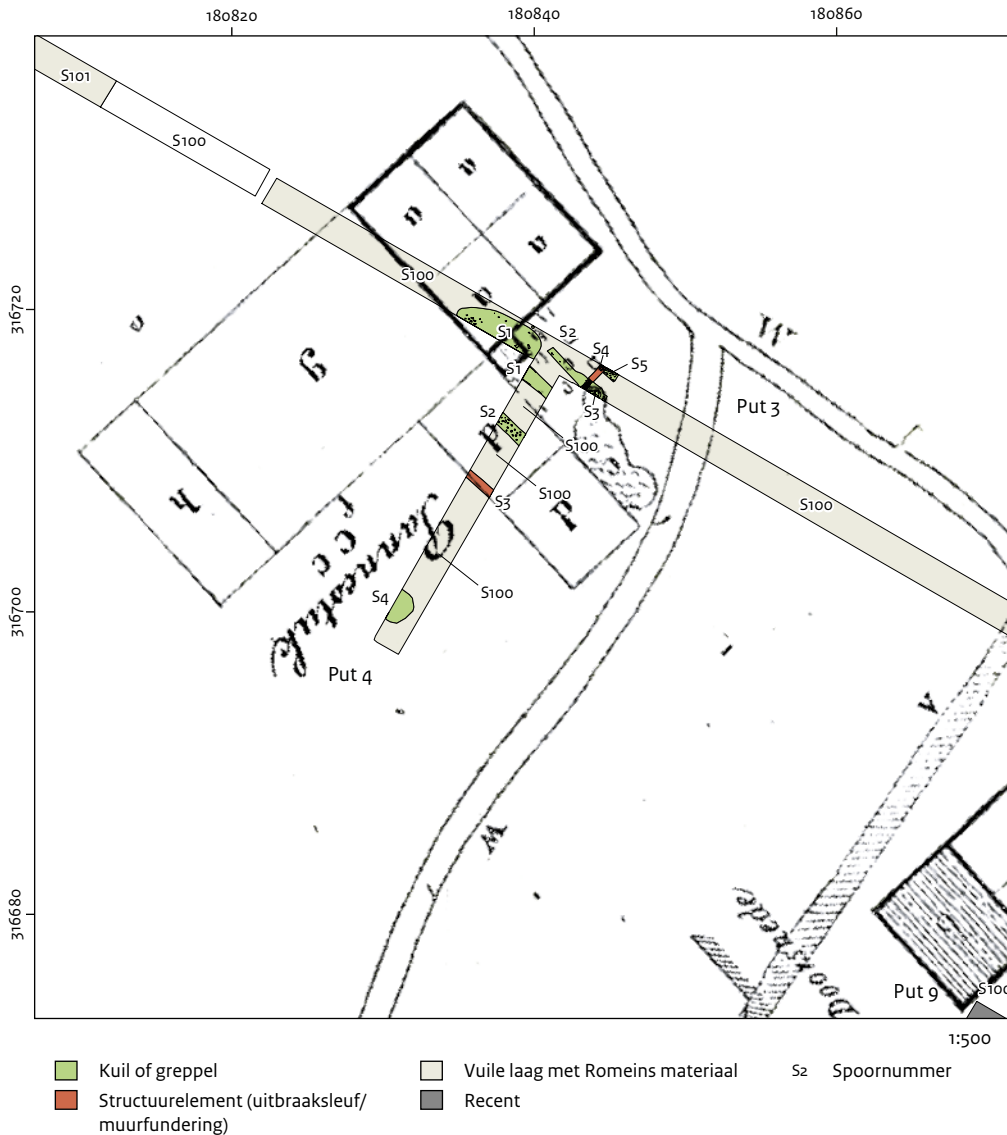
Het is waarschijnlijk dat al deze sporen tot gebouw Doemensgraaf gerekend mogen worden, maar een directe relatie met de sporen van Habets kan niet gelegd worden. De puinconcentratie zoals opgetekend door RAAP ligt evenals de AMR-sporen iets noordoostelijker dan waar Doemensgraaf op basis van Habets' tekening verwacht wordt.

De fysieke toestand van de sporen van gebouw Doemensgraaf lijkt achteruit te zijn gegaan. Regelmatig metselwerk is niet meer aangetroffen. Het lijkt erop dat de recent aangetroffen

sporen tot de funderingen hebben behoord en dat opgaand muurwerk niet meer aanwezig is. Habets trof in vertrek b nog een vloer van testa contusa aan. In de proefsleuven zijn geen sporen van vloerniveaus meer aangetroffen. De puinconcentratie lijkt ook groter te zijn dan de verspreiding van de sporen. Dat zou ook in dit geval kunnen samenhangen met de egalisatie van de graft.

4.4.4 Pannestuk (puinconcentratie 3)

AMR-sleuven 3 en 4 zijn aangelegd over puinconcentratie 3. Deze werd voorafgaand aan het onderzoek toegeschreven aan Habets' gebouw Pannestuk. In het nieuwe overzicht liggen de sporen van dit gebouw iets ten zuidwesten van sleuf 3 en 4 (afb. 31).

Afb. 32 De locatie van gebouw Pannestuk, optie A.

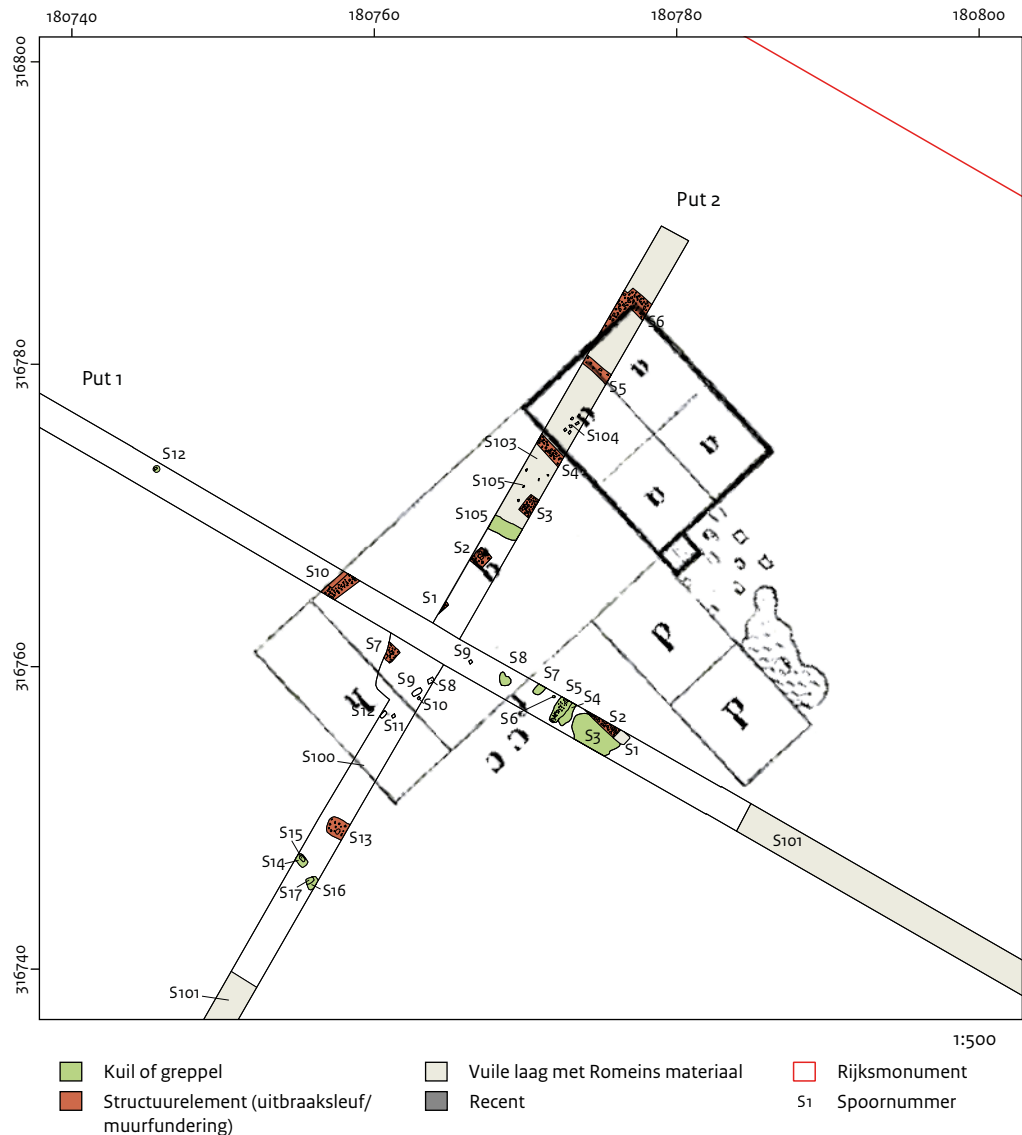
In proefsleuf 3 en de haaks daarop gelegde sleuf 4 zijn desondanks sporen van een structuur of gebouw aangetroffen. Het betreft een mogelijke fundering bestaande uit een laag losse kalkstenen in proefsleuf 3 (spoor 3) en een mogelijke uitbraaksleuf en een kiezelbaan van een fundering in proefsleuf 4 (sporen 2 en 3). Hieromheen is nog een aantal kuilen en/of greppels gedocumenteerd waarvan één met verticaal geplaatste dakpanfragmenten en uitgloeingsverschijnselen (spoor 1 in proefsleuf 4). De sporen bevonden zich pal onder het maaiveld en hadden nog een zeer geringe diepte.

Op basis van onderlinge afstand van de sporen in de AMR-sleuven en het aangetroffen materiaal is alsnog geprobeerd om deze te koppelen aan gebouw Pannestuk (afb. 32). Habets beschrijft dat de grondvesten van Pannestuk uit lagen van kiezel bestonden, met uitzondering van vertrekken aaaa en b, die

gemetselde grondvesten hadden. Dit biedt drie mogelijkheden: de kiezelbaan (spoor 3) in proefsleuf 4 kan tot vertrekken dd, g of h behoord hebben. Geen van deze opties levert een bevredigende projectie op; de AMR-sporen passen niet naadloos in de plattegrond van Habets. Afb. 32 geeft de optie die de beste 'match' oplevert. Hierbij sluit de greppel met brandverschijnselen (spoor 1) aan op Habets' bakoven b. Tegen deze optie spreekt dat midden in vertrek d een uitbraaksleuf (spoor 2) ligt en ook het fundament in sleuf 3 niet aansluit op het muurwerk van Habets.

4.4.5 Puinconcentratie 4 (of Pannestuk?)

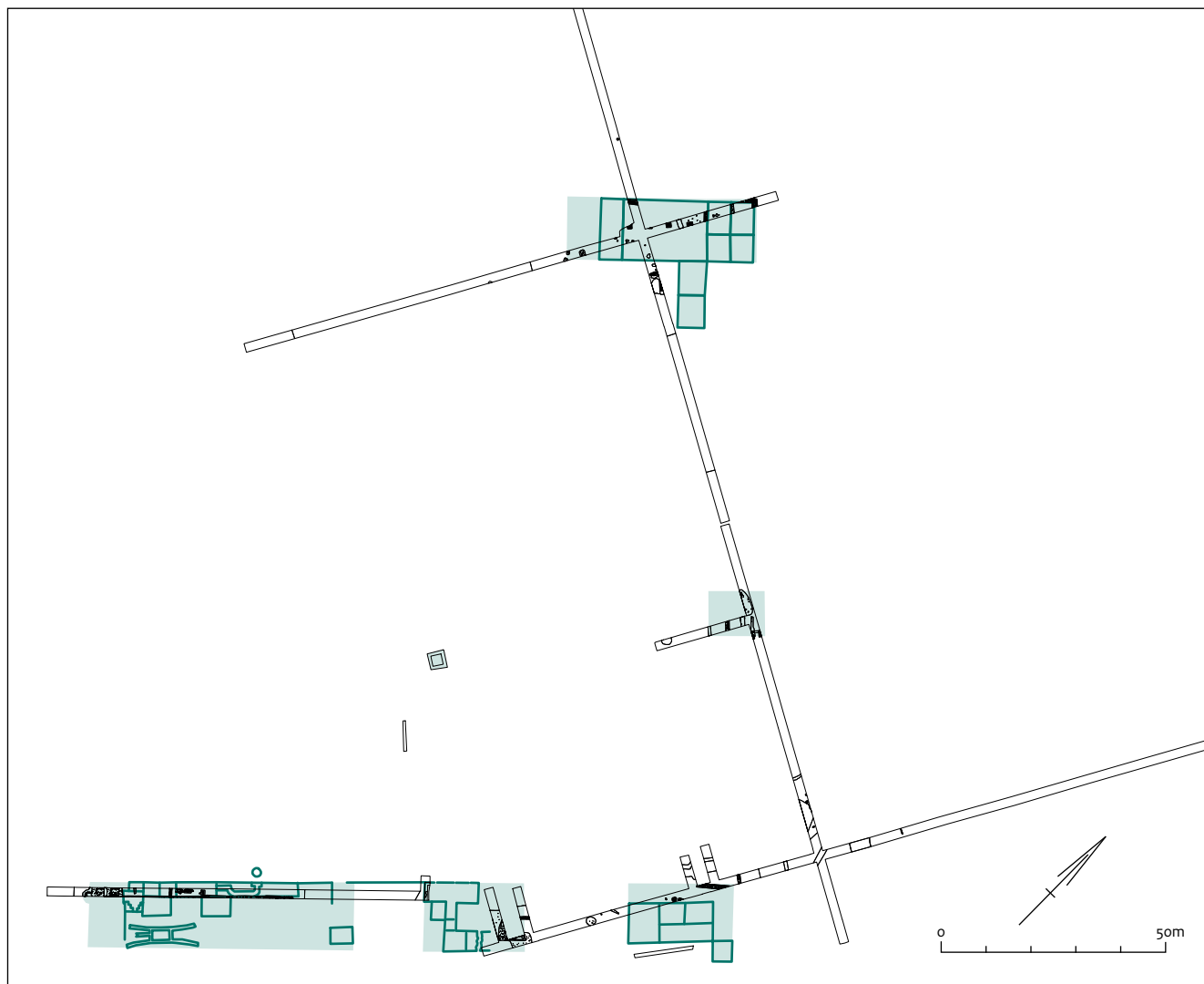
AMR-sleuven 1 en 2 zijn aangelegd over puinconcentratie 4. Hier zijn de sporen van een gebouw aangetroffen. Tijdens het

Afb. 33 De locatie van gebouw Pannestuk, optie B.

AMR-onderzoek is geconcludeerd dat het hier om een tot nog toe onbekend gebouw zou gaan. De sporen lagen immers een stuk noordwestelijker dan de locatie waar gebouw Pannestuk verwacht werd (zie vorige paragraaf). Maar bij projectie van de AMR-sporen in beide sleuven op Habets' plattegrond van Pannestuk blijken deze grote overeenkomsten te vertonen (afb. 33). De drie meest noordoostelijke fundamenten in sleuf 2 (sporen 4 t/m 6) liggen op dezelfde onderlinge afstand als de muren van vertrekken aaaa van Pannestuk. Ook het meest westelijke fundament in sleuf 1 (spoor 10) past goed in de plattegrond. De funderingssleuven met spoornummers 4 t/m 6 zijn dieper dan de overige. Dit past goed bij de beschrijving van Habets van de gemetselde

grondvesten van aaaa, die afwijken van de overige fundamenten van het gebouw. Er zijn ook verschillen. De genoemde fundamenten in de AMR-sleuven hebben alle vier een vulling van vuursteenknollen, keien en grind. Dergelijk materiaal is door Habets niet beschreven voor Pannestuk. Ook de in AMR-sleuf 2 aangetroffen stiepen zijn door hem niet gezien. En de twee zuidoostelijker gelegen fundamenten in proefsleuf 1 (sporen 1, 2 en 5) passen niet binnen de plattegrond. En tot slot zou deze optie betekenen dat Habets een meetfout van 100 m moet hebben gemaakt in zijn overzichtstekening. Desondanks passen de eerstgenoemde sporen zo goed binnen de plattegrond van Habets dat deze optie als de meest waarschijnlijke

Sporen AMR en ARON
 Sporen Habets
 Interpretatie ligging gebouwen en structuren

Afb. 34 Definitieve overzichtskaart van alle archeologische onderzoeken en de contouren van alle gebouwen.

aangemerkt moet worden. Het is goed denkbaar dat hij door zijn werkwijze (het volgen van muren) de stiepen gemist heeft. En de gesuggereerde meetfout is nagenoeg precies 100 m. Misschien een te mooi rond getal om toeval te zijn?

4.5 Conclusies

Afb. 34 geeft de, op basis van de hierboven beschreven vergelijking, meest waarschijnlijke overzichtsplattegrond van alle sporen en onderzoeken. De belangrijkste conclusie die hieruit volgt, is dat Habets in zijn overzichtsplattegrond een flinke meetfout heeft gemaakt ten aanzien

van de locatie van gebouw Pannestuk. De sporen hiervan liggen waarschijnlijk 100 m meer naar het noordwesten. Het is lastig om hier achteraf een verklaring voor te geven. Gezien het ronde getal kan het zijn dat Habets bij het overzetten van putten en sporen op zijn overzicht een '1' is vergeten. Pannestuk ligt op zijn overzicht 40 m ten westen van de graft in plaats van 140 m. Het gegeven dat zijn definitieve verslag vijftien jaar na afronding van het veldonderzoek uitkwam, zou ook een rol kunnen spelen.

Een belangrijke tweede conclusie is dat tijdens het AMR-onderzoek sporen van een tot dan toe onbekend gebouw zijn blootgelegd. Dat heeft tussen de gebouwen Doemensgraaf en Pannestuk in gestaan. Het erf van de villa is dan

ook groter dan tot voor kort gedacht. Hier wordt in het volgende hoofdstuk verder op ingegaan. Ook gebouw Backerbosch is groter geweest dan tot voor kort bekend was. Het AMR-onderzoek heeft een nieuwe westelijke vleugel van dit gebouw aan het licht gebracht. Dit geeft aan dat Habets' methode van onderzoek zeker niet feilloos was en hij muurwerk over het hoofd zag. De coördinaten van het onderzoek in 1966, ingemeten door de ROB, kloppen niet. Van Oorschot schrijft dat de locatie van de herinneringssteen van Habets het uitgangspunt van het onderzoek was. Omdat deze ter hoogte van de trap naar de kelder was geplaatst, zou het onderzoek in 1966 dus eerder ter hoogte van gebouw AA geplaatst moeten worden. En omdat Habets deze sporen niet eerder had blootgelegd, is het onderzoek waarschijnlijk ten zuidwesten van AA en in de terrasrand uitgevoerd. Puinconcentraties 1 en 2 zijn waarschijnlijk

gedeeltelijk het gevolg van de egalisatie van de graft ter plekke. Dit had een verspreiding van puin aan het oppervlak tot gevolg, die groter lijkt te zijn dan de omvang van de onderliggende sporen. Deze egalisatie is tevens van negatieve invloed geweest op de fysieke kwaliteit van de sporen daar.

Ook bij gebouw Backerbosch is de fysieke toestand van de sporen aan de voet van de terrasrand achteruitgegaan. Er zijn bijvoorbeeld weinig resten van vloerniveaus meer aange troffen en van veel sporen resteerden alleen nog uitbraaksleuven of de onderste laag van de fundering. Naast een ligging direct aan het maaiveld, zal ook het onderzoek van Habets hieraan hebben bijgedragen. Het AMR-onderzoek naar de kelder laat zien dat hij destijds ook muurwerk heeft afgebroken. Een deel van de uitbraaksleuven zou dus ook goed het resultaat van zijn werk kunnen zijn.

5.1 De gebouwen

5.1.1 Inleiding

In deze paragraaf zullen de verschillende gebouwen van de villa Backerbosch besproken en geïnterpreteerd worden op basis van parallellen uit relevante literatuur. Hierbij moeten vooraf wel enkele kanttekeningen gemaakt worden. De bouwplattegronden lijken in alle gevallen onvolledig te zijn, waardoor de interpretatie van omvang, inrichting en functie bemoeilijkt wordt. Daarnaast zal er waarschijnlijk sprake zijn van een fasering in de sporen, waar vanwege het beperkt uitgevoerde onderzoek en de bijbehorende documentatie niet of nauwelijks inzicht in kan worden gekregen. Informatie over oversnijdingen van sporen of fundamenten is schaars en vondstmateriaal uit gesloten contexten ook. Tot slot wordt het interpreteren van de bouwplattegronden bemoeilijkt door de slechte staat waarin de sporen zich bevinden en deels al bevonden. Dit is het gevolg van het grondgebruik door de jaren heen, het hergebruik van bouwmaterialen waardoor vaak alleen nog uitbraaksleuven resteren, maar ook het onderzoek van Habets zelf. Mede door het grotendeels ontbreken van gerelateerde vondsten kan over de functie van specifieke ruimtes in de meeste gevallen dan ook niets gezegd worden.

5.1.2 Gebouw Backerbosch

Type

Gebouw Backerbosch heeft, gemeten vanaf de buitenmuur van de exedra in het zuidwesten tot vertrek B in het noordoosten, een lengte van minimaal 60 m gehad. Het gebouw had een diepte van minimaal 15 m, gemeten vanaf Habets' gevel tot aan de achterzijde van vertrek N. Wanneer we ervan uitgaan dat ook de kelder onderdeel van het hoofdgebouw heeft uitgemaakt, zou dit laatste minimaal 100 m lang zijn geweest. Vrijstaande kelders waren uitzonderlijk, terwijl ongeveer de helft van de hoofdgebouwen een inpandige kelder had.¹⁰³ Met kelder zou gebouw Backerbosch tot de groep van

grootste bekende hoofdgebouwen hebben behoord, waartoe bijvoorbeeld ook Mook-Plasmolen gerekend wordt.¹⁰⁴ Zonder kelder zou het vloeroppervlak van gebouw Backerbosch minimaal 900 m² zijn geweest, vergelijkbaar met het hoofdgebouw van Voerendaal.¹⁰⁵

Hoewel de plattegronden van hoofdgebouwen een enorme verscheidenheid in verschijningsvorm laten zien, kan er op hoofdlijnen onderscheid worden gemaakt in twee typen. Bij het eerste type bestond de kern van het hoofdgebouw uit een grote rechthoekige hal (*Hallentyp*).¹⁰⁶ Bij het tweede type (*Reihentyp*) bestond de kern uit een aantal naast elkaar geplaatste vertrekken. In een enkel geval kwam ook een combinatie van beide voor. In Zuid-Limburg lijkt met name het tweede type veel voor te zijn gekomen.¹⁰⁷ Voorbeelden zijn Bocholtz-Vlengendaal¹⁰⁸, Arensghout-Steenland¹⁰⁹ en Simpelveld¹¹⁰. De meeste hoofdgebouwen werden daarnaast gekenmerkt door de aanwezigheid van een porticus aan de voorzijde, in diverse gevallen geflankeerd door twee hoekrisalieten.¹¹¹ Bij hoofdgebouwen met een middelgrote tot grote omvang waren de hoekrisalieten soms vervangen door zijvleugels met vertrekken.¹¹² Mook-Plasmolen is hier een goed voorbeeld van.

Vanwege de onvolledigheid van de plattegrond is het voor gebouw Backerbosch lastig om uitspraken te doen over het type. Een centrale hal is in ieder geval (nog) niet aangetroffen. Hetzelfde geldt voor hoekrisalieten en een porticus. Tijdens het onderzoek in 1966 zijn weliswaar wel drie rechthoekige zandsteenblokken op een onderlinge afstand van ca. 2,5 m waargenomen, die als steunen van een houten zuilengalerij zijn geïnterpreteerd. Maar omdat deze onder de graft tevoorschijn kwamen, kunnen deze geen onderdeel hebben uitgemaakt van een porticus langs de voorzijde van het hoofdgebouw. Er is wel sprake van een zijvleugel met vertrekken in de vorm van een badinrichting. Dus ook wat dit aspect betreft, lijkt Backerbosch te horen bij de categorie van hoofdgebouwen met een relatief grote omvang.

Gebruik van de ruimtes

Over de functies van de vertrekken kan niet veel gezegd worden. Habets heeft hier weliswaar uitspraken over gedaan (zie bijlage 2), maar het is vaak niet duidelijk waar hij die op baseerde. Op de badkamer (vertrek N) zal in een volgende

¹⁰³ Heimberg (2002/2003, 109) noemt vier gevallen van een kelder waarbij geen bijbehorende bovengrondse constructie is vastgesteld.

¹⁰⁴ De grootste groep van hoofdgebouwen had een lengte van tussen de 20 en 40 m. Tot de allergrootste hoorden hoofdgebouwen met een lengte van 80 tot 100 m (Heimberg 2002/2003, 93). Heimberg rekent gebouw Backerbosch tot deze laatste categorie. Voor Mook-Plasmolen, zie Braat 1934.

¹⁰⁵ Zie Hiddink 2023, 303-305, table *15.2 en fig. 15.11B.

¹⁰⁶ Heimberg 2002/2003, 91-93.

¹⁰⁷ Heimberg 2002/2003, 133.

¹⁰⁸ Goossens 1916.

¹⁰⁹ Habets 1882; Remouchamps 1925, 41-42.

¹¹⁰ Braat 1941.

¹¹¹ Heimberg 2002/2003, 91.

¹¹² Heimberg 2002/2003, 100-104.

alinea verder worden ingegaan. Kleine vertrekken zag hij als slaapkamer. Opvallend is dat tijdens zijn onderzoek en ook in de AMR-proefsleuven geen vertrekken met hypocaustum zijn aangetroffen. Habets meldt wel de vondst van diverse ronde hypocausttegels, maar deze lagen niet meer in situ.¹¹³ Van vertrek K vermoedde hij dat dit verwarmd werd, vanwege de ligging naast stookplaats M en openingen in de noordelijke muur, waarin verwarmingsbuizen zouden hebben gezeten. Maar ook in dit vertrek trof hij geen resten van pijlers aan waarop oorspronkelijk een bovenvloer heeft gelegen, noch afdrucken van dergelijke pijlers in de ondervloer. Een ruimte die zich wel betrekkelijk eenvoudig laat interpreteren, is de kelder. Kelders waren door hun diepere en koele ligging bij uitstek geschikt voor de opslag van voedingsmiddelen en ook van waardevolle zaken.¹¹⁴ In de kelder trof Habets dan ook een complete, rechtopstaande amfoor aan, die ongetwijfeld voor opslag heeft gediend.¹¹⁵ De bronzen drievoet is door Habets aangetroffen in de gang naar de kelder. Hij vermoedde dat deze als fruitschaal heeft gediend.¹¹⁶

Badinrichting

Het meest in het oog springend zijn de vertrekken aan de zuidwestzijde, met de halfronde uitbouw of exedra. Deze horen ontegenzeggelijk bij een badinrichting of balneum. Ongeveer een derde van de villa's in Germania Inferior had een badinrichting.¹¹⁷ In de meeste gevallen maakte deze onderdeel uit van het hoofdgebouw.¹¹⁸ Vrijstaande badgebouwen, zoals bijvoorbeeld in Lemiers¹¹⁹ en Voerendaal-Ten Hove¹²⁰, waren betrekkelijk zeldzaam. In het hoofdgebouw geïntegreerde badvertrekken lagen doorgaans aan de zuidwestzijde.¹²¹ Vitruvius schrijft dat een zuidwestelijke ligging van verwarmde ruimtes het meest gunstig was, omdat hierbij optimaal gebruik werd gemaakt van de warmte van de zon.¹²²

Ook bij baden kan onderscheid worden gemaakt tussen twee typen: het rijtype en het bloktype.¹²³ Bij het rijtype lagen het koude bad (frigidarium), de lauwwarme ruimte (tepidarium) en het warme bad (caldarium) op een rij. Bij het bloktype konden een of meerdere van deze ruimtes ook naast elkaar liggen, zodat bij een bezoek aan het bad een keer 'de hoek om' moest worden gegaan. Het caldarium en tepidarium werden doorgaans

door hetzelfde praefurnium gestookt.¹²⁴ Omdat het caldarium de meeste hitte nodig had, lag dit meestal direct aan het praefurnium. De kleedruimte (apodyterium) lag in de meeste gevallen dicht bij het frigidarium, waar de badronde begon.¹²⁵ Bij kleinere badinrichtingen ontbrak het apodyterium en werd het frigidarium daarvoor gebruikt.

Omdat binnen gebouw Backerbosch geen ruimtes met hypocaustum zijn herkend, is het lastig om onderscheid te maken tussen verwarmde en niet-verwarmde ruimtes. Wel vermeldt Habets dat op Backerbosch fragmenten van verwarmingsbuizen en hypocausten 'bij de vleet' zijn aangetroffen, maar deze lagen kennelijk niet meer op hun oorspronkelijke plek. Dit bemoeilijkt ook een duidelijke indeling van de opgegraven vertrekken in caldarium, tepidarium en/of frigidarium. Indirecte aanwijzingen worden gegeven door stookplaats M en de exedra in de zuidwestelijke buitenmuur. Stookplaats M verwarmde waarschijnlijk de naastgelegen ruimtes K en L. Ruimte K wordt door Habets ook wel als mogelijke kleedkamer (apodyterium) bij 'badkamertje' N genoemd.¹²⁶ Ruimte L zou dan in theorie het caldarium kunnen zijn geweest.

De halfronde exedra kan zowel gebruikt zijn als warmwaterbad (alveus) in het caldarium, of als koud bad (piscina) behorende bij het frigidarium.¹²⁷ Omdat aanwijzingen voor een hypocaustum of andere vorm van verwarming ontbreken, lijkt een interpretatie als piscina hier het meest voor de hand liggend. Halfronde piscina komen het meest voor bij baden van het rijtype. Bij het bloktype zijn deze vaker rechthoekig.¹²⁸ Ook bij bijvoorbeeld de villa's Houthem-Ravensbosch¹²⁹ en Bocholtz-Vlengendaal¹³⁰ was in de zuidwestelijke vleugel van het hoofdgebouw een badinrichting aanwezig. Deze waren beide van het rijtype met een piscina in een halfronde uitbouw.

Omdat het zuidwestelijke deel van gebouw Backerbosch niet vlakdekkend is blootgelegd, kan niet met zekerheid worden vastgesteld of de badinrichting van het blok- of rijtype was. Op basis van de halfronde piscina en bovengenoemde parallellen is een interpretatie als rijtype voorsnog het meest aannemelijk. Dit zou betekenen dat de rest van de badvertrekken zich ten zuidoosten van de piscina hebben uitgestrekt en nog niet zijn blootgelegd.

¹¹³ Habets 1895, 271; 278.

¹¹⁴ Heimberg 2002/2003, 109.

¹¹⁵ Habets 1895, 293.

¹¹⁶ Habets 1895, 285.

¹¹⁷ Dodt 2003, 114.

¹¹⁸ Heimberg 2002/2003, 110.

¹¹⁹ Braat 1934.

¹²⁰ Hiddink 2023.

¹²¹ Dodt 2003, 124; 154-158.

¹²² Vitruvius, *De Architectura*, boek V, hoofdstuk 10.1.

¹²³ Dodt 2003, 124.

¹²⁴ Dodt 2003, 134.

¹²⁵ Dodt 2003, 150-151.

¹²⁶ Habets 1895, 273. Verwarmde apodyteria waren echter zeldzaam bij villabaden (Dodt 2003, 151).

¹²⁷ Dodt 2003, 146-148.

¹²⁸ Dodt 2003, 148.

¹²⁹ Remouchamps 1925.

¹³⁰ Goossens 1916.

Tot slot moet Habets' vertrek N nog besproken worden. Hij interpreteerde dit als badkamer, waarbij de twee armen aan weerszijden van de rechthoekige kern respectievelijk het warmwater- en het koudwaterbad hebben gedragen.¹³¹ Tussen de twee armen aan de zuidzijde was een afvoerkanaal aanwezig. Opvallend is dat de vloer van N ca. 75 cm hoger lag dan het nabijgelegen vertrek K (zie ook afb. 12, rechtsonder). Hoe N precies geïnterpreteerd moet worden in het licht van de recente ontdekking van de werkelijke badinrichting, blijft onduidelijk. De meest voor de hand liggende verklaring, is dat N een functie heeft gehad in de wateropslag en -voorziening van de badvertrekken. Ook de ligging dichtbij stookplaats M is hier een mogelijke aanwijzing voor. De alveus (hete bad) lag vaak boven de stookgang, zodat deze als eerste de meeste hitte ontving.

5.1.3 Gebouw Doemensgraaf

De sporen die zijn blootgelegd tijdens de recente onderzoeken zijn niet direct te koppelen aan Habets' plattegrond van gebouw Doemensgraaf, maar hebben er ongetwijfeld deel van uitgemaakt. De plattegrond die Habets optekende, is daarom nog steeds relevant. Het is echter onzeker in hoeverre deze volledig is. De kern van het gebouw had een omvang van 20 x 9 m en was onderverdeeld in een grote ruimte (b) met testa-contusavloer en drie kleinere ruimtes. Tegen de noordoostelijke hoek was een klein, vierkant vertrek (C) aangebouwd. Het kan niet helemaal uitgesloten worden dat de kelder (U) bij dit gebouw heeft gehoord. In dat geval zou Doemensgraaf een lengte van ca. 70 m hebben gehad. Maar omdat Habets aangeeft dat de sporen van Doemensgraaf minder diep onder het maaiveld lagen dan vertrek AA, is de kans dat hij tussenliggende muren of fundamenteën over het hoofd heeft gezien, minder aannemelijk. Ook in AMR-proefsleuf 5 zijn voor deze interpretatie geen aanwijzingen gevonden. In AMR-proefsleuven 6 en 7 is daarentegen niet onderzocht of zich in het westelijke deel, onder het colluvium, nog muurresten bevinden. Erg waarschijnlijk lijkt dit echter niet. Heimberg beschrijft gebouw Doemensgraaf als behorende tot het *Hallentyp*, met een asymmetrische 'risaliet-achtige' aanbouw.¹³² Zij ziet

Doemensgraaf als een woonhuis, waarbij vertrek b de grote hal vormde. Een rechthoekige aanbouw tegen de hoek van een grote ruimte, zoals vertrek C, komt vaker voor, zowel als een met steen gefundeerde aanbouw bij een houten gebouw, als bij een geheel uit steen opgetrokken gebouw.¹³³ Heimberg oppert dat deze een functie als graanopslag (spieker) kan hebben gehad. Ook Habets interpreteerde Doemensgraaf als een woonhuis. Hij baseerde dit op de vondsten.¹³⁴ Helaas vertelt hij niet om wat voor vondsten het gaat. ARON heeft ter hoogte van Doemensgraaf resten van opus signinum en verbrande hypocausttegels verzameld, die ook op een woonfunctie kunnen duiden. Maar deze lagen ex situ en kunnen ook afkomstig zijn uit de stort van Habets.¹³⁵ Habets vermeldt namelijk expliciet dat bij Doemensgraaf en Pannestuk geen sporen van verwarmingsbuizen of hypocausta zijn gevonden.¹³⁶

Het is bekend dat vooral bij de grotere villa's naast het luxueuze onderkomen van de eigenaar ook andere woonhuizen aanwezig waren.¹³⁷ Hierin woonden de opzichter (villicus) en/of andere werknemers. Wonen, werk en opslag werden in deze huizen vaak gecombineerd.¹³⁸ De 'verkamering' van Doemensgraaf wijst ook in de richting van meerdere functies verenigd onder één dak. De aard hiervan blijft vooralsnog onduidelijk.

5.1.4 Gebouw Pannestuk

De plattegrond van gebouw Pannestuk kan aangevuld worden met de resultaten van het AMR-onderzoek. In de lengteas van de centrale ruimte is een rij van stiepen bijgekomen. Deze zijn destijds door Habets niet gezien. Dus ook voor Pannestuk geldt dat het onzeker is of er nog meer sporen ongezien zijn gebleven. Temeer omdat de sporen al tijdens Habets' onderzoek pal onder het maaiveld lagen en aan degradatie onderhevig waren. Deze plattegrond bestaat uit een kern van 34 x 15 m die is opgedeeld in een grote hal van 20 x 15 m met aan weerszijden enkele kleinere vertrekken. Aan de zuidzijde is nog een vleugel met twee vertrekken aangebouwd. Pannestuk is dus een relatief groot gebouw met een opvallend aantal kamers. Zoals boven is

¹³¹ Habets 1895, 273.

¹³² Heimberg 2002/2003, 95-97 en afb. 22.

¹³³ Zie bijvoorbeeld respectievelijk Neuspennath en Hambach 516 (Heimberg 2002/2003, afb. 22) en Nideggen (Heimberg 2002/2003, afb. 45).

¹³⁴ Habets 1895, 275-276.

¹³⁵ Driesen 2004, 14.

¹³⁶ Habets 1895, 278.

¹³⁷ Voor de sociale organisatie van de villawereld, zie: Roymans & Derks 2011, 20-28; Habermehl 2011a, 70-71.

¹³⁸ Heimberg 2002/2003, 114.

aangegeven zijn stenen bijgebouwen met meerdere kamers vaker aangetroffen op villatterreinen (waaronder Doemensgraaf). Maar geen van de bekende plattegronden vertoont een sterke overeenkomst met Pannestuk.¹³⁹ Ook stenen bijgebouwen met een rij van stiepen op de lengteas zijn in het verleden opgegraven, bijvoorbeeld in Bocholtz-Vlengendaal¹⁴⁰, maar hierbij gaat het meestal om grote, rechthoekige ruimtes, zonder 'verkamering'. Wel zijn er stenen graanopslagschuren (horrea) van villatterreinen bekend, waarbij een of meerdere ruimtes gekenmerkt worden door stenen pijlers die de vloer droegen waarop het graan werd opgeslagen. Deze konden ook een grote omvang hebben en uit meerdere ruimtes bestaan, die verschillende functies hebben gehad.¹⁴¹ In theorie is het mogelijk dat binnen centrale ruimte b oorspronkelijk meer poeren aanwezig zijn geweest en dat deze ruimte als graanopslag gediend heeft. Habets interpreteerde ruimte g ook als graanschuur en deel. Hij beschrijft desondanks dat het een ruimte zonder vloer was. Het grote aantal dakpannen wees er wel op dat deze ruimte een dak had gehad. Ook de andere ruimtes kende Habets functies toe. Ruimtes aaaa waren de woonvertrekken van de villicus; deze hadden, samen met b, 'gemetselde grondvesten'.¹⁴² Ruimtes h en pp waren stallen, kuil c bevatte hiervoor het bewijs in de vorm van een mestvaalt. Bij dit gebouw vond hij diverse voorwerpen die op een agrarische functie wijzen, zoals een boomsnoeier, boorijzers, beitels en handmolens en ook botmateriaal van runderen, kippen, varkens en honden. Opvallend genoeg noemt hij ook marmer, alhoewel hij dat interpreteert als aanwijzing dat dit gebouw als laatste gebouwd is. Net als bij Doemensgraaf lijkt hier sprake van een gebouw waarbinnen woon-, werk- en opslagfuncties verenigd werden. De vondsten geven aan dat deze voor een belangrijk deel aan landbouwactiviteiten gerelateerd waren. Het gebruik van materiaal zoals marmer in de funderingen, wijst erop dat dit gebouw in een latere fase is toegevoegd.

5.1.5 Nieuw gebouw

Op de plek waar AMR-proefsleuven 3 en 4 elkaar kruisten, ter hoogte van puinconcentratie 3, zijn de sporen van een nieuw gebouw ontdekt. Van

de sporen is weinig meer over, waardoor over de aard en omvang helaas nauwelijks uitspraken kunnen worden gedaan. Het gebouw was minimaal 10 m diep en had funderingen van natuursteen. De sporen hebben dezelfde oriëntatie als die van Doemensgraaf en Pannestuk. Dit gebouw vormde samen met Pannestuk een vleugel van gebouwen haaks op de as waarop Backerbosch en Doemensgraaf lagen.

5.2 Omvang en inrichting van de villa

Er is vooralsnog geen fysieke begrenzing van het villatterrein in de vorm van bijvoorbeeld een muur of omheiningsgreppel herkend. Spoor 104 in het uiterste noordoostelijke deel van AMR-proefsleuf 5 zou eventueel onderdeel van een omheiningsgreppel kunnen zijn geweest. Dit spoor was nog 15 cm diep. Maar de aard en oriëntatie van dit spoor kunnen door de beperkte breedte van de proefsleuf niet goed vastgesteld worden. Opvallend is dat in de zone tussen dit spoor en gebouw Doemensgraaf geen sporen zijn aangetroffen. In zuidelijke en westelijke richting is de begrenzing van de zone met sporen nog niet vastgesteld. In noordwestelijke richting, het uiteinde van AMR-proefsleuf 1, zijn met uitzondering van spoor 15, geen sporen meer aangetroffen. De totale omvang van de zone met sporen komt hiermee op minimaal 150 x 170 m, ca. 2,5 ha.¹⁴³ Dit zou relatief bescheiden voor een villatterrein zijn. Ter vergelijking: het erf van de villa Voerendaal-Ten Hove bedroeg 3,8 tot 5 ha en dat van de villa Kerkrade-Holzkuil ca. 4 ha.¹⁴⁴ Daarentegen is bij veel villa's in Zuid-Limburg de precieze omvang van het erf niet bekend.¹⁴⁵ De inrichting van het villatterrein is planmatig en systematisch te noemen. De kern wordt gevormd door de gebouwen Backerbosch en Doemensgraaf. Deze liggen in elkaars verlengde op een as. Vanuit hoofdgebouw Backerbosch hadden de bewoners een prachtig uitzicht op het Maasdal. Vrijwel haaks hierop is een vleugel van gebouwen aangelegd, met Pannestuk en het nieuw ontdekte gebouw. Ook deze liggen vrijwel exact in elkaars verlengde. Het erf tussen de gebouwen is nog nauwelijks onderzocht. Hier bevonden zich in ieder geval structuren als water- en leemputten. Het kan niet uitgesloten worden dat aan de zuidwestzijde nog een tweede vleugel

¹³⁹ Heimberg (2002/2003, afb. 44) rekent Pannestuk dan ook tot de 'Sonderformen'.

¹⁴⁰ Heimberg 2002/2003, afb. 45; Goossens 1916.

¹⁴¹ Zie bijvoorbeeld Hambach 132-4, Hambach 130 en Müngersdorf 3 (Heimberg 2002/2003, afb. 46).

¹⁴² Habets 1895, 277.

¹⁴³ Hierbij zijn alleen de sporen van de gebouwen meegerekend.

¹⁴⁴ Hiddink 2023, 303-305, fig. 15.11A en table *15.1.

¹⁴⁵ Hiddink 2023, 304.

van bijgebouwen heeft gelegen, waardoor het villaterrein een U-vormige opzet had. Een dergelijke vleugel zou nog grotendeels in de zone met oppervlaktevondsten vallen, zoals vastgesteld door RAAP tijdens de kartering. Maar er zijn geen duidelijke puinconcentraties aan het maaiveld waargenomen zoals aan de noordoostzijde wel het geval was.

Omdat het erf slechts gedeeltelijk is onderzocht, is het lastig om het villaterrein tot een bepaald type te rekenen.¹⁴⁶ Gezien bovengenoemde planmatige opzet, met gebouwen op twee haaks op elkaar gelegen assen, lijkt villa Backerbosch bij de groep van *Axiale Pläne* gerekend te mogen worden, samen met bijvoorbeeld Voerendaal-Ten Hove.¹⁴⁷

5.3 Datering en fasering

Het vondstmateriaal dat van het villaterrein afkomstig is, dateert grotendeels vanaf de Flavische periode en met name in de tweede en derde eeuw (subparagraaf 3.2.6). Vierde-eeuws materiaal ontbreekt. Een zeer beperkt aantal vondsten, waaronder drie fibulae, een scherf van een terra sigillata kom en een hanger heeft een iets oudere datering. En er is ook een klein aantal fragmenten vroeg-middeleeuws aardewerk verzameld.

Omdat het totale aantal vondsten niet groot is, niet aan specifieke sporen of structuren te koppelen is en de villa niet vlakdekkend is opgegraven, is het dateren van de vindplaats niet zonder risico. Met enige terughoudendheid kan verondersteld worden dat de villa een start heeft gekend rond het einde van de eerste of het begin van de tweede eeuw, net als bijvoorbeeld Kerkrade-Holzkuil.¹⁴⁸ De bewoning is waarschijnlijk in de derde eeuw geëindigd. Dezelfde beperkingen gelden ook voor uitspraken over fasering. Er is ongetwijfeld sprake geweest van verschillende bouwfasen en veranderingen in de inrichting van het villaterrein gedurende de lange bewoningsperiode.¹⁴⁹ Uit onderzoek blijkt dat villagebouwen tijdens hun gebruik tal van verbouwingen ondergingen en ook vervangen werden.¹⁵⁰ Hoofdgebouwen werden in de loop van de tijd vaak uitgebouwd en verfraaid. Zo waren badvertrekken in de meeste gevallen latere toevoegingen aan de hoofdgebouwen.¹⁵¹ Habets vermeldt dat in de fundamenten van

Pannestuk fragmenten van dakpannen, tegels en marmer waren verwerkt, afkomstig van oudere gebouwen.¹⁵² Daarnaast heeft ARON bij de begeleiding twee opeenvolgende waterputten aangetroffen. Dit zijn vooralsnog de enige concrete aanwijzingen voor fasering van dit villaterrein.

5.4 Fysieke kwaliteit en bescherming

Uit de resultaten van de verschillende onderzoeken, uitgevoerd door de jaren heen, blijkt een langzame maar zekere achteruitgang van de fysieke staat van de sporen en vindplaats. Ook is er sprake van ruimtelijke verschillen in fysieke kwaliteit binnen de vindplaats. Een belangrijke rol speelt de aanwezige terrasrand of graft. Sporen en structuren die aan het einde van de negentiende eeuw werden afgedekt door het terras, lagen ca. 2 m onder het maaiveld. Vloerniveaus, funderingen en delen van wanden van gebouw Backerbosch en het op de kelder aansluitende vertrek waren hierdoor nog bewaard gebleven. Sporen aan de voet van de terrasrand en verder hiervanaf gelegen, lagen destijds al dicht aan het maaiveld, maar lijken op basis van Habets' beschrijvingen nog in redelijke staat te zijn geweest. Desondanks heeft zijn onderzoek ook een negatieve invloed gehad op de fysieke kwaliteit, deels door het opgraven van de sporen zelf, deels door het laten blootliggen van de sporen tussen de twee opgravingsjaren. Een deel van de sporen blijkt sinds de opgraving in de negentiende eeuw geheel of gedeeltelijk verdwenen of aangetast te zijn. Redenen hiervoor zijn de afgraving van het noordelijke deel van de graft, maar ook erosie in combinatie met agrarische werkzaamheden. Tijdens het AMR-onderzoek bleken vloerniveaus en delen van opgaande wanden van gebouw Backerbosch nauwelijks meer aanwezig. Van de overige gebouwen, met uitzondering van de diepgelegen kelder, zijn veelal alleen nog de onderste delen van uitbraaksleuven aanwezig. De aanleg van het golfterrein nadien zal de fysieke kwaliteit ook niet ten goede zijn gekomen, omdat door het afgraven van de bouwvoor op veel plekken geen beschermende buffer meer aanwezig is tussen maaiveld en sporenniveau. Alleen het zuidoostelijke deel van het hoofdgebouw dat onder het terras ligt, is naar verwachting nog in goede staat. Dit deel is afgedekt door 1,5 m

¹⁴⁶ Zie voor een categorisering van villa's: Heimberg 2002/2003, 77-88; Hiddink 2023, 297-302.

¹⁴⁷ Heimberg 2002/2003, 84-88.

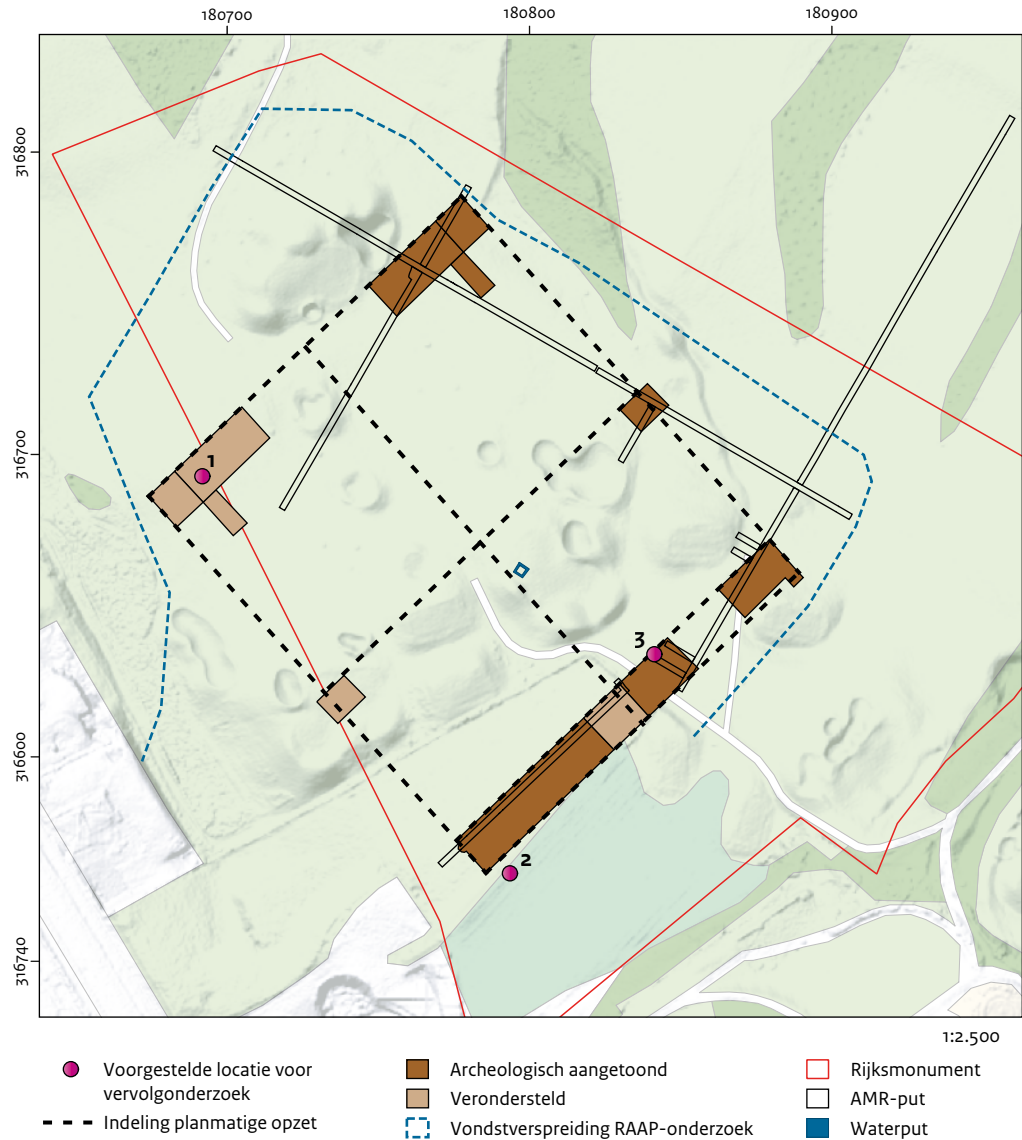
¹⁴⁸ Tichelman 2005.

¹⁴⁹ Zie Habermehl 2011b, 39-42 en fig. 3.14a voor enkele voorbeelden van ontwikkelingstrajecten van villaterreinen in het Limburgse en aangrenzende Duitse lössgebied.

¹⁵⁰ Zie Habermehl 2011b, 64-67, 77-78 en fig. 3.28a voor ontwikkelingen in gebouwen uit het Limburgse en aangrenzende Duitse lössgebied.

¹⁵¹ Habermehl 2011b, 84-87 en vooral table 3.1.

¹⁵² Habets 1895, 278.

Afb. 35 De hypothetische ligging van een tweede vleugel van bijgebouwen en een voorstel voor kleinschalig aanvullend onderzoek.

colluvium en ook nauwelijks door Habets geroerd. Het is verleidelijk om het ontstaan van de graft met de aanwezigheid van het hoofdgebouw in verband te brengen. Heeft de achtergevel van het gebouw als 'colluviembreker of -vanger' gediend en is hierdoor een trede in de helling ontstaan?

Het huidige grondgebruik (golfterrein en boomgaard) levert voornamelijk niet of nauwelijks risico's op voor de huidige fysieke staat van de vindplaats. Wel zijn recentelijk enkele aanbevelingen voor het onderhoud en beheer van de boomgaard gedaan.

Doordat er geen sporen van een fysieke begrenzing van het villaterrein zijn aangetroffen,

is de omvang onbekend. De nu bekende gebouwen liggen wel alle binnen de grenzen van het rijksmonument. Een eventuele noordwestelijke vleugel van bijgebouwen, als tegenhanger van de noordoostelijke rij, zou deels buiten de begrenzing van het beschermde areaal kunnen liggen, maar nog wel gedeeltelijk binnen de vondstverspreiding zoals deze door RAAP is opgetekend (afb. 35).¹⁵³ De totale vondstconcentratie besloeg destijds een terrein van ca. 6 ha. Het is tot slot onduidelijk tot hoever het villaerf zich in zuidoostelijke richting achter het hoofdgebouw heeft uitgestrekt, maar hier biedt de begrenzing van het rijksmonument nog enige ruimte.

¹⁵³ De Jager 1999, fig. 10.

5.5 Aanbevelingen

Omdat de villa Backerbosch een archeologisch rijksmonument is, is behoud in situ het uitgangspunt. Uit het hier besproken onderzoek komen echter enkele vragen naar voren, die van belang zijn voor een goede bescherming en goed beheer van het rijksmonument. Deze kunnen naar verwachting beantwoord worden met relatief kleinschalig en minimaal verstorend onderzoek (afb. 35).

1. De aanwezigheid van een tweede vleugel van bijgebouwen zou aangetoond kunnen worden door kleinschalig booronderzoek ter hoogte

van het meest noordwestelijke gereconstrueerde gebouw. Doel hiervan is om de bodemopbouw in kaart te brengen en eventuele afdekking door colluvium vast te stellen.

Afhankelijk van de resultaten, zou geofysisch onderzoek ingezet kunnen worden.

2. De begrenzing van het villaterrein in zuidoostelijke richting kan met kleinschalig booronderzoek bepaald worden.
3. In het uiterste westelijke deel van AMR-sleuven 6 en 7 is tot op flinke diepte colluvium aangeboord. De ongestoorde löss is hier niet aangetoond. Kleinschalig booronderzoek zou kunnen uitwijzen of zich hieronder nog intacte sporen bevinden.

- Bazelmans, J., C. Bakels & M. Kocken** 2004: De Romeinse wachtpost op de Goudsberg, Valkenburg aan de Geul (Limburg). Een verslag van de opgraving in 2002, *Jaarboek Stichting Historische en Heemkundige Studies in en rond het Geuldal*, 61-86.
- Berg, M.W. van den**, 1989: *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Maasterrassen en Hellingklassen. Genk-Sittard-Maastricht-Heerlen, 59-60-61-62, Haarlem/Wageningen*.
- Boekel, G.M.E.C. van**, 1987: *Roman Terracotta Figurines and Masks from the Netherlands*, Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- Boer, M. de & D.P. Hallewas** 2006: The AMR Project. Updating and upgrading the register of legally protected monuments, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 46, 143-158.
- Bouwmeester, J., E. Rensink, B.I. van Os, W. Derickx, D. Jansen & J.W. de Kort** 2022: De actuele staat van de archeologische rijksmonumenten, in: G. Mauro (red.), *De staat van de archeologische rijksmonumenten; Bouwstenen voor een betere instandhouding*, Amersfoort, 23-36.
- Braat, W.C.**, 1934: Nieuwe opgravingen van Romeinse villae, *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 15, 4-38.
- Braat, W.C.**, 1941: Nieuwe opgravingen van Romeinse villa's in Limburg, *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 22, 39-51.
- Daele, B. van**, 2002: Romeinse militaria in een Romeinse kelder in het Bemelerveld te Maastricht, *Archeologie in Limburg* 89, 14-20.
- Demey, D.**, 2003: *De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen. Provincie Limburg. Een archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP-rapport 924).
- Derks, T.**, 2011: Town-country dynamics in Roman Gaul. The epigraphy of the ruling elite, in: N. Roymans & T. Derks (eds.), *Villa Landscapes in the Roman North. Economy, culture and lifestyles*, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 17), 107-133.
- Dijk, X. van & M. Dolmans** 2016: Langs de Maas. De Romeinse A73 van Tongeren naar Nijmegen, in: P. van der Heijden (red.), *Romeinse wegen in Nederland*, Utrecht, 79-90.
- Dijkman, W.**, 2000: Een Romeinse kelder in het Bemelerveld te Maastricht, *Archeologie in Limburg* 84, 27-29.
- Dodt, M.**, 2003: *Die Thermen von Zülpich und die römischen Badeanlagen der Provinz Germania inferior*, Bonn (PhD-dissertation Friedrich-Wilhelms-Universität).
- Dolmans, M. & W. Luys** 2016: Al 2000 jaar in gebruik. Het traject Heerlen-Xanten, in: P. van der Heijden (red.), *Romeinse wegen in Nederland*, Utrecht, 103-112.
- Dragendorff, H.**, 1895: Terra sigillata: ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik, *Bonner Jahrbücher* 96-97, 18-155.
- Driesen, P.**, 2004: *Een archeologische begeleiding te Cadier en Keer, gemeente Margraten, Tongeren (ARON Rapport 5)*.
- Felder, W.M.**, 1977: De stratigrafische plaats van 'Kunrader Kalksteen' in het Boven-Krijt van Zuid-Limburg, *Grondboor & Hamer* 31, 163-172.
- Goossens, W.**, 1916: Die römische Villa bei Vlengendaal: Bericht über die Ausgrabungen in den Jahren 1911 und 1913, *Internationales Archiv für Ethnographie* 24, 1-22.
- Haan, M.J.A. de**, 2001: *Formulier veldwerkregistratie d.d. 19 december 2000 en 2 februari 2001*, Amersfoort (intern verslag).
- Habermehl, D.**, 2011a: Exploring villa development in the northern provinces of the Roman empire, in: N. Roymans & T. Derks (eds.), *Villa Landscapes in the Roman North. Economy, culture and lifestyles*, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 17), 61-82.

- Habermehl, D.**, 2011b: *Settling in a Changing World. Villa Development in the Northern Provinces of the Roman Empire*, Amsterdam (Academisch Proefschrift Vrije Universiteit).
- Habets, J.**, 1865: Quelques notices, *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 224.
- Habets, J.**, 1879: Opdelving van Romeinsche Oudheden te Heer bij Maastricht, *De Nederlandse Kunstbode* 1, 261-2.
- Habets, J.**, 1881: Decouvertes d'Antiquités dans le Duché de Limbourg II, *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 18, 3-300.
- Habets, J.**, 1882: Une colonie belgo-romaine au Ravensbosch près Fauquemont, *Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie* XXI, 127-150.
- Habets, J.**, 1895: Wegen en Gebouwen uit het romeinsch tijdperk, in het Hertogdom Limburg, *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 32, 257-296.
- Heimberg, U.**, 2002/2003: Römische Villen an Rhein und Maas, *Bonner Jahrbücher* 202/203, 57-148.
- Hiddink, H.A. (ed.)**, 2023: *The Roman villa at Voerendaal-Ten Hove. Excavations of a Late Iron Age enclosure, a Roman villa complex, a Late Roman-Early Medieval settlement and burials*, Amersfoort (Nederlandse Oudheden 20).
- Hontem, J.A.C. van**, 1990: Enige Romeinse vondsten ten oosten van Maastricht, *Archeologie in Limburg* 44, 300.
- Jager, D.H. de**, 1999: *Plangebied Backerbosch, gemeente Margraten; een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI)*, Amsterdam (RAAP-rapport 468).
- Janssens, M.**, 2011: *De Romeinse weg op de westoever van de Maas. Van Ittervoort tot Geysteren: een bureauonderzoek, verwachtingskaart en Plan van Aanpak*, Weesp (RAAP-rapport 2090).
- Jenerson, C.F.J.**, 2013: *Exploring the Roman villa world between Tongres and Cologne. A landscape archaeological approach*, Amsterdam (Academisch Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam).
- Jenerson, K.**, 2011: Evaluating settlement patterns and settlement densities in the villa landscapes between Tongres and Cologne, in: N. Roymans & T. Derks (eds.), *Villa Landscapes in the Roman North. Economy, culture and lifestyles*, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 17), 259-274.
- Jenerson, K.**, 2016: Oudste snelweg van Nederland. De Via Belgica in Zuid-Limburg, in: P. van der Heijden (red.), *Romeinse wegen in Nederland*, Utrecht, 91-102.
- Jenerson, K. & W.K. Vos (eds.)** 2020: *Roman bathing in Coriovallum. The thermae of Heerlen revisited*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 65).
- Kooistra, L.I.**, 1996: *Borderland farming. Possibilities and limitations of farming in the Roman Period and Early Middle Ages between Rhine and Meuse*, Amersfoort.
- Lith, S.M.E. van**, 1984: Van Backerbosch naar Maasbracht, *Westerheem* XXXIII, 263-279.
- Meeuwissen, M.**, 2010: *De dynamiek van graften in Zuid-Limburg*, Bsc Thesis Wageningen University.
- Meulen, M.J. van der, F.D. de Lang, D. Maljers, C.W. Dubelaar & W.E. Westerhoff** 2002/2003: *Grondsoorten en delfstoffen bij naam*. *Woordenboek van Nederlandse grondsoorten en gesteenten, en daarvan vervaardigde grondstoffen*, Delft.
- Moormann, E.M.**, 1982: Roman wall-painting in the Netherlands: a survey, in: J. Liversidge (ed.), *Roman Provincial Wall Painting op the Western Empire*, Oxford (BAR International Series 140), 161-182.
- Nijst, E.**, 1933: Romeinsche brandgraven, *De Maasgouw* 53, 71-72.
- Orbons, J.**, 1998: *Villaterrein Willetien, Gemeente Maastricht, Geofysisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP Briefverslag).

- Orbons, J.**, 2019: *Heerdeberg, Cadier en Keer, Gemeente Eijsden-Margraten. Inventariserend Veldonderzoek (IVO-O); Bureauonderzoek, geofysisch onderzoek en verifiërend booronderzoek*, Eijsden (ArcheoPro Archeologisch rapport nr. 18006).
- Remouchamps, A.E.**, 1925: *Opgraving van een Romeinse villa in het Ravensbosch (L), Oudheidkundige mededelingen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, Nieuwe Reeks VI*, 40-79.
- Roymans, N. & D. Habermehl** 2011: *On the origin and development of axial villas with double courtyards in the Latin West*, in: N. Roymans & T. Derks (eds.), *Villa Landscapes in the Roman North. Economy, culture and lifestyles*, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 17), 83-106.
- Roymans, N. & T. Derks** 2011: *Studying Roman villa landscapes in the 21st century. A multi-dimensional approach*, in: N. Roymans & T. Derks (eds.), *Villa Landscapes in the Roman North. Economy, culture and lifestyles*, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 17), 1-44.
- Tichelman, G.**, 2005: *Het villa-complex Kerkrade-Holzkuil*, Amersfoort (ADC-rapport 155).
- Tichelman, G.**, 2014: *Een non-villa nederzetting uit de Romeinse tijd op het lössplateau bij Heerlen – deel 1 gemeente Heerlen. Archeologisch onderzoek: opgravingen op bedrijventerrein Trilandis, Weesp (RAAP-rapport 2732)*.
- Verhart, L., in voorbereiding:** *Het Rijksmuseum van Oudheden en Romeins Limburg. De geschiedenis van een lange relatie*.
- Walschot, L.**, 2002: *Mergel gebroken. Een inventarisatie van ondergrondse kalksteengroeven in Nederland*, s.l.
- Willems, W.J.H.**, 1987: *De grote villa van Voerendaal*, in: P. Stuart & M.E.Th. de Grooth (red.), *Langs de weg. De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen, verkeersader voor industrie en handel. Villa Rustica: het Romeinse boerenbedrijf in het Rijn/Maasgebied*, 46-50.

Bijlagen

- Bijlage I** **Gebruikte kaarten, afbeeldingen en verantwoording/bronverwijzing**
- Bijlage II** **Sporenlijst Onderzoek Habets**
- Bijlage III** **Sporenlijst AMR-onderzoek**
- Bijlage IV** **Vondstenlijst AMR-onderzoek**
- Bijlage V** **Vondstenlijst depots**

Bijlage I Gebruikte kaarten, afbeeldingen en verantwoording/bronverwijzing

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN3), nauwkeurigheid Z-waarde <= 5 cm. Bron: www.ahn.nl. Geraadpleegd op 04-05-2021.

AMK-terreinen, waarnemingen en onderzoeksmeldingen. Bron: www.zoeken.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 16-04-2021.

Archief project Actualisering Monumentenregister (AMR) Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Bron: Proza. Geraadpleegd op 06-05-2021.

Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Bron: www.zoeken.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 04-05-2021.

Centraal Monumenten Archief (CMA) Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Bron: Proza. Geraadpleegd op 06-05-2021.

Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Bron: www.zoeken.cultureelerfgoed.nl. Geraadpleegd op 04-05-2021.

Portable Antiquities of the Netherlands, www.portable-antiquities.nl, geraadpleegd op 24-02-2023.

Topografische kaart, schaal 1:10.000. Bron: www.pdok.nl. Geraadpleegd op 04-05-2021.

Topographische en militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden van ca. 1850 en de Chromotopografische kaarten vanaf 1924. Bron: Topotijdreis.nl. Geraadpleegd op 04-05-2021.

Bijlage II Sporenlijst Onderzoek Habets

Gebouw	Structuur	Functie	Lengte (m)	Breedte (m)	Hoogte t.o.v. maaiveld /diepte (m)	Vloer
AA	a	kamer	4,47	4,47	-2	testa contusa
BBBB/Backerbosch		facade hoofdgebouw	87,2		pal onder maaiveld	
	a	stookplaats van P				
	C	kalkkuil	1,8	1,8	-1	
	D	slaapvertrek	3,5	2,1		
	E	slaapvertrek	3,5	3,24		tras met kiezelstenen
	F	slaapvertrek	3,5	3,24		tras met kiezelstenen
	G	tridinium?	10			tras met kiezelstenen
	H	keuken?	6,24	5,2		tras met kiezelstenen
	K	tablinium?	4,6	4,5		testa contusa over een laag keisteentjes
	L	voorportaal				testa contusa
	M	stookplaats			-1	
	N	badkamer	3,22	1,9		testa contusa
	O	?				kiezelvloer
	P	rook- en verwarmingsbuis			0,4	
	R	portierswoning?	3,8	2,8		kiezellaag, testa contusa, plavuizen
S	?					
T	zinkput (tweemaal)	6 en 8		-6		
U	kelder	12	3,45	1,79	dun laagje groengeelzand, plankenvloer?	
V	waterput	1,9	1,9	> 30 voet		
W	veldweg					
		keldergang	4,1			dun laagje groengeelzand, plankenvloer?
BB/Doemensgraaf		villahoofdgebouw	20	9	minder diep dan AA	
	b	?	5,54	5,54		testa contusa
	C	gebouwtje				
	d	kuil				
CC/Pannestuk		villicus- en slavenwoning	34	34	voet onder de grond	
	aaaa	woning villicus (vier kamers)	7	5		
	b	bakoven	2	1,5		gemetselde mergelstenen als basis van vloertegels in kalk
	c	overkapte bergplaats				
	dd	veestallen				oostelijke helft was geplaveid met zware keien, de westelijke met een laag grove kiezel
	e	mestvaalt				
	f	open plein/impluvium				
	g	graanschuur en deel	19,63	15		
	h	stal				met kiezel bevoerd

Fundering/wand	Overig
metselwerk van mergel in klein verband	
kierzellagen (0,6 m breed en 0,1-0,2 m hoog) en mergelstenen in divers verband met kalk, bepleisterd (0,52-0,6 m brede muren)	mergelstenen in klein verband 0,18 bij 0,1 m, buitenzijde gladgeschaafd
	0,64 m dikke kalklaag, kanaaltje van daktegels
rooskleurig pleisterwerk	openingen in de wand waarin waarschijnlijk verwarmingsbuizen hebben gezeten
bakstenen of tichels als metselwerk in de noordmuur	vloer meter dieper dan K en L
	op aarden wal van 0,75 m hoog
gemetseld met platte, vierkante bakstenen	wanden met roet bezet
gezaagde mergelstenen (0,41 bij 0,2 m), twee lagen baksteen	
metselwerk van gezaagde mergel (0,23 bij 0,14 m)	
buitenmuren bestonden uit een regelmatig metselwerk van driehoekige mergelsteentjes in klein verband. De binnenmuren hadden kiezel tot grondlage	
lagen van kiezel, anderhalve voet breed, een voet hoog	
gemetselde grondvesten	
mergelstenen rood geworden door vuurgloed	

Bijlage III Sporenlijst AMR- onderzoek

Gebouw	Put	Spoor	Kleur	Beschrijving	Diepte (cm)
	1	1	dgr.	baksteen, houtskool, natuursteen brokjes	-5
	1	2	dgr.	Vuursteen, kalksteen (losse stenen)	-5
	1	3	gr.	houtskool, baksteen-spijkels	-15
	1	4	gr.	houtskool, baksteen-spijkels	-1
	1	5	lgr.	kiesel, kalksteen, baksteen	-1
	1	6	dgr.	houtskool	
	1	7	dgr. Gevlekt	houtskool, baksteen-spijkels (vaag)	-15?
	1	8	gr.	houtskool, baksteen	-5
	1	9	dgr.	houtskool	
4	1	10	gr.	houtskool, baksteen, kiesel, kalksteen	-7
	1	11	lgr.	houtskool, baksteen (vaag)	
	1	12	br.	houtskool	
	1	14	gr. gevlekt	houtskool	-3
	1	15	gr.	löss plus houtskool	-8
	1	100	or.	loss, los, vuil	
	1	101	dgr.	loss, los, vuil, baksteen	
	1	102	or.	loss	
4	2	1	dgr.	kiesel, natuursteen	-20
4	2	2	gr.	kiesel, natuursteen, mergel, kalksteen	-50
4	2	3	gr.	dakpan, kiesel, natuursteen, mergel, kalksteen	-35
4	2	4	gr.	natuursteen, vuursteen, mergel, kalksteen	-10
4?	2	5	gr.	houtskool, dakpan, vuursteen, kalksteen, zichtbaar 10 cm onder oppervlak, puinbaan	-7
4?	2	6	gr.	veel mergel, kalksteen, dakpan	-50
4	2	7	gr.	natuursteen, kiesel, mergel	-55
	2	8	gr.	houtskool, baksteen	-18
	2	9	gr.	houtskool, baksteen	-20
	2	10			
	2	11			
	2	12	dgr.	houtskool	-15
	2	13	gr.	kalksteen, natuursteen, vuursteen, baksteen, dakpan	-30
	2	14	lgr.	houtskool	
	2	15	gr.	houtskool, baksteen	-7
	2	16	lgr. gevlekt	houtskool, natuursteen	
	2	17	dgr.	houtskool, baksteen	-12
	2	18	gr.	houtskool, baksteen	-13
	2	100	or.	loss, vast	
	2	101	or.	loss, vuil	
	2	102	or.	loss, vast	
	2	103	or.	loss, vuil	

Interpretatie	Vloer	Fundering/wand	Datering	Hoogte min. (NAP)	Hoogte max. (NAP)	Vondstnr	Fotonr
muur/fundament			Romeins				
muur/fundament			Romeins				
?						1	1?
?							
muur/fundament?			Romeins?				
kuil/greppel			recent				
kuil/greppel?							
kuil/greppel							
kuil/greppel			recent				
muur/fundament		vuursteenknollen	Romeins				6
?			vervalt			2	
kuil/greppel							
kuil/greppel							
kuil/greppel							
natuurlijk?							
Romeins oppervlak?							
natuurlijk							
stiep		keien, vuursteenknollen, grind	Romeins				
stiep		keien, vuursteenknollen, grind	Romeins				2
stiep		keien, vuursteenknollen, grind	Romeins				
muur/fundament		vuursteenknollen	Romeins	85,39			
muur/fundament?		mergelbrokjes	Romeins?			4	3
muur/fundament		mergelbrokjes	Romeins	84,67			4
stiep		keien, vuursteenknollen, grind	Romeins				
kuil/greppel			recent?				
kuil/greppel			recent?				
kuil/greppel			recent				
kuil/greppel			recent				
kuil/greppel			recent?				
kuil/greppel							
kuil/greppel							
kuil/greppel							
kuil/greppel							
kuil/greppel							
kuil/greppel							
kuil/greppel							
kuil/greppel							
natuurlijk				85,62	85,71		
vuile laag met Romeins materiaal				85,74	86,74		
natuurlijk				86,89	87,14		
vuile laag met Romeins materiaal				84,52	85,53		

Bijlage III Sporenlijst AMR-onderzoek

Gebouw	Put	Spoor	Kleur	Beschrijving	Diepte (cm)	
		2	104	lgr	losse mergelblokken	
		2	105	lgr	uitgeloogde loss	
		3	1	gr. gevlekt	natuursteen; dakpan; mergel; houtskool	-28
		3	2	gr. gevlekt	VI; houtskool; dakpan; kalksteen; dakpanconcentratie; dakpanconcentratie, aan (weers)zijden brandsporen	-5 tot -12
3?		3	3		losse kalkstenen (1 laag); -45 (colluvium)	-45
		3	4		losse kalkstenen (1 laag); -35 (colluvium)	-35
		3	5		dakpanconcentratie	-7
		3	6		recent	
		3	7		recent	
		3	8		recent	
		3	9	gr.	vuil (houtskool, baksteen, mergel, recent glas); recent glas	-5
		3	10	lgr.	houtskool, baksteen; colluvium?	-65
		3	100	gr.	loss	-35
		3	101	or.	loss, schoon (vast)	
		3	102		natuursteen	
3		4	1		houtskool, dakpan (verbrande löss); incomplete rij rechtopstaande dakpannen.	-40
3		4	2	gr.	mergel, kalksteen, kiezel, natuursteen, dakpan	-25
3		4	3		kiezelbaan	-5
		4	4	gr.	houtskool, baksteen	-20
		4	100	or.	loss, vuil	
		5	1		recent	
		5	2		recent	
		5	3		recent	
		5	4		recent	
		5	5		recent	
		5	6		recent	
		5	7	lgr.	houtskool, basalt/kalksteen	-10
2		5	8	lgr.	houtskool/baksteen/kalksteen	-25
2		5	9	lgr.	houtskool/dakpan/kalksteen/mergel	-12
		5	10	lgr.	baksteen en kalkgruis (veel)	-2
		5	11	lgr.	veel baksteen-gruis	
		5	12	lgr.	houtskool	-8
		5	13	lgr.		
		5	14	gr.	houtskool/baksteen/kalksteen/mergel/slakken	-5
		5	15	gr.	houtskool/baksteen/testa contusa/mergel/kalksteen plus ijzerslakken	-40
1		5	16		testa contusa, dakpannen. Muurfundering opbouw: onderin keien en afgedekt met verschillende lagen testa contusa en dakpannen (voor vlak-opbouw)	
		5	17	br.	houtskool	-16

Interpretatie	Vloer	Fundering/wand	Datering	Hoogte min. (NAP)	Hoogte max. (NAP)	Vondstnr	Fotonr
losse mergelblokken							
natuurlijk							
kuil/greppel				89,94			
kuil/greppel				90,39			
muur/fundament			Romeins				
muur/fundament			Romeins				
kuil/greppel							
kuil/greppel			recent				
kuil/greppel			recent				
kuil/greppel			recent				
opgravingsput Habets?			recent	93,43			
kuil/greppel?				94,41			
colluvium				89,16	96,13		
natuurlijk							
brok natuursteen							
goot		rechtopstaande dakpannen	Romeins				
greppel/uitbraaksleuf			Romeins	90,52			
muur/fundament		grindpakking	Romeins	90,73			
kuil/greppel				90,91			
colluvium							
?			recent	94,17			
kuil/greppel			recent				
kuil/greppel			recent				
kuil/greppel			recent				
kuil/greppel			recent				
kuil/greppel			recent				
kuil/greppel			recent				
uitbraaksleuf			Romeins?				
uitbraaksleuf			Romeins?	96,02			
kuil/greppel							
kuil/greppel							
kuil/greppel							9
vuile laag met Romeins materiaal				98,23			
muur/fundament ; vloer		keien en testa contusa	Romeins	98,12			
kuil/greppel							

Bijlage III Sporenlijst AMR-onderzoek

Gebouw	Put	Spoor	Kleur	Beschrijving	Diepte (cm)
	5	104	lgr.	houtskool	-15
	5	18	Lgr	houtskool	-11
	5	100	or.	loss, vuil	
	5	101	or.	loss, vast	
	5	102	or.	loss, vuil	
1	6	1	lgr.	puin met hieronder vloerresten	-5
	6	2	gr.	löss; extra vuil (vegetatiehorizont); helling; houtskool; kalksteen; mergel; baksteen; testa contusa; recent	-100
	6	100	or.	löss, vuil (colluvium); recent	
1	7	1	lgr.	puin(kalksteen/mergel/testa contusa)	-20
	7	2	gr.	löss, extra vuil (recent); vegetatiehorizont van helling	-100
	7	3		löss, vuil (colluvium); recent	-100
	8	1	gr.	vuil (vegetatiehorizont van helling); recent	-100
	8	2	gr.	vuil (vegetatiehorizont van helling); recent	-100
	8	100	or.	loss, vuil	
	9	1		recent (vegetatiehorizont van helling)	-90
	9	2		recent (vegetatiehorizont van helling)	
	9	100	or.	loss, vuil	
	10	1	br.gr.	puin, vuil	
H	10	2		Kunrader kalksteenblokken + wat mergelbrokken. Vanaf hier ook keien	
H	10	3		vanaf hier kiezel	
H	10	4		kiezel plus kalksteen plus mergel; mergelpartikel; vuil. Vanaf overgang spoor 3 puinspoor	
H	10	5		horizontale stapel dakpannen opgevuld met brokken dakpan	
H	10	6		mergelpartikels; vuil; puinspoor;kiezel	
H	10	7		rood puinspoor; dakpan; kiezel	
H	10	8		mergel plus kunrader kalksteen	
H	10	9		kiezel	-15
H	10	10	gr.	puinbrokken (mergel, mortel, rood puin)	
H	10	11		afwisselend rood puin plus lgr mortel; rood puin vermoedelijk verpulverde (vergane) tegel	
H	10	12		afwisselend rood puin plus lgr mortel; rood puin vermoedelijk verpulverde (vergane) tegel	
H	10	13		mergel plus kunrader kalksteen; mortel; blok mergel cq mortel	

Interpretatie	Vloer	Fundering/wand	Datering	Hoogte min. (NAP)	Hoogte max. (NAP)	Vondstnr	Fotonr
greppel?							
kuil/greppel							
colluvium				94,21			
natuurlijk				92,41	94,18		
colluvium							
vloer			Romeins	97,7	97,71		
colluvium/graft			recent	97,76			
colluvium			recent	97,06			
vloer			Romeins?	97,56			
colluvium/graft			recent	97,56			
colluvium			recent	96,94			
graft			recent	95,48			
graft			recent				
colluvium/graft				95,15			
graft			recent	95,27			
graft			recent				
colluvium/graft				94,73			
vuile laag met Romeins materiaal				96,01	96,29		20
muur/fundament		grind en kalksteenblokken	Romeins	96,4	96,47		15
muur/fundament		grind en kalksteenblokken	Romeins	96,4			
muur/fundament			Romeins	96,54			
goot			Romeins	96,26	96,53		14
muur/fundament		grind en kalksteenblokken	Romeins	96,51	96,54		
goot			Romeins	96,37	96,42		
muur/fundament			Romeins	96,18	96,26		
muur/fundament			Romeins	96,35	96,46		
uitbraaksleuf			Romeins	96,12	96,18		16
vloer	kalk en testa contusa, ondervloer van fijngeklopte kalk en daarop laagje grind		Romeins	96,19	96,21		
vloerfragment	kalk en testa contusa, ondervloer van fijngeklopte kalk en daarop laagje grind		Romeins	96,19	96,21		
muur/fundament			Romeins	96,02	96,14		17

Bijlage III Sporenlijst AMR-onderzoek

Gebouw	Put	Spoor	Kleur	Beschrijving	Diepte (cm)
H	10	14		fijngemalen mergel daarop kiezel	-10
	10	15	gr.br.	löss plus puinpartikels	-10 tot -20
H	10	16		gemalen mergel, daarop kiezel	-6
H	10	17		brokken mortel; puinblokken; kunrader kalksteen plus mergel	
H	10	18		rood puin; kiezel	
H	10	104		kunrader kalksteen; deels uitgebroken	
H	10	19		mergelpartikels; vuil; puinspoor;kiezel	
H	10	20		kunrader kalksteen	
	10	100	br	loss	
	10	101	grbr	löss plus puinpartikels	
	10	102	grbr	löss plus puinpartikels	
	10	103	grbr	löss plus puinpartikels	

Interpretatie	Vloer	Fundering/wand	Datering	Hoogte min. (NAP)	Hoogte max. (NAP)	Vondstnr	Fotonr
vleilaag vloer	kalk en testa contusa, ondervloer van fijngeklopte kalk en daarop laagje grind		Romeins				
vuile laag met Romeins materiaal			Romeins	96,38		11	16
vloer	kalk en testa contusa, ondervloer van fijngeklopte kalk en daarop laagje grind		Romeins	95,88	95,99		18
muur/fundament	rechthoekig bekapte kalkstenen. Aan de buitenzijde ruw afgewerkt		Romeins	95,95	96,06		18
goot			Romeins	96,37	96,38		
muur/fundament			Romeins	95,34	95,98		
muur/fundament		grind en kalksteenblokken	Romeins	96,37			16
muur/fundament			Romeins	96,3			20
natuurlijk				95,74			
vuile laag met Romeins materiaal			Romeins	95,93			
vuile laag met Romeins materiaal			Romeins	96,38			
vuile laag met Romeins materiaal			Romeins	96,38			

Bijlage IV Vondstenlijst AMR- onderzoek

Put	Vlak	Spoor	Vnr	Aantal	Periode
1	1	3	1	1	Romeins
1	1	0	2	4	Romeins
1	1	0	2	7	Romeins
2	1	0	3	1	Romeins
2	1	0	3	1	Romeins
2	1	0	5	1	onbekend
2	1	5	4	1	onbekend
2	1	5	4	1	Romeins?
3	0	0	8	1	onbekend
3	1	0	6	1	Romeins
3	1	0	7	1	onbekend
4	1	0	10	1	Romeins
4	1	0	10	6	Romeins
5	1	14	9	1	Romeins
10	1	15	11	1	Romeins
10	1	15	11	1	Romeins
10	1	15	11	1	Romeins
10	1	15	11	1	Romeins
10	1	15	11	2	Romeins

Materiaal	Type	Datering (n.Chr.)	Opmerking
aardewerk		0-270	ruwwandig, beige
aardewerk	Stuart 129	0-270	kruik/amfoor; vondst komt uit vervallen spoor 11
aardewerk	Dressel 20	Augusteisch-vierde eeuw	grote kruik/amfoor; vondst komt uit vervallen spoor 11
aardewerk	Stuart 147	40-350	dikwandig, dolium
aardewerk	wrijfschaal	>160	terra sigillata/oostgallisch
lood	prop		
natuursteen			
aardewerk			rare versiering
vuursteen	afslag		
koper	munt	tweede eeuw	as, geslagen in Rome, achterzijde: staand figuur
lood	prop		gietafval?
natuursteen			
aardewerk		inheems Romeins	potgruismagering
aardewerk	Stuart 201a	0-120	ruwwandig
mortel			
ijzer			
aardewerk	kruik/amfoor		
aardewerk			ruwwandig
ijzer	spijker		

Bijlage V Vondstenlijst depots

Id	Code	INV_NR	DOOS	SUB	Inv_CC	INV_LIT	Materiaal	type
530	LVP-16			1	BC0551		MXX	DRIEPOOT KLEIN
532	LVP-16			1	BC2378-1		MXX	
535	LVP-16			1	BC2378-3		MXX	
536	LVP-16			1	BC2301-22.000		MXX	QUADRANS
537	LVP-16			1	BC2301-22.001		MXX	As
533	LVP-16			2	BC2378-1		MXX	
534	LVP-16			3	BC2378-1	PAN PT GROEP A1	MXX	Driebladig
425	LVP-16	Hh ?_1	786,IV-B-3	1			AWG	
588	LVP-16	Hh ?_1	786,IV-B-3	2			AWG	
589	LVP-16	Hh ?_1	786,IV-B-3	3			AWG	
590	LVP-16	Hh ?_1	786,IV-B-3	4			AWG	
591	LVP-16	Hh ?_1	786,IV-B-3	5			AWG	BR 36
592	LVP-16	Hh ?_1	786,IV-B-3	6			HAND	
593	LVP-16	Hh ?_1	786,IV-B-3	7			AWG	GAULOISE
279	LVP-16	Hh ?_2	10,IV-A-1	1			BOUWKER	
477	LVP-16	Hh ?_4	925,IV-B-8	1			MIX	FRESCO
206	LVP-16	Hh 000a	depot metaal,B-03	1			MXX	Hef-Schuif C
207	LVP-16	Hh 000b	depot metaal,B-03	1			MXX	
706	LVP-16	Hh 011	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	DEVOONKALKSTEEN
426	LVP-16	Hh 040	786,IV-B-3	1			BOUWKER	
369	LVP-16	Hh 041-042	2681,IV-C-16	1			BOUWKER	@
427	LVP-16	Hh 043-044	786,IV-B-3	1			BOUWKER	
609	LVP-16	Hh 045	786,IV-B-3	1			BOUWKER	MAMMATA
608	LVP-16	Hh 047-Hh 50	787,IV-B-3	1			BOUWKER	
105	LVP-16	HH 101	depot metaal,8 la 01	1			MXX	H/VDF 46
106	LVP-16	HH 102	depot metaal,8 la 01	1			MXX	H/VDF 46
107	LVP-16	HH 103	restauratie atel.	1			MXX	H/VDF 10c
108	LVP-16	HH 104	depot metaal,8 la 01	1			MXX	H/VDF 8a
221	LVP-16	Hh 107	depot metaal,B-07	1		PAN PT groep B1	MXX	rond, een niet
222	LVP-16	Hh 108	depot metaal,B-07	1		PAN PT groep B1	MXX	rond, een niet
223	LVP-16	Hh 109	depot metaal,B-07	1		PAN PT groep B1	MXX	rond, twee nieten
111	LVP-16	Hh 110	depot metaal,8 la 19	1		Giraud type 5	MXX	SLEUTEL
224	LVP-16	Hh 112	depot metaal,B-07	1		Riha 1990, type 12.10	MXX	Dennenappelvormig
225	LVP-16	Hh 113	depot metaal,B-07	1		Riha 1990, type 12.16	MXX	Ronde knop
113	LVP-16	Hh 114	depot metaal,9 la 08	1			MXX	DUPONDIUS
114	LVP-16	Hh 115	depot metaal,9 la 08	1			MXX	AS
115	LVP-16	Hh 116	depot metaal,9 la 08	1			MXX	AS
116	LVP-16	Hh 117	depot metaal,9 la 08	1			MXX	SESTERTIUS
117	LVP-16	Hh 118	depot metaal,9 la 08	1			MXX	SESTERTIUS

aantal	soort	vorm	datering	opmerking
1	MCU	KANDELAAR		kleine kandelaar, driepoot, voeten leeuwenkopjes
1	MCU	MUNT		niet gedetermineerd
50	MFE	DIVERS		ijzeren voorwerpen waaronder: 3 scharnieren, deurgeheng, 6 priemen, pincet, trens, bout, ring, 2 deurklemmen, spijkers, pinnen
1	MCU	MUNT	211-212	Geta, Cohen 1-311
1	MCU	MUNT	211-212	Geta, Cohen 67
1	MCU	HAAK		massief bronzen haakje met ijzeren klinknagels
1	MCU	HANGER	1-90	
1	VERF B	BEKER JACHT	150>	
1	VERF B	Indet	150>	
1	RUWW	BEKER		radstempel
1	VERF	OLIELAMP		scherfje
1	WRIJF	WRIJF		RAND
1	POT	-		IJZERTIJD LAAT/VROEG ROM
1	DIKW	AMF		
1	DAK	TEGULA		OBV INSN. 2E-3E EEUW
0	WAND	FRESCO		
1	MFE	SLEUTEL		
1	MFE	BEITEL		
1	KALKSTN	PLAAT		(AVESNOIS?)
0	VLOER	TEGEL		7/8 CM DIK
0	BAKSTN			NOG PAKKEN
0	BAKSTN	BESSALIS		VAN HYPOCAUSTPIJLER
1	WAND	TEGULA		KLEIPROPJE
6	VERW	TUB		DIVERSE MET ROND GAT
1	MCU	FIBULA	90-180	
1	MCU	FIBULA	90-180	
1	MCU	FIBULA	-30-50 nc	
1	MCU	FIBULA	-150-70 vc	
1	MCU	Siernagel PT	175-270	
1	MCU	Siernagel PT	175-270	
1	MCU	Siernagel PT	175-270	
1	MCU	VINGERRING		
1	MCU	Haarnaald	200>	
1	MCU	Haarnaald	150-250	
1	MCU	MUNT	73-78	
1	MCU	MUNT	69-79	
1	MCU	MUNT	90-91	
1	MCU	MUNT	98-117	
1	MCU	MUNT	141-145	

Bijlage V Vondstenlijst depots

Id	Code	INV_NR	DOOS	SUB	Inv_CC	INV_LIT	Materiaal	type
118	LVP-16	Hh 119	depot metaal,9 la o8	1			MXX	DUPONDIUS
330	LVP-16	Hh 1-2	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	
702	LVP-16	Hh 12,14,15	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	PIERRE DE MEUSE
119	LVP-16	Hh 120A	depot metaal,9 la o8	1			MXX	DUPONDIUS
120	LVP-16	Hh 120B	depot metaal,9 la o8	1			MXX	AS
322	LVP-16	Hh 122	2281,IV-C-7	1			MXX	
122	LVP-16	Hh 123	depot metaal,B-03	1		Hanemann zA	MXX	HAMERBIJL
123	LVP-16	Hh 124	depot metaal,B-03	1			MXX	
124	LVP-16	Hh 127	depot metaal,B-03	1			MXX	VLAKBEITEL
125	LVP-16	Hh 128	depot metaal,B-03	1			MXX	
126	LVP-16	Hh 129	depot metaal,B-03	1			MXX	
334	LVP-16	Hh 13	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	ROUGE ROYAL
127	LVP-16	Hh 130	depot metaal,B-03	1			MXX	
128	LVP-16	Hh 131	depot metaal,B-03	1			MXX	
129	LVP-16	Hh 132	depot metaal,B-03	1			MXX	
130	LVP-16	Hh 132	depot metaal,B-03	1			MXX	
131	LVP-16	Hh 135	depot metaal,B-03	1			MXX	L-VORMIG SCHUIF
132	LVP-16	Hh 136	depot metaal,B-03	1			MXX	L-VORMIG SCHUIF
133	LVP-16	Hh 138_1	depot metaal,B-03	1			MXX	STEEL
363	LVP-16	Hh 138_2	2413,IV-C-12	1			MXX	FRAGM@
134	LVP-16	Hh 139	depot metaal,B-03	1		Riha 2001 taf. 17	MXX	driedelig gewricht
135	LVP-16	Hh 139 a	depot metaal,B-03	1		Riha 2001 taf. 17	MXX	driedelig gewricht
136	LVP-16	Hh 139 B	depot metaal,B-03	1		Riha 2001 taf. 17	MXX	driedelig gewricht
137	LVP-16	Hh 140 a	depot metaal,B-03	1		Riha 2001 taf. 17	MXX	driedelig gewricht
138	LVP-16	Hh 141	depot metaal,B-03	1		Riha 2001 taf. 17	MXX	driedelig gewricht
139	LVP-16	Hh 142	depot metaal,B-03	1			MXX	
140	LVP-16	Hh 143	depot metaal,B-03	1			MXX	
141	LVP-16	Hh 144 a	depot metaal,B-03	1			MXX	
142	LVP-16	Hh 144 b	depot metaal,B-03	1			MXX	
143	LVP-16	Hh 145	depot metaal,B-03	1			MXX	
144	LVP-16	Hh 146	depot metaal,B-03	1			MXX	ketting ovaal
145	LVP-16	Hh 147	depot metaal,B-03	1			MXX	
146	LVP-16	Hh 148	depot metaal,B-03	1			MXX	
147	LVP-16	Hh 149	depot metaal,B-03	1			MXX	koppelstuk
148	LVP-16	Hh 150	depot metaal,B-03	1			MXX	PLANKHAAK
708	LVP-16	Hh 15000/GL 398	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	WIT KRIJT
709	LVP-16	Hh 15001	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	KUNRADER?
149	LVP-16	Hh 151	depot metaal,B-03	1			MXX	PLANKHAAK

aantal	soort	vorm	datering	opmerking
1	MCU	MUNT	164-167	
3	MERGEL	BOOG		BOOGSTUKKEN
3	KALKSTN	PLAAT		
1	MCU	MUNT	0-200	
1	MCU	MUNT	69-79	
1	LOOD			
1	MFE	BIJL		
1	MFE	PRIEM(?)		
1	MFE	BEITEL		
1	MFE	SPATEL?		
1	MFE	MES		
1	MARMER	PLAAT	BELGIE	Belgisch rood, Rouge Royal
1	MFE	SIKKEL		
1	MFE	MUURIJZER(?)		
1	MFE	MUURIJZER(?)		
1	MFE	MUURIJZER(?)		
1	MFE	SLEUTEL		
1	MFE	SLEUTEL		
1	MFE	STEELPAN		
0	MFE			nog
1	MFE	SCHARNIER	150>	
1	MFE	SCHARNIER	150>	
1	MFE	SCHARNIER	150>	
1	MFE	SCHARNIER	150>	
1	MFE	SCHARNIER	150>	
1	MFE	RING		
1	MFE	RING		
1	MFE	RING		
1	MFE	RING		
1	MFE	RING		
1	MFE	schalm		
1	MFE	HAAK		
1	MFE	HAAK		
1	MFE	schuif		
1	MFE	HAAK		
4	STN			POREUS, KRIJTACHTIG, SLIJPLAATJE
1	KALKSTN	BEELD		BEWERKT, FOSSIELRIJKE KALKSTEEN, KUNRADER? SLIJPLAATJE
1	MFE	HAAK		

Bijlage V Vondstenlijst depots

Id	Code	INV_NR	DOOS	SUB	Inv_CC	INV_LIT	Materiaal	type
151	LVP-16	Hh 152	depot metaal,B-03	1			MXX	PLANKHAAK
150	LVP-16	Hh 153	depot metaal,B-03	1			MXX	DRIJF PUNT?
152	LVP-16	Hh 154	depot metaal,B-03	1			MXX	WERKTUIG INDET
153	LVP-16	Hh 155	depot metaal,B-03	1			MXX	BALKBESLAG
154	LVP-16	Hh 156	depot metaal,B-03	1			MXX	PLANKHAAK
155	LVP-16	Hh 157	depot metaal,B-03	1			MXX	BALK KRAM
156	LVP-16	Hh 158_1	depot metaal,B-03	1			MXX	WYBERVORMIG
364	LVP-16	Hh 158_2	2413,IV-C-12	2			MXX	FRAGM@
157	LVP-16	Hh 159	depot metaal,B-03	1			MXX	
158	LVP-16	Hh 160	depot metaal,B-03	1			MXX	U
159	LVP-16	Hh 161	depot metaal,B-03	1			MXX	U
336	LVP-16	Hh 16-19	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	GRIS DES ARDENNES
160	LVP-16	Hh 162	depot metaal,B-03	1			MXX	SCHARNIERPEN DEUR
161	LVP-16	Hh 163	depot metaal,B-03				MXX	
162	LVP-16	Hh 164	depot metaal,B-03	1			MXX	L
163	LVP-16	Hh 166	depot metaal,B-03	1			MXX	NAGEL MET OOG
164	LVP-16	Hh 167	depot metaal,B-03	1			MXX	NAGEL MET OOG
165	LVP-16	Hh 168_1	depot metaal,B-03	1			MXX	NAGEL MET OOG
166	LVP-16	Hh 169	depot metaal,B-03	1			MXX	NAGEL MET OOG
704	LVP-16	Hh 17	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	LUTETIAAN
337	LVP-16	Hh 17	2324,IV-C-9	2			BOUWSTN	BETON
167	LVP-16	Hh 170	depot metaal,B-03	1			MXX	NAGEL MET OOG
168	LVP-16	Hh 171	depot metaal,B-03	1			MXX	NAGEL MET OOG
169	LVP-16	Hh 173_1	depot metaal,B-03	1			MXX	OMEGA
170	LVP-16	Hh 174	depot metaal,B-03				MXX	
171	LVP-16	Hh 175	depot metaal,B-03	1			MXX	GROTE FLENS
700	LVP-16	Hh 175A		1			AWG	ST 111
172	LVP-16	Hh 176	depot metaal,B-03	1			MXX	
173	LVP-16	Hh 178	depot metaal,B-03	1			MXX	RONDE KOP
174	LVP-16	Hh 179	depot metaal,B-03	1			MXX	PADDENSTOELKOP
703	LVP-16	Hh 18	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	LUTETIAAN
347	LVP-16	Hh 180	2394,IV-C-11	1			MXX	SPIJKER
175	LVP-16	Hh 181	depot metaal,B-03	1			MXX	MUUR
176	LVP-16	Hh 182	depot metaal,B-03	1			MXX	MUUR
177	LVP-16	Hh 183	depot metaal,B-03	1			MXX	MUUR
178	LVP-16	Hh 184	depot metaal,B-03	1			MXX	
365	LVP-16	Hh 185	2413,IV-C-12	1			MXX	FRAGM@
348	LVP-16	Hh 187	2394,IV-C-11	1			MXX	
366	LVP-16	Hh 189	2413,IV-C-12	1			MXX	FRAGM@
550	LVP-16	HH 19	1101,IV-B-14	1			AWH	
349	LVP-16	Hh 190	2394,IV-C-11	1			MXX	

aantal	soort	vorm	datering	opmerking
1	MFE	HAAK		
0	MFE	spiraal		
1	MFE	WERKTG		
1	MFE	BESLAG		
1	MFE	HAAK		
1	MFE	KRAM		
1	MFE	KRAM		
0	MFE			nog
1	MFE	KRAM		
1	MFE	KRAM		
1	MFE	KRAM		
2	MARMER	PLAAT	BELGIE	Belgisch grijs, Gris Des Ardennes
1	MFE	GEHENG DUIM		
0	MFE	BOOR ?		
1	MFE	KRAM		
1	MFE	GEHENG		
1	MFE	GEHENG		
1	MFE	GEHENG		
1	MFE	GEHENG		
1	KALKSTN			SLIJPPLAATJE
1	STN			
1	MFE	GEHENG		
1	MFE	GEHENG		
1	MFE	KRAM		
1	MFE	BORGPEN		
1	MFE	SPIJKER		
1	GLDW	KRUIK	175>	
1	MFE	PRIEM		
1	MFE	BEITEL		
1	MFE	SIERNAGEL/AS		
1	KALKSTN			
1	MFE			
1	MFE	T-KLAMP		
1	MFE	T-KLAMP		
1	MFE	T-KLAMP		
1	MFE	KRAM		
0	MFE			nog
1	MFE	SPIJKER		
0	MFE			nog
1	TS	NTB		STEMPEL
1	MFE	SPIJKER		

Bijlage V Vondstenlijst depots

Id	Code	INV_NR	DOOS	SUB	Inv_CC	INV_LIT	Materiaal	type
179	LVP-16	Hh 193	depot metaal,B-03	1			MXX	
180	LVP-16	Hh 194a	depot metaal,B-03	1			MXX	
181	LVP-16	Hh 194b	depot metaal,B-03	1			MXX	
182	LVP-16	Hh 194c	depot metaal,B-03	1			MXX	
183	LVP-16	Hh 194d	depot metaal,B-03	1			MXX	
184	LVP-16	Hh 194e	depot metaal,B-03	1			MXX	
185	LVP-16	Hh 196	depot metaal,B-03	1			MXX	
186	LVP-16	Hh 197	depot metaal,B-03	1			MXX	BEITEL BLOKSCHAAF?
187	LVP-16	Hh 198	depot metaal,B-03	1			MXX	LIP
188	LVP-16	Hh 199	depot metaal,B-03	1			MXX	
338	LVP-16	Hh 20	2325,IV-C-9	1			BOUWSTN	BASALTLAVA
189	LVP-16	Hh 202	depot metaal,B-03	1		Hanemann g?	MXX	HAMERBIJL
190	LVP-16	Hh 204	depot metaal,B-03	1			MXX	
98	LVP-16	HH 206	depot geklimatiseerd,K 21 k				OXB	
99	LVP-16	HH 207	depot geklimatiseerd,K 21 k				OXB	
474	LVP-16	Hh 208-213	840,IV-B-5				OXB	
476	LVP-16	Hh 212	850,IV-B-6				OXB	
339	LVP-16	Hh 21-22	2325,IV-C-9	1			BOUWSTN	BETON
475	LVP-16	Hh 214-216	840,IV-B-5				BEEN	BEW
239	LVP-16	Hh 218	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
240	LVP-16	Hh 219	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
241	LVP-16	Hh 220	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
242	LVP-16	Hh 221	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
243	LVP-16	Hh 222	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
244	LVP-16	Hh 223	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
238	LVP-16	Hh 224	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
245	LVP-16	Hh 225	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
246	LVP-16	Hh 226	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
247	LVP-16	Hh 227	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
248	LVP-16	Hh 228A	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
249	LVP-16	Hh 228B	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
250	LVP-16	Hh 229	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
258	LVP-16	Hh 23?	open depot,II-E-100a	1			MIX	@

aantal	soort	vorm	datering	opmerking
1	MFE	RING		
0	MFE	BOOR		
0	MFE	BOOR		
0	MFE	BOOR		
0	MFE	BOOR		
0	MFE	BOOR		
0	MFE	STAAF		
1	MFE	BEITEL		
1	MFE	sluiting		
1	MFE	BESLAG		
1	STN			
1	MFE	bijl		
1	MFE	NAALD		
1	BEEN	SCHARNIER		
1	BEEN	SCHARNIER		
0	BEEN	SPELD		
0	HOORN			
1	STN			
0				
0	WIT	SCHOTEL		
0	GRN	BODEM		
0		FLES		
0	BLW GRN	RIBKOM		
0		PRISM FLES		
0		CIL. FLES		
0	WIT	FLES		Hals en mond van een wit glazen fles
0		FLES, OOR		
0	GRN	FLES, OOR		
0	WIT	FLES, OOR		
0	WIT	-		
0	WIT	-		
0	WIT	-		
0	WAND	FRESCO		mortel

Bijlage V Vondstenlijst depots

Id	Code	INV_NR	DOOS	SUB	Inv_CC	INV_LIT	Materiaal	type
251	LVP-16	Hh 230	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
252	LVP-16	Hh 231	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
253	LVP-16	Hh 232	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
254	LVP-16	Hh 233	depot metaal,Glas E-16				GLS	@
255	LVP-16	Hh 234	depot metaal,Glas E-16				FAI	MELOEN
324	LVP-16	Hh 235	2317,IV-C-9	1			BOUWSTN	
101	LVP-16	Hh 236	Limburgs Museum,2014/02	1			MIX	FRESCO
480	LVP-16	Hh 237-245	925,IV-B-8	1			MIX	FRESCO
481	LVP-16	Hh 243	925,IV-B-8	1			MIX	FRESCO
482	LVP-16	Hh 244	925,IV-B-8	1			MIX	FRESCO
270	LVP-16	Hh 246	open depot,III-D-10a				BOUWKER	
429	LVP-16	Hh 247-248	787,IV-B-3	1			AW	
285	LVP-16	Hh 249	10,IV-A-1	1			AWG	
286	LVP-16	Hh 251	10,IV-A-1	1			AWG	NB 97
604	LVP-16	Hh 252	10,IV-A-1	1			AWG	-
603	LVP-16	Hh 253	10,IV-A-1	1			Awg	
602	LVP-16	Hh 254-255	10,IV-A-1	1			AWG	BR 36
381	LVP-16	Hh 256	3403,IV-C-21	1			BOUWKER	@
267	LVP-16	Hh 257	open depot,III-D-08d	1			AWG	NB 120A
287	LVP-16	Hh 258	10,IV-A-1	1			AWH	
587	LVP-16	Hh 258	10,IV-A-1	2			AWH	
598	LVP-16	Hh 258	10,IV-A-1	3			AWG	
289	LVP-16	Hh 259	10,IV-A-1	1			AWG	
288	LVP-16	Hh 260	10,IV-A-1	1			AWG	
292	LVP-16	Hh 261	1101,IV-B-14	1			AWG	DRAG 45
611	LVP-16	Hh 262	1101,IV-B-14	1			AWG	CURLE 11
1391	LVP-16	Hh 263	depot metaal,D-15	0			MXX	DRIEVOET
229	LVP-16	Hh 264	depot metaal,D-15	1		Bronze vessels, no. 153 blz 47, pl. VI	MXX	DRIEVOET
191	LVP-16	Hh 265	depot metaal,B-03	1			MXX	L-VORMIG SCHUIF
192	LVP-16	Hh 267	depot metaal,B-03	1			MXX	
193	LVP-16	Hh 268	depot metaal,B-03	1			MXX	
194	LVP-16	Hh 269	depot metaal,B-03	1			MXX	weegschaal
478	LVP-16	Hh 27-038	925,IV-B-8	1			MIX	FRESCO
195	LVP-16	Hh 271_1	depot metaal,B-03	1			MXX	LIP MET RING
343	LVP-16	Hh 271_2	2389,IV-C-11				BEEN	
196	LVP-16	Hh 272	depot metaal,B-03	1			MXX	spijkerhaak

aantal	soort	vorm	datering	opmerking
0	GRN	VENSTER		
0	GRN	VAAT		
0		SPEELSTN		
0		SPEELSTN		
0		KRAAL		
0	STN			check
1	CEMENT	kalkmortel		
0	WAND	FRESCO		
0	WAND	FRESCO		
0	WAND	FRESCO		
1	DAK	TEGULA		nog
3				NOG PAKKEN 3x hals amf
1				niet gevonden
1	RUWW	KAN	150>	
0	GLDW	AMF	150>	MAASLANDS
0	RUWW	dolium		
2	RUWW	WRIJF		
0	BAKSTN			NOG PAKKEN
1	RUWW	DEKSEL		
1			IJZL-ROMV	MEERDERE VORMEN, POT, BORD? VERSIERD GROEVEN
1			VME	bodem
1	GLDW	AMF		GAULOISE
1	RUWW	POT	VME	KNIKWANDPOT
1	RUWW	POT	VME	RADSTEMPEL
1	TS	WRIJF	175>	
1	TS	KOM	0-100	ZG
1	MCU	VOET	100-200	
1	MCU	BEKER	100-200	
1	MFE	SLEUTEL		
1	MFE	RING		
2	MFE	RING		
1	MFE	ketting		
0	WAND	FRESCO		
1	MFE	BESLAG		
0				NOG PAKKEN
1	MFE	HAAK		

Bijlage V Vondstenlijst depots

Id	Code	INV_NR	DOOS	SUB	Inv_CC	INV_LIT	Materiaal	type
226	LVP-16	Hh 272?	depot metaal,B-07	1			MXX	ROND, dik
197	LVP-16	Hh 273	depot metaal,B-03	1			MXX	
198	LVP-16	Hh 274	depot metaal,B-03	1			MXX	
199	LVP-16	Hh 275	depot metaal,B-03	1			MXX	HOEKPEN
200	LVP-16	Hh 276	depot metaal,B-03	1			MXX	
201	LVP-16	Hh 277	depot metaal,B-03	1			MXX	
202	LVP-16	Hh 278	depot metaal,B-03	1			MXX	
203	LVP-16	Hh 279	depot metaal,B-03	1			MXX	SCHARNIERPEN DEUR
204	LVP-16	Hh 280	depot metaal,B-03				MXX	
205	LVP-16	Hh 281	depot metaal,B-03	1			MXX	
599	LVP-16	Hh 299	10,IV-A-1	1			AWG	ST 129
479	LVP-16	Hh 301	925,IV-B-8	1			MIX	FRESCO
323	LVP-16	Hh 3-5	2317,IV-C-9	1			BOUWSTN	
373	LVP-16	Hh 51	2692,IV-C-17	1			BOUWKER	
1392	LVP-16	Hh 51	2692,IV-C-17	1			BOUWKER	
102	LVP-16	Hh 52	Allard Pierson,2017/22				BOUWKER	
269	LVP-16	Hh 53	open depot,III-D-10a				BOUWKER	
268	LVP-16	Hh 55	open depot,III-D-09a				BOUWKER	
377	LVP-16	Hh 56	2717,IV-C-17	1			BOUWKER	@@@
280	LVP-16	Hh 58-59	10,IV-A-1				AWG	GAULOISE 4
473	LVP-16	Hh 59	825,IV-B-5	1			AWG	
332	LVP-16	Hh 6	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	GRIS DES ARDENNES
600	LVP-16	Hh 60	10,IV-A-1	1			AWG	DR 20
281	LVP-16	Hh 61-62	10,IV-A-1				AWG	VV 71
597	LVP-16	Hh 63	10,IV-A-1	1			AWG	ST 111
596	LVP-16	Hh 64	10,IV-A-1	1			AWG	NB 97
272	LVP-16	Hh 65	open depot,III-D-16d				AWG	
1387	LVP-16	Hh 65	open depot,III-D-16d	1			AWG	NB 89
282	LVP-16	Hh 66	10,IV-A-1				AWG	BR 36
585	LVP-16	Hh 67	10,IV-A-1				AWG	BR 36
586	LVP-16	Hh 68	10,IV-A-1				AWG	BR 37
705	LVP-16	Hh 7,9,10	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	GRIS DES ARDENNES
283	LVP-16	Hh 70,71	10,IV-A-1				AWH	
382	LVP-16	Hh 72	3407,IV-C-21	1			AWG	NB 120A
284	LVP-16	Hh 73	10,IV-A-1				AWG	ST 146
594	LVP-16	Hh 74	10,IV-A-1	1			AWG	-
579	LVP-16	Hh 75	10,IV-A-1	1			AWG	NB 32
383	LVP-16	Hh 76	3407,IV-C-21	1			AWG	NB 32
580	LVP-16	Hh 76A	10,IV-A-1	1			AWG	INDET, JACHT
582	LVP-16	Hh 77	10,IV-A-1	1			AWG	INDET, JACHT
583	LVP-16	Hh 78	10,IV-A-1	1			AWG	NB 32?

aantal	soort	vorm	datering	opmerking
1	MCU	RING		
1	MFE	GEHENG		
1	MFE	kram/schalm		
1	MFE	GEHENG		
1	MFE	KOEVOET?		
1	MFE	VIJL?		
1	MFE	VIJL		
1	MFE	GEHENG		
1	MFE	BOOR ?		in doorsnede vierkante punt op een ronde as. Humphreys type C
1	MFE	aambeeld?		
1	GLDW	KRUIK	70-200	HALS MET OREN
0	WAND	FRESCO		
0	STN			niet gedetermineerd check
0	BAKSTN			NOG PAKKEN
0				nog pakken
1		TEG		
1	DAK	TEGULA		NOG PAKKEN
1	DAK	TEGULA		
0	BAKSTN			NOG PAKKEN
2	AMFOOR			AMFOOR HALS, KRUIKAMF BODEM MET X
1	RUWW			MET STEMPEL
1	MARMER	PLAAT		
1	DIKW	AMFOOR		2 TELSTREPEN
2	GLDW	KRUIK	140-300	
1	GLDW	KRUIK	175>	
1	RUWW	KAN	150>	
0	VERF@	BEKER		NOG PAKKEN
1	RUWW	POT	140>	
4	WRIJF	WRIJF		ORANJE
1	WRIJF	WRIJF		
1	WRIJF		100>	
3	MARMER	PLAAT		
2		DOLIUM	200-300	
1	RUWW	DEKSEL		
1	GLDW	HONINGPOT		
1	GLDW	KRUIK		BODEM
1	VERF B	BEKER		
1	VERF B	BEKER JACHT	150-275	ZWART OP WIT, HONDEN?
1	VERF B	BEKER		
1	VERF B	BEKER		
1	VERF B	BEKER	70-150	

Bijlage V Vondstenlijst depots

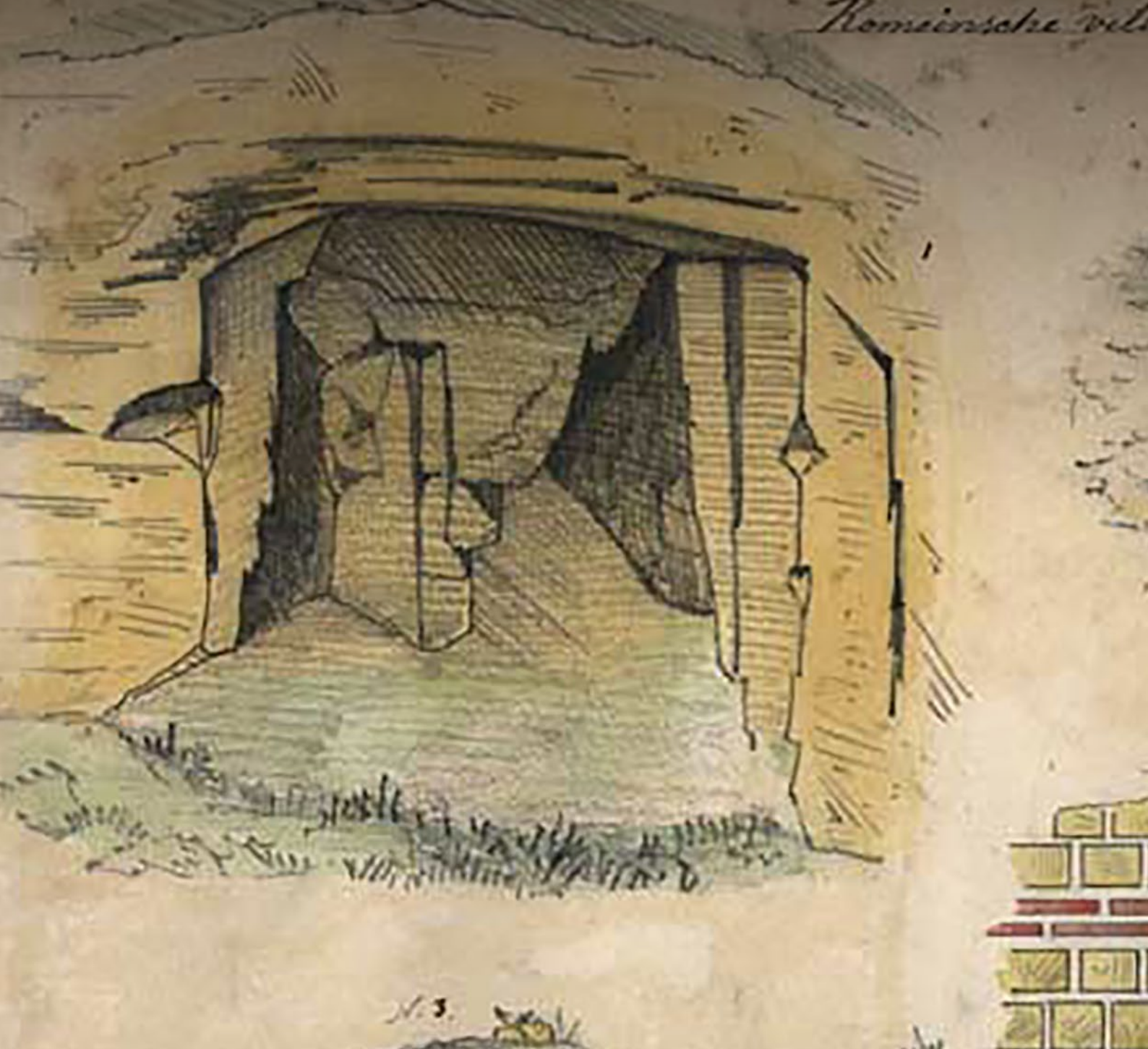
Id	Code	INV_NR	DOOS	SUB	Inv_CC	INV_LIT	Materiaal	type
581	LVP-16	Hh 79	10,IV-A-1	1			AWG	
707	LVP-16	Hh 8	2324,IV-C-9	1			BOUWSTN	MAASKALKSTEEN
595	LVP-16	Hh 80	10,IV-A-1	1			AWG	?
601	LVP-16	Hh 81	10,IV-A-1	1			AWG	BR 115A
291	LVP-16	Hh 82,92	1101,IV-B-14	1			AWG	-
619	LVP-16	Hh 82B	1101,IV-B-14	1			AWG	DRAG 37
607	LVP-16	Hh 83	1101,IV-B-14	1			AWG	DRAG 37
618	LVP-16	Hh 84	1101,IV-B-14	1			AWG	DRAG 37
613	LVP-16	Hh 86	1101,IV-B-14	1			AWG	DRAG 37r
615	LVP-16	Hh 87	1101,IV-B-14	1			AWG	DRAG 40?
614	LVP-16	Hh 88	1101,IV-B-14	1			AWG	DRAG 45
610	LVP-16	Hh 89	1101,IV-B-14	1			AWG	DRAG 33
616	LVP-16	Hh 89	1101,IV-B-14	2			AWG	DRAG 37
612	LVP-16	Hh 90	1101,IV-B-14	1			AWG	-
605	LVP-16	Hh 91	1101,IV-B-14	1			AWG	DRAG 33
606	LVP-16	Hh 92	1101,IV-B-14	1			AWG	DRAG 18/31
274	LVP-16	Hh 93	open depot,III-D-17f	1			KER	
273	LVP-16	Hh 94	open depot,III-D-17d	1			KER	-
342	LVP-16	Hh 95-96	2347,IV-C-10	1			KER	SPINSTN
100	LVP-16	HH 97	depot metaal,8 la 01	1			MXX	H/VDF 57c4
103	LVP-16	HH 98	depot metaal,8 la 01	1			MXX	h/VDF 48d
104	LVP-16	HH 99	depot metaal,8 la 01	1			MXX	H/VDF 16A2
350	LVP-16	Hh E.1.232	2394,IV-C-11	1			MXX	SPIJKER
346	LVP-16	Hh_1	2394,IV-C-11	1			MXX	SPIJKER
275	LVP-16	PR-ZM 268	open depot,III-D-18c	1			MIX	
276	LVP-16	PR-ZM 269	open depot,III-D-18c	1			MIX	
277	LVP-16	PR-ZM 272	open depot,III-D-18c	1			MIX	
208	LVP-16	PR-ZM 33	depot metaal,B-03	1			MXX	PUNTSTUK BOOR?
1605	LVP-16	PR-ZM 337	metaal,Glas C-08	1			GLS	
209	LVP-16	PR-ZM 34	depot metaal,B-03	1			MXX	
210	LVP-16	PR-ZM 35	depot metaal,B-03				MXX	
211	LVP-16	PR-ZM 36	depot metaal,B-03	1			MXX	L-VORMIG SCHUIF
212	LVP-16	PR-ZM 37	depot metaal,B-03	1			MXX	STEENBEITEL?
213	LVP-16	PR-ZM 38	depot metaal,B-03	1			MXX	BESLAG LIPPEN, GEHENG
214	LVP-16	PR-ZM 39	depot metaal,B-03	1			MXX	VOORWERP PLAATIJZER
215	LVP-16	PR-ZM 40	depot metaal,B-03	1			MXX	
216	LVP-16	PR-ZM 43	depot metaal,B-03	1			MXX	PLAATBESLAG MET HAAK
217	LVP-16	PR-ZM 44	depot metaal,B-03	1			MXX	
218	LVP-16	PR-ZM 45	depot metaal,B-03	1			MXX	LIP MET KRAMVORMIGE LUS

aantal	soort	vorm	datering	opmerking
1	VERF B	BEKER	100-150	SCHUBBENBEKER
1	KALKSTN	PLAAT		(VERWEERD)
1	GLDW	BEKER		
1	VERF	BORD	100-300	
0	TS			NIET GEVONDEN
1	TS	KOM		OG
1	TS	KOM	100-220	OG?
1	TS	KOM		OG
1	TS	KOM	100-220	ARGONNEN
1	TS	KOM		OG GROEVEN OP RAND BEADED RIM
1	TS	WRIJF	175>	
1	TS	BAK	100-300	OG
1	TS	KOM		OG
1	TS	KOM	100-300	STANDRING 'PRISCUS'
1	TS	BAK	100-300	OG
1	TS	BORD	100-300	OG
1	PIJP	BEELD	150-200	MOEDERGODIN
1	VERF?	LAMP		
0				NOG PAKKEN
1	MCU	FIBULA	70-150	
1	MCU	FIBULA	150-300	
1	MCU	FIBULA	-20-60 nc	
1	MFE			
1	MFE			
1	WAND	FRESCO		
1	WAND	FRESCO		
1	WAND	FRESCO		
1	MFE	BOOR?		
6		@		
1	MFE	PEN		
5	MFE	BOOR		
1	MCU	SLEUTEL		
1	MFE	BEITEL		
2	MFE	BESLAG		
1	MFE	INDET		
1	MFE	SLOT?		
1	MFE	BESLAG		
0	MFE	spijker		
1	MFE	GEHENG		

Bijlage V Vondstenlijst depots

Id	Code	INV_NR	DOOS	SUB	Inv_CC	INV_LIT	Materiaal	type
219	LVP-16	PR-ZM 46	depot metaal,B-03	1			MXX	
220	LVP-16	PR-ZM 47	depot metaal,B-03	1			MXX	GEHENG?
1701	LVP-16	S-ZM_277	2394,IV-C-11	1			MXX	SPIJKER
1700	LVP-16	S-ZM_280	2394,IV-C-11	1			MXX	SPIJKER

aantal	soort	vorm	datering	opmerking
0	MFE	STAAF		
2	MFE	OOG		
1	MFE			
1	MFE			

De Romeinse villa Berg-Backerbosch (gemeente Eijsden-Margraten) is in de jaren 1879 en 1880 opgegraven door de priester en rijksarchivaris J. Habets. Na de aanwijzing als archeologisch rijksmonument in 1973 volgden nog enkele kleinschalige archeologische onderzoeken in het kader van de aanleg van een golfbaan ter plekke. In dit rapport worden al deze onderzoeken op een rij gezet en een nieuwe overzichtsplattegrond van de villa gepresenteerd. Een analyse van het oude en recente onderzoek levert verrassende nieuwe inzichten op over de inrichting en omvang van deze bijzondere villa.

Dit wetenschappelijke rapport is bestemd voor archeologen, andere professionals en liefhebbers die zich bezighouden met archeologie.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.